

‘પ’ પરિવાર

પુસ્તકોની પ્રેમમાળા
 પ્રભુજીને પહેરાવું
 પામવા પરમને
 પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ
 પ્રોત્સાહકને પ્રેમપૂર્વક
 પ્રણામ
 પુરસ્કાર પ્રસન્નતાનો

પ્રણામ - પંચ પરમેષ્ટીને

૧. જન્મદાતા : પૂ. માતા મુક્તાબેન
 : પૂ. પિતા બાબુભાઈ વોરા
૨. વિદ્યાદાતા : પૂ. યશોદાબેન પટેલ
૩. પ્રેરણાદાતા : શ્રી હર્ષદ ચંદુલાલ શાહ
૪. પુષ્ટિદાતા : પૂ. કૃષ્ણાશંકર શાસ્ત્રીજી
૫. જ્ઞાનદાતા : પૂ. ગીતાબેન શાહ

પ્રતિપાદ

પ્રેમ - પરિવારનો
 પ્રીત - પ્રકૃતિની
 પ્રવાસ - પારાવારનો
 પથિક - પરમ પંથની
 પ્રેરણા - પિયુજીની
 પ્રસાદી - પરમેશ્વરની

પ્રાપ્તવ્ય

પરમાનંદ

પ્રતિપાદ

(પડવો, એકમ)

અનુભવનાં અમૃતબિંદુ - ૧૦૫

પ્રથમ આવૃત્તિ : તા. ૧-૧-૨૦૨૦

પરિકલ્પના : રમા હર્ષદ શાહ

મુદ્રણ : શ્રી બ્રધર્સ
: ૮૩૨૩૮૦૪૦૭૪
: ૦૨૨૨૩૮૬૨૭૬૬

ટાઈપ સેટિંગ : નરેશ પટેલ - ૮૦૮૦૨૦૨૫૪૧

પ્રકાશક : રમા હર્ષદ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન : ૧૬, પ્રકાશ નં. ૧, ૨૮/એ, રીજ રોડ,
મલબાર હીલ. મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૬
: ૨૩૬૭૧૬૧૨
: ૮૭૫૭૨૧૦૭૮૧

મૂલ્ય : પ્રસન્નતા

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	લેખ	પાના નં.
૧	સફેદ ચાદર	૫
૨	ખુદારી	૧૦
૩	ગુલમહોર	૧૬
૪	ધ્યારનો સાગર	૧૮
૫	જીવન નકશો	૨૩
૬	પ્રાર્થના	૩૦
૭	બચપણ	૩૬
૮	સંકલ્પ	૪૩
૯	મુક્તિનો આનંદ	૪૭
૧૦	મન	૫૨
૧૧	વસૂલી	૫૪
૧૨	પૂર્વ તૈયારી	૫૯
૧૩	કાળી કામણગારી	૬૧
૧૪	અરસપરસ	૬૫
૧૫	સંકલ્પ કરો	૭૦
૧૬	ઈશ્વરીય વરદાન	૭૪
૧૭	સમતુલા	૭૮
૧૮	જીવન જીવવાની મજા	૮૩
૧૯	ઘરનું માણસ	૮૭
૨૦	શાન	૯૨

સફેદ ચાદર

‘પ્રીત, પિયુ અને પાનેતર’નો હીરો ગૌરાંગ, અને હીરોઇન હતી શ્વેતા. નાટકની પ્રેક્ટીસ વખતે બંને એક બીજાની નિકટ આવ્યા અને નાટકના પંદર શો પછી બંને અતિ નિકટ આવી ગયા, પરણી ગયા. બંને વચ્ચે જાણે ભવોભવની પ્રીતિ. પરણતાં પહેલાં જ ગૌરાંગે બે બોલી કરી હતી. એક કે તારા પાનેતરનો રંગ લાલ, ચુંદડીનો તદ્દન સફેદ તો નહીં જ. અથવા લાલ મોટી બોર્ડર. અને બીજું તારું નામ શ્વેતા સારું નામ છે પણ મને સફેદ રંગ પસંદ જ નથી. શ્વેતાનો અર્થ સફેદ. તારું નામ ગુલાબ. લાલ રંગનું ગુલાબ મને બહુ જ પસંદ - મહેક્યા કરે, મહેક્યા કરે.

શ્વેતા અને ગૌરાંગનો ઘર સંસાર શરૂ થયો. શ્વેતાને સફેદ રંગ વિશેષ પસંદ. એને ઘરમાં ક્લર કરાવવો હતો સફેદ. હવા અને પ્રકાશ વધી જાય. બારીબારણાના પડદા પણ સફેદ ગમે અને સોફાની ટ્રેપેસ્ટ્રી પણ સફેદ, રાત્રે સૂતી વખતે પલંગની ચાદર તો સફેદ દૂધ જેવી જ જોઈએ. પણ ગૌરાંગને સફેદ રંગ પ્રત્યે જ નફરત. એને તો લીલો અથવા લાલ રંગ વિશેષ પસંદ. બગીચામાં મધુમાલતી, જૂંઘ કે સફેદ ચંપો ન ગમે. મોગરો પણ નહીં બસ ગુલાબ, જ ગુલાબના છોડ. ગુલાબ માથામાં વેણી નાંખે તો યે મોગરાની કે ચમેલીની નહીં. ગુલાબની પત્તીની કે પીળા ચંપાની.

ગૌરાંગને સફેદ રંગ પ્રત્યે આટલો બધો અણગમો કેમ આવી ગયો, એ કોઈ સમજી શકતું નહીં. ફક્ત ગૌરાંગ જ જાણે છે કારણ. ગૌરાંગના પપ્પાનું નાનપણમાં અવસાન થઈ ગયું. મા વૈધવ્ય પાળે. કાયમ માટે સફેદ સાડી પહેરે. ગૌરાંગ નાનો, સમજ પડે નહીં કે કાકી, મામી, માસી, ફોઈ બધા રંગબેરંગી સાડીઓ પહેરે અને મા જ શા માટે સફેદ

કપડાં પહેરે. કોઈએ એને કહી દીધું હશે કે તારી મા વિધવા છે, તારા પપ્પા મરી ગયા છે ને એટલે. ગૌરાંગને વિધવા શબ્દ માટે નફરત અને સફેદ કપડાં માટે નફરત. એમાંયે જ્યારે મા મરી ગઈ ત્યારે એને કફન ઓઢાડ્યું, તે યે સફેદ. બીજી બધી સ્ત્રીઓ સફેદ કપડામાં વીંટળાઈ વળી, ગૌરાંગને આશ્વાસન આપે. ગૌરાંગનો શ્વાસ ગૂંગળાવા લાગ્યો. શા માટે, શા માટે - એની મા ઉપર સફેદ સાડી? શા માટે બધા સફેદ સફેદ થઈ આવ્યા છે. મા ઉપર કંકુ નહીં છાંટવાનું, સફેદ અબીલ છાંટવાનું. ગૌરાંગને ચીસો પાડી પાડી કહેવું હતું કે બંધ કરો આ સફેદ તમાશા.

ત્યારથી ગૌરાંગ કદી સફેદ વસ્તુ જુએ, એનું મન નારાજ થઈ જાય. એ સફેદ દૂધ ન પીએ. કાંતો કાળા રંગડા જેવી ઉકાળેલી ચા પીએ કાંતો બ્લેક કોફી.

ગોપી કહેતી કે ‘શ્યામ રંગ સમીપે ન જાવું મારે આજ થકી શ્યામ રંગ સમીપે ન જાવું.’ એમ ગૌરાંગ કહેતો કે શ્વેત રંગ સમીપે ન જાવું મારે શ્વેત રંગ સમીપે ન જાવું.

ગૌરાંગ સ્વભાવે તોફાની, તબિયતથી મસ્ત. ગુલાબને કહેતો કે તું ચીજ બડી હૈ મસ્ત મસ્ત. ગૌરાંગે ગાડી લીધી. લાલ ગુલાબી, કોઈને ત્યાં મરણ પ્રસંગે પણ એ સફેદ કપડાં પહેરે નહીં અને ગુલાબને પહેરવા ન દે. લોકોને જે કહેવું હોય તે ભલે કહે. ગૌરાંગ મીઠાઈનો શોખીન. ડાયાબિટીસ વારસામાં આવ્યો. નાની ઉંમર, ખાવામાં સંયમ રાખી શકે નહીં. એક વખત સુગર વધી ગઈ - બેભાન થઈ ગયો. ગુલાબ ગભરાઈ ગઈ અને ગૌરાંગને તાત્કાલિક હોસ્પિટલમાં એડમીટ કરવો પડ્યો. આજે આઠ દિવસ થઈ ગયા. ગૌરાંગ બેભાન અવસ્થામાં જ છે. એને શ્વાસોચ્છવાસ લેવામાં તકલીફ પડતી હતી. ડોક્ટર કહે વેન્ટિલેટર પર રાખીએ. આજે આઠ દિવસથી ગૌરાંગ આઈસીસીયુમાં વેન્ટિલેટર પર છે. હોસ્પિટલમાં સ્પેશિયલ રૂમમાં સફેદ પલંગ, સફેદ પલંગ પર દૂધ જેવી ચાદર, ઓઢવાનું સફેદ, ચાકરી કરનારી નર્સ સફેદ કપડામાં, ડોક્ટરોએ પણ ઉપર સફેદ એપ્રન પહેર્યું હોય.

બારીબારણાના પડદા સફેદ, આઠ-આઠ દિવસથી ગુલાબ આઈસીસીયુની બાજુમાં વેઈટીંગ રૂમમાં બેઠી છે. ધીરજ રહેતી નથી. વારે વારે સીક્યુરીટીના માણસને પૂછ્યા કરે કે સોળ નંબરના પેશન્ટને કેમ છે. દિવસમાં ત્રણ-ચાર વખત બહાર કાચમાંથી ગૌરાંગને જોઈ લે છે. અંદર જવા એકાદ વખત ડૉક્ટર આવે ત્યારે જ મળે. ડૉક્ટરની રાહ જોયા કરવાની. બે મિનિટમાં ડૉક્ટર તપાસીને ભાગી જાય. ડૉક્ટર કેમ છે? શું લાગે છે? ડૉક્ટર પાસે શો જવાબ હોય? એ કંઈ ભગવાન થોડો છે? વી આર ટ્રાઈંગ અવર લેવલ બેસ્ટ. વી કાન્ટ સે નાઉ. દર કલાકે દવાઓ મંગાવાય છે. દવાઓ બદલાવાઈ જાય. મોટા મોટા બીલના મીટર ચાલુ ને ચાલુ. દરરોજના લગભગ રૂ. પચાસ હજાર. માણસ માંદગીમાં ચાકરી કરનારું વગર મોતે મરી જાય.

બસ એક વખત ગૌરાંગ મારી સાથે બોલે - આવા તે કંઈ અબોલા હોય? એની જીભડી પાંચ મિનિટ માટે ચૂપ ન રહેતી તે આજે દિવસોથી ચૂપચાપ પડ્યો છે. એના બૂમબરાડા વિનાનું નિઃશબ્દ પડી રહેલું- પાસે જવાની મનાઈ. એને ચેપ લાગી જવાનો ડર, દૂર દૂર ફક્ત રાહ જોઈ બેસી રહેવાનું. ક્યારે બોલશે? એના વિના જીવનમાં શૂન્યાવકાશ સર્જાઈ જશે. એના ચહેરા ઉપર ગજબની શાંતિ છવાયેલી છે. જાણે કોઈ વેદનાો ભાર નથી. બધા કહે છે ઘરે જા, એકાદ દિવસ અમને સૂવા દે હોસ્પિટલમાં. ગૌરાંગને લીધા વિના ઘરે જાઉં કેવી રીતે?

ઝગમગ થતાં દીવડામાં હવે તેલ ખૂટી ગયું. કૃત્રિમ તેલ પૂરવામાં આવી રહ્યું હતું. ડૉક્ટરો તનતોડ મહેનત કરી રહ્યા છે. ગૌરાંગને જીવાડવા. પણ ગૌરાંગ કોઈ રીસ્પોન્સ આપતો ન હતો. જાતે શ્વાસ લઈ શક્તો ન હતો. જાણે કહી રહ્યો છે - મને મુક્ત કર ગુલાબ આ યાતનામાંથી. મને જવા દે શાંતિથી. ગુલાબ વિચારે છે. એસીની ઠંડકમાં યે એને પરસેવો વળવા લાગ્યો છે.

આજે ગુલાબ આખી રાત જાગી છે. સવારે નિર્ણય લેવાનો છે. વેન્ટીલેટર ક્યાં સુધી ચાલુ રાખવું? પેશન્ટની હાલત બગડતી જાય છે. જીવાડવા કોશિષ થાય છે. ઘોંચપરોણા ચાલુ છે. જીવવાની શક્યતા

નહીંવત છે. શો જવાબ આપીશ ડૉક્ટરને. માણસના શ્વાસ ચાલે ત્યાં સુધી આશ રાખવી પડે. ગમે તેટલી પ્રિય વ્યક્તિ હોય, અણગમતો નિર્ણય લેવો પડવાનો! કેવી રીતે કહેવું ડૉક્ટરને હવે એને મરવા દો. વેન્ટીલેટર કાઢી નાંખો. સવારે જરા આંખમાં ઘેન ભરાયું ત્યાં વોર્ડબોય બોલાવવા આવ્યો. ડૉક્ટરે કહ્યું, સોરી - હી ઇઝ નો મોર. બે મીનીટ પહેલાં જ એનું હાર્ટ ધબકતું બંધ પડી ગયું. ડૉક્ટરે ગૌરાંગની પલ્સ ચેક કરી. મોનીટર ઉપર હવે આંકડા ફરતા નથી. શૂન્ય.... શૂન્ય.... સીધી લીટી... સીધી લીટી....

ડૉક્ટરે ગૌરાંગના માથા સુધી સફેદ વસ્ત્ર ઓઢાડી દીધું. ગૌરાંગને અણગમતું બધું થઈ રહ્યું. ગુલાબ શું કરી શકે. ગુલાબ લાચાર બની જોઈ રહી, ગૌરાંગને ઓઢાડાયેલી સફેદ ચાદરને, રડવાનું પણ ભૂલી ગઈ.

હવે પોતે વિધવા બની છે. સફેદ કપડાં પહેરવા પડશે. એકલી સ્ત્રી સંસારની સામે કેટલું ઝઝૂમી શકશે. માથે ઘણી બેઠો હોય કોઈની પરવા ન હોય. ગૌરાંગના ફોટા ઉપર સુખડનો હાર ચડાવાશે. ગૌરાંગના ફોટાને ફૂલ ચડાવતી વખતે સફેદ સાડી પહેરી હશે તો ગૌરાંગ ચીડાઈ જશે. બસ આટલું જ ને! હું ગયો એટલે મારું અણગમતું કરવાનું?

જાણે ગૌરાંગ સફેદ ચાદર નીચે સૂતો સૂતો કહી રહ્યો છે - કહી દેજે બધાને મારા નામથી કે ગૌરાંગ સફેદ કપડાં પહેરવાની ના પાડી ગયો છે અને કોઈ ક્રિયા-કારજ કે વિધિ કરવાની મનાઈ કરી ગયો છે. હું ગયો પણ તારે જીવવાનું છે, તારી રીતે. સારું છે, ગૌરાંગ જાણતો હતો કે સખત ડાયાબીટીસ છે. ક્યારેક અચાનક કંઈપણ થઈ જાય. એણે વીલ બનાવી રાખ્યું છે. સોસાયટીમાં ફ્લેટમાં એની પાર્ટનરશીપ છે. ડાયરીમાં લેણ-દેણની નોંધ બરાબર રાખે છે. ગુલાબને હિસાબ સમજાવતો રહેતો. ગુલાબ કહેતી કે તમે છો ને પછી મારે શી ચિંતા? પણ કોને ખબર ગૌરાંગને ભાવિનો અણસારો આવી ગયો હશે તેથી બધું વ્યવસ્થિત રાખતો અને રજેરજની માહિતી ગુલાબને આપતો.

ગૌરાંગ એમ પણ કહેતો કે હું ન હોઉં, તું એકલી એકલી જિંદગી કેવી રીતે વિતાવી શકીશ? બીજા લગ્ન કરી લેજે. હું તને અડધે રસ્તે રઝળાવીને જાઉં તો પછી તારે શા માટે દુઃખી થવાનું. ગુલાબ એના હોઠ પર આંગળી મૂકી ચૂપ કરી દેતી. એવું અપશુકનિયાળ ના બોલો.

પ્રેમ લગ્નની વિધવાને પુર્નલગ્ન જેવું પાપ નથી,

દેહ લગ્નની વિધવાને પુર્નલગ્ન સમું પુણ્ય નથી.

ગૌરાંગ સાથે ગુલાબના પ્રેમલગ્ન છે. ગુલાબ હવે ગૌરાંગની ચિર વિરહીણી છે. એની યાદમાં જીવન વિતાવી દેવું પડશે. ગૌરાંગના પસંદગીના ગમતા કાર્યો આગળ ધપાવવા એ કૃત નિશ્ચયી બની. નથી જોવાતો આ સર્વત્ર ફેલાઈ રહેલો સફેદ રંગ. એણે આંખ મીંચી દીધી જોરથી, કાળું ધબ અંધારું આંખ સામે છવાઈ ગયું.

ગુલાબને ગૌરાંગ સાથેનું સહજીવન યાદ આવે છે. બંને વચ્ચે પ્યારનો સાગર લહેરાતો હતો. ક્યારેય મનભેદ થયા નથી, તો મનભેદનો તો પ્રશ્ન જ નથી ઉઠ્યો. એને જે જોઈએ તે ફટ દઈને આપી દેતી. એની વાત ટાળે નહીં પછી ઝઘડો થાય કેવી રીતે? એણે એનું અસ્તિત્વ ઓગાળી નાંખ્યું હતું. કેવી રીતે ઘરનો દરવાજો ખોલશે, ગૌરાંગ વિના? કેવી રીતે એકલી - અટુલી જીવી શકશે ગૌરાંગ વિના?

જાણે મર્યા પછી યે ગૌરાંગ વિનવી રહ્યો છે, ગુલાબ મક્કમ રહેજે. I Hate White Colour અને ગુલાબે મનોમન નિર્ણય કરી લીધો. ગૌરાંગની અંતિમક્રિયામાં કે પ્રાર્થનાસભામાં કોઈએ સફેદ વસ્ત્રો પહેરી આવવું નહીં સર્વ લૌકિક ક્રિયાઓ બંધ છે.

ખુદારી

નામ એનું ધનલાલ, પણ એને કાયમ પૈસાની તાણ રહે. ધનલાલ ભણ્યો, ગણ્યો અને પરણ્યો યે ખરો. બાપાએ બતાવેલી છોકરી સાથે. ધનલાલ ભલે ગરીબ હતો, પણ એનામાં ખુદારી હતી. ધનલાલના બાપા ભીખુભાઈ, નાણા વગરનો નાથિયો. ગામ આખું એને ભીખલો કહી બોલાવે, ધનલાલના નસીબ ચડિયાતા તે એ બે પાંદડે થયો. પૈસા કમાયો. બાપા ભીખુભાઈએ ગરીબીની હાલાકી ભોગવી હતી. અનેક અભાવો વેઠ્યા હતા. તેના મનમાં એક જ અબળખા કે દીકરાને કોઈ શ્રીમંતની દીકરી સાથે પરણાવું, એને ઓથ મળી જાય. ભીખુભાઈ ભૂલેશ્વરની ચાલીમાં રહેતા. સંડાસ-બાથરૂમ ચાલીમાં કોમન. બે દાદર હવે ચડાતા નથી. દીકરીને દાયજામાં ફ્લેટ અપાવે એવો શ્રીમંત વેવાઈ મળી જાય તો ભયો ભયો અને ભીખુભાઈના મનોરથ ફળ્યા. ગામના કરમચંદ શેઠની કન્યા મૃદુલાને ચુંદડીએ મંગળ હતો. એનો ક્યાંયે મેળ ખાતો ન હતો. સત્તાવીશ વરસની થઈ ગઈ. લગ્નની ઉંમર વીતી ચાલી. ધનલાલને પાઘડીએ મંગળ હતો. બંનેની સગાઈનો મેળ ખાઈ ગયો. ધનલાલ હવે સ્વતંત્ર ધંધો કરતો થઈ ગયો હતો. કરમચંદ શેઠને શ્રીમંતાઈનો ફાંકો હતો. દીકરી જમાઈને ફ્લેટ અપાવી જુદા રહેવાની વ્યવસ્થા કરી આપવી હતી. દીકરીના નામે ફ્લેટ બુક કરાવી રાખ્યો હતો. ભીખુભાઈ અને કરમચંદે ખાનગીમાં આ સોદો કરી રાખ્યો હતો. પણ ધનલાલે મૃદુલા સાથે પહેલેથી જ સ્પષ્ટતા કરી દીધી હતી કે તારા બાપાની શ્રીમંતાઈનો ધમંડ ત્યાં જ મૂકીને આવે તો જ મને આ સંબંધ મંજૂર છે. કંકુ અને કન્યા ચાલશે. થોડી વ્યવસ્થા થશે કે આપણે ઓનરશીપનો ફ્લેટ બુક કરાવી લઈશું. હાલ ધંધામાં મૂડી રોકાઈ છે. મૃદુલા સરળ છોકરી હતી, તેણે ધનલાલના હૈયાની

અમીરાઈ જોઈ લીધી. નસીબમાં પૈસા નહીં હોય તો બાપાનું આપેલું પણ ક્યાં સુધી ટકી શકવાનું? લગ્ન થયા એટલે પતિનું સ્વમાન સચવાવું જોઈએ.

મૃદુલા અને ધનલાલે સાદાઈથી લગ્ન કરી લીધા. ખાલી ફોગટ ખર્ચા કરવા કરતાં ફ્લેટ વસાવવા પૈસા બચાવવા હતા. મૃદુલા બાપાનું આલીશાન ઘર છોડી ભૂલેશ્વરની ચાલીમાં રહેવા આવી. અહીં ઘરના બારણાં આખો દિવસ ખુલ્લા રહેતા. અડોશી-પડોશી ઘરમાં ડોકિયા કરી જાય. પા અડધો કલાક ગપ્પા મારવા બેસી જાય. કોઈ વાટકી ખાંડ લેવા આવે તો કોઈ ચણાનો લોટ. સાસુ વિમળાબેન ઉદાર મનના. થોડું વધારે રાંધવાનું. અડોશ-પડોશમાં વાટકી વ્યવહાર. કંઈક સાડું બનાવ્યું, પડોશીને ત્યાં ઢાંકવા જવાનું. ચાલીમાં પૂરેપૂરી સ્વતંત્રતા ન મળે. એકાંત જેવું ન મળે, પણ બધાની વચ્ચે સંપ સારો. એકબીજાના સુખેદુઃખે, માંદે સાજે પડખે ઊભા રહે. ધનલાલ અને મૃદુલા ફ્લેટ શોધતા રહેતા. સાસુજી વિમળાબેન કહે કે પડોશમાં કોણ રહે છે એ તપાસ પહેલાં કરવાની. માણસ જોઈને વસવાનું. એક તો માંડમાંડ પોતાના બજેટમાં ફ્લેટ બેસાડવાનો હોય, પોતાને મનગમતા એરિયામાં ફ્લેટ લેવો હોય. પડોશમાં કોણ રહે છે એ કોને પૂછવા જવાનું? દલાલને દલાલીમાં રસ હોય, એ ફ્લેટ બતાવી દે. પછી માથું આપણે કૂટવાનું.

મૃદુલાના બાપા કરમચંદ ઓફર કરતા કે મોટો ફ્લેટ વસાવી લો, ખૂટતા પૈસા હું આપીશ. પણ દીકરી-જમાઈ બંને સ્વમાની હતા. પોતાના ગજાસંપત્તિ ફ્લેટ ખરીદવાનો. કરમચંદ નારાજ હતા. દીકરી મૂર્ખામી કરી રહી હતી. જાહોજલાલીમાં ઉછરેલી દીકરી ગરીબીમાં સબડી રહી છે. બાપાની બહે ગાડી હોવા છતાં બસમાં ફરે છે. દીકરીને જન્મદિવસે ગાડીની ચાવી ગીફ્ટમાં આપી, દીકરીએ રીટર્ન કરી વીથ ચેક્સ. મૃદુલાને ખબર છે બાપાને ત્યાં રૂપિયાની રેલમછેલ છે, પણ સુખશાંતિ નથી. મા કાયમ દુઃખી રહી છે. બાપા પાસે અઢળક ધન છે, પણ ભાવનાની દૃષ્ટિએ બાપા કંગાલ છે.

બટકું રોટલો કૂતરાને યે ફેંકે તેમ નથી. શ્રીમંત પિતાના ઘરની બાદશાહી કરતાં સાધારણ સ્થિતિના ધનલાલના ઘરે એ વધારે સુખી છે, કારણ અહીં બધાના સ્વભાવ ઉમદા છે, ખાનદાની છે. સૌનું સ્વમાન જળવાય છે. દંભ-દેખાડા નથી. પિયરની હવેલી કરતાં સાસરાની ઝૂંપડી વહાલી. ધનલાલની જીવનસંગિની તરીકે આનંદ અનુભવે છે. આજ સુધી બાના વૈભવ વચ્ચે જીવી હતી. હવે નેકદિલ પતિની સાથે નાનકડાં ઘરમાં ભલે જીવવું પડે, એને સંતોષ છે.

મૃદુલાએ જોયું હતું કે બાપાના ધંધા બે નંબરી છે. ગરીબોની હાયના પૈસા છે, એનાથી કદી બરકત આવે નહીં. ધનલાલ મહેનતકશ આદમી છે. પૈસા એને પણ કમાવા છે, પણ એ ધન ખાતર ધર્મભ્રષ્ટ થવા માંગતો નથી. પૈસા ખાતર આદર્શને નેવે ન મૂકાય. કોઈકની આપેલી સખાવત કે મદદ કરતાં જાતમહેનતની કમાઈનો રૂપિયો લાખેણો ગણાય. પતિનું સ્વમાન કોઈપણ સંજોગોમાં જળવાવું જ જોઈએ.

કરમચંદને એમ હતું કે દીકરી મધ્યમવર્ગીય માહોલમાં જીવી નહીં શકે, થાકી જશે, કંટાળી જશે, ઘરે પાછી આવશે, પણ મૃદુલાએ સાદગી પચાવી લીધી. મૃદુલાને ત્યાં પુત્રજન્મ થયો. નાના તરીકે કરમચંદે ગાડી મોકલાવી. મૃદુલાએ એનો પણ અસ્વીકાર કર્યો. કરમચંદનો અહં ઘવાયા કર્યો, કારણ એને મોટાઈ દાખવવાની તક દીકરી આપતી જ નથી.

બે વર્ષના વહાણા વાયા. દીકરાના પગલે-પગલે મૃદુલા-ધનલાલે બે બેડરૂમનો ફ્લેટ ખરીદ્યો. નસીબ જોગે ભીખુભાઈના મિત્ર કિરણે પોતાની બાજુનો ફ્લેટ ખાલી થતો હતો તે અપાવી દીધો. દલાલી બચી ગઈ. બાજુમાં મિત્ર રહેતા હોવાથી ભીખુભાઈને કંપની મળી ગઈ. બંને મિત્રો સાથે ગાર્ડનમાં વોક લેવા જાય. એક બીજાના ઘરમાં અવર-જવર ચાલુ રહી. સ્વતંત્ર ફ્લેટનો ફ્લેટ અને પડોશ સારો. સાસુજીને આ બહુ ગમ્યું. જાણે બે ઘર વચ્ચે એક પરિવાર. કિરણને ત્યાં કોઈ સંતાન નહીં, તેથી કિરણ અને તેના પત્ની નાનકડા બાબલાને

આખો દિવસ પોતાના ઘરમાં રમાડે. નાનકડા પિંટુને પણ કાકા-કાકીને ત્યાં વિશેષ ફાવે.

કિરણને હાર્ટએટેક આવ્યો. રાત્રે ધનલાલે ગાડી કાઢી, કાકાને હોસ્પિટલમાં દાખલ કર્યા. મૃદુલા અને ઘરના સૌ કાકીને પડખે ઊભા રહ્યા. અઠવાડિયા પછી કિરણકાકા ઘરે આવ્યા, બધાના મોં ખુશખુશાલ થઈ રહ્યા. નાનકડો પિંટુ બે ઘરનો માનીતો દીકરો, લાડકોડ પામવા લાગ્યો. કહેવત છે કે પહેલો સગો પાડોશી. અને ધનલાલ તો કિરણના મિત્ર ભીખુભાઈનો દીકરો. ધનલાલે પડોશીધર્મ બજાવવામાં કોઈ કચાશ રાખી નહીં. પરસ્પરના સંબંધો ગાઢ બન્યા. એકબીજાના સહાયક બની આનંદ-મંગલથી જીવન વિતવા લાગ્યું. બે ઘર વચ્ચે નાનકડો પિંટુ ક્યારે મોટો થઈ ગયો એ ખબરે રહી નહીં. પિંટુ કાકા-કાકીના ઘરમાં રહી ભણે. કાકી પિંટુને ચા બનાવી આપે. ભણવા માટે પ્રોત્સાહન આપે.

કરમચંદ અને કિરણની મિત્રતાને દીકરા વહુનો સાથ મળ્યો. કિરણ કાકાનો સાથ અંધારામાં ઉજાસ આપતું ટમટમિયું બની રહ્યું. ભલેને વંટોળિયો આવે. આ ટમટમિયું બુઝાય તેવું નથી. મિત્રતામાં વફાદારી અને પવિત્રતા છે. બાળપણની દોસ્તી પાકટ વયે, પ્રૌઢત્વમાં અખંડ રહી છે, કારણ એનામાં સત્ત્વ છે. બંને વચ્ચે પોતીકી લાગણી છે. સમાન વેદના-સંવેદના છે. મિત્રતામાં અન્યોન્ય ફરજ છે કે કાંકરા ચાળીને ફેંકી દેવાના. ઘઉં ઘઉં વીણી લેવાના. સંયુક્ત પરિવારમાં મિત્રની જરૂરત ભાગ્યે પડે, પણ વિભક્ત પરિવારમાં મિત્રની જરૂરત વારંવાર પડે. વૃક્ષના ઉછેર માટે આઠ-દસ વર્ષની જરૂરત પડે, તેવું જ ભાઈબંધીમાં. તેના મૂળિયાં જમીનમાં જામી જાય. પછી જ મૈત્રીનું વૃક્ષ જાનદાર, શાનદાર બને. દોસ્તી દિલનો વિષય છે.

પિંટુના લગ્ન લેવાના છે. ધનલાલે ગરીબી જોઈ હતી અને શ્રીમંતાઈ પણ જોઈ છે. એને મન ધનનું વિશેષ મહત્ત્વ નથી. માનવ સંબંધોની ગરિમા સામે ધનની મહત્તા તુચ્છ બની જાય. ધનલાલના આત્મગૌરવ સામે સસરા કરમચંદને ઝૂકવું પડ્યું. જે જમાઈ દીઠો ગમતો ન હતો તે દીકરા જેવો બનીને રહ્યો.

ઈસ તન ધન કી કૌન બડાઈ,
દેખત નૈનોમેં મિટ્ટી મિલાઈ.

ભલે આપણે કહેતા હોઈએ કે સબસે બડા રૂપૈયા. પણ રૂપૈયા કરતાં યે વિશેષ છે ખાનદાની અને ખુદારી.

રક્ષાબંધનનો દિવસ આવે, મૃદુલા ઉદાસ થઈ જતી. એક જ તો ભાઈ છે, પણ રક્ષાબંધનને દિવસે ભાઈ ભાભી બોલાવતા નથી. ભાઈની કલાઈ ઉપર રાખડી બાંધવાની હોશ હોય. એણે જોઈ લીધું કે જે ઘરમાં પતિનું સન્માન ન હોય એ ઘર ભલે પછી બાપનું હોય કે ભાઈનું હોય, એ ઘેર જવું નહીં. પતિ શંકરને દક્ષ પિતાએ આમંત્રણ આપ્યું ન હતું, છતાં સતી પિતાને ઘેર આમંત્રણની શી જરૂર એમ વિચારી ગયા. પતિનું અપમાન સહન કરી શક્યા નહીં. બળી મર્યા.

સગા બાપના ઘરના પરાયાપણું દાખવે અને પડોશી કિરણ કાકા પિતૃતુલ્ય વાત્સલ્ય દાખવે. મૃદુલાનું સંવેદનશીલ હૈયું તેથી વલોવાતું, એના પિતાને ત્યાં એનો પતિ અમગમતો મહેમાન ગણાય તો એવા બાપને ત્યાં જવાનું બંધ.

આ તો સારું થયું કે પોતાને મંગળ હતો. મંગળવાળો ધનલાલ મૂરતીયા તરીકે પસંદ કરાયો, ભલું થાય મંગળનું, નહીં તો એના પિતા એના લગ્ન ક્યારેય ધનલાલ સાથે કરવા તૈયાર ન થાત. જો કે પોતે સાથે વસી ત્યાર સાચો અનુભવ થયો. ધનલાલ એનો આરાધ્ય દેવ છે. વહાલસોયો પતિ છે. દેવતાને નૈવેદ્ય ધરાવાય. મૃદુલાને એક વાતનું દુઃખ છે કે સાસરિયા પાસે એનું લેણું છે. પડોશી સાથે લેણું છે, તો પોતાના બાપા કે માજણ્યા ભાઈ પાસેથી લેણું કેમ નથી?

ધનલાલ એટલો ભોળો છે, સ્નેહ ભૂખ્યો છે, એ મૃદુલાને કહે કે મને તો તું પહેલી નજરે ગમી ગઈ હતી. કે તારા બાપા હા નહીં પાડે તેની ખાતરી હતી. તારી સાથે લગ્ન કરવા તારી કુંડળીને મળે એવી બોગસ કુંડળી બનાવવા પણ તૈયાર હતો. તું આવી મારા જીવનમાં ને એક નવો જ ઉત્સાહ, ઉમંગ જગાવ્યો. આપણા

દામ્પત્યજીવનમાં રોજે રોજ નવી ઉખા ઉમેરાતી જાય છે, તું આવી મારા દિલમાં અનેક દીવડા પ્રકટયા, અજવાળા ફેલાયા. અને એ અજવાળામાં તારા સ્વભાવની સુગંધ ભળી. તારા બાપાની સમૃદ્ધિનું મને લેશ પણ આકર્ષણ ન હતું. મૃદુલા પણ દામ્પત્ય જીવનની સફળતાનો યશ ધનલાલને આપે છે.

ધનલાલ અને મૃદુલાએ નક્કી કરી લીધું છે કે પિંટુ - દીકરા પ્રીતમ માટે મધ્યમવર્ગીય પરિવારની દીકરી જ વહુ તરીકે પસંદ કરવી છે. પૈસાનો ઘમંડ હોય તો એ પરિવારમાં ભળી ન શકે. મૃદુલા પૈસાવાળાની દીકરી છે, પણ અપવાદરૂપ છે એનું કલ્પર. ધનલાલ હજુ કમાય છે. દીકરો પ્રીતમ કમાતો થઈ ગયો છે. શું કરવું છે પૈસાને. પૈસાથી સુખશાંતિ ખરીદી શકાવાના નથી.

પ્રીતમ પોતે જ સ્વપસંદગીની કન્યા જેલીનાને પરણી લાવ્યો. જેલીના પ્રખ્યાત સોલીસીટરની દીકરી છે, અતિ શ્રીમંત માબાપની દીકરી છે. એનામાં અભિમાનનો અંશ નથી. સાસુજી મૃદુલાની સાથે હળીમળી ગઈ છે. ઘરમાં સુખશાંતિ કાયમ માટે આવી વસ્યા છે, કારણ આ ઘરના કલ્પરના પાયામાં જ ત્યાગ અને સમર્પણ, ખુમારી અને ખુદારી છે.

ગુલમહોર

અમારા વાલકેશ્વરમાં મોટભાગે દરેક મકાનમાં ગુલમહોરનું વૃક્ષ હોય છે. વસંત ઋતુ - ઉનાળો આવે એ પહેલાં જ ગુલમહોરનું વૃક્ષ ઉતાવળિયું બની જાય. એને હૈયે એવો હરખ ઉભરાય, વસંતના વધામણા કરવા કે વરરાજાની જેમ કલગીદાર સાફો પહેરીને બનીઠનીને શણગાર સજીને તૈયાર થઈ જાય. વરરાજાના સાફાની કલગીની જેમ ઠેઠ ટોચ ઉપર લાલમલાલ પુષ્પગુચ્છથી શોભવા માંડે. મોસમના સૌપ્રથમ રતુમડાં ફૂલના દર્શન કરવા મન લલચાય અને એનું આગવું સૌંદર્ય જોઈ ગીત રચવાનું મન થઈ જાય. અને લલકારવાનું પણ. આમ પણ મારે વૃક્ષો સાથે દોસ્તી ખરી, પણ ગુલમહોર એટલે મારો ખાસ ભાઈબંધ. ગુલમહોર ખીલે અને હું હરખપટ્ટરી થઈ જાઉં, એના લાલ રંગ પર જાણે સમર બુખારા ઓવારી દઉં, અને સુભાન અલ્લા પોકારી ઊઠું. ગુલમહોરના રંગની તાજગી, એનો તરવરાટ મન મોહી લે. જાણે એમાં જીવનભરની તાજગી સમાઈ ગઈ હોય. લાલ રંગ એટલે લટકાળો નવલોહિયો યુવાન મન ઉમંગથી ઉછળવા લાગે.

આ ગુલમહોર, નિર્સર્ગનું નજરાણું. એની પાસેથી કેટલું બધું શીખવા મળે. કુદરત જે કંઈ આપે, એને એ સહજભાવે ઝીલી લે અને એવો હરખાય, એવો હરખાય કે એને હરખાતો જોઈ મને તો એના ઓવારણાં લેવાનું મન થઈ જાય. એ એના વહાલા લાલચટાક ફૂલોની લહાણી કરે, પાથરણાની જેમ જમીન પર પાથરી દે, એના ઉપર ભલે કોઈના નાજુક કે ભારે પગલાં પડે, ભલે છુંદાય. એ મારું તારું કરી એકલો એકલો મઝા માણતો નથી. કુદરતનો રંગ માણવા પ્રેમભીનું આમંત્રણ આપે છે. એને જોઈ વનવગડાના પલાશ પણ પોરસાવા લાગે. સૃષ્ટિને એ પોતાના હૈયાનો અર્ક અર્પી દે છે, ફરિયાદ કર્યા વિના, દિલચોરી કર્યા વિના, મહાયોગીની જેમ સંતોષનો ઓડકાર

ખાય છે, બધું સમર્પીને. એનો હરખ જોઈ આપણે હૈયે હરખ ઉભરાય. એને પંખાળવાનું મન થઈ જાય. એનો લાલ રંગ જોઈ હૈયું લાલમલાલ થઈ જાય. અને આપણા શરીરમાં ફરતું લોહી લાલમલાલ થવા માંડે. લાલ રંગ કુદરતને ગમે. આપણને ગમે. લાલ લાલ ગાલ, રતુમડાં હોઠ, લાલ ગવન ઓઢીને ઊભેલી ગોરી જોઈ મન લલચાય. ‘આજ સજન મોહે અંગ લગાલો, જીવન સફલ હો જાયે’- ગાવાનું મન થઈ જાય. એને બાથમાં સમેટી લેવાનું મન થાય. ગુલમહોર એટલે ગુલતાનની મોસમ ખીલે.

ગુલમહોરના પોપટા લીલાં, તેમાંથી ખીલે લાલ રંગના ફૂલ- નાના હતા, જમીન પર ફૂલ ટપકે- ટપ દઈને ઉપાડી લેતી ઘરમાં જઈ તેના ઉપર સાકર છાંટી ખાઈ જતી. ખટમીઠું કચુમ્બર જેવું. ગુલમહોરનું વૃક્ષ ઘેઘુર, એનો છાંયો શીતળ, અને એનો રંગ મનોહર. ગુલમહોર જાણે મારું જનમ જનમનું માનીતું, લાડકું વૃક્ષ.

ધ્યારનો સાગર

હેયું કઠોર કરીને કલ્યાણીએ નિર્ણય કરી લીધો કે હવે આ ઘર છોડવું જ પડશે. આજથી વીસ વર્ષ પૂર્વે કલ્યાણી આ ઘરમાં વિષ્ણુ સાથે પરણીને આવી હતી. સાસુ, સસરા, કાકાજી, કાકીજી, નણંદો, દિયરોથી ભર્યું પૂર્યું ઘર હતું. સાસુજી કડક હતા. સસરાજી ખૂબ પ્રેમાળ હતા. કલ્યાણીને દીકરીની જેમ વહાલ કરતા. એમને દીકરાના સ્વભાવની ખબર હતી. પત્નીનો સ્વભાવ જક્કી હતો. બંને જડસુ હતા. પોતાની માન્યતાઓ પ્રમાણે જ જીવવા માંગતા હતા. કલ્યાણી પોતાના સરળ સ્વભાવને કારણે ઘરમાં બધાની વ્હાલી બની ગઈ. એ પોતાની ફરજ ચૂપચાપ બજાવતી રહી. એક દીકરો અને એક દીકરી થયા. ધીરે ધીરે પરિવાર નાનો થતો ગયો. સાસુ સસરાની હયાતિ નથી. નણંદો, દીયરો પરણીને ઠરીઠામ થઈ ગયા છે. દીકરો અને વહુ ઘરમાં છે. દીકરી સાસરે છે. ઘરમાં હવે ફક્ત ચાર જણ રહ્યા છે. કલ્યાણી નાનપણથી જ ભરત ગૂંથણ, હસ્તકલામાં હોશિયાર હતી. એના શોખ ઘરબાઈ ગયા હતા સંયુક્ત પરિવારમાં. હવે ઘરમાં વહુ આવી છે. ઘરકામ પહેલાં જેટલું રહ્યું નથી. પતિ મોટેભાગે બહારગામ ધંધાર્થે ફરતા હોય છે. કલ્યાણી સ્ત્રીમંડળમાં જતી થઈ. ભરતકામનો શોખ હવે તાજો થયો. એ કલાસીસ ચલાવતી. સમય પસાર થઈ જતો. મંડળમાં કલ્યાણીની સૌ કોઈ પ્રશંસા કરતું. અનેક બહનેપણીઓ થઈ. મંડળના વાર્ષિક કાર્યક્રમમાં એ રાસ-ગરબાની કોરિયોગ્રાફી કરતી. સમય સારી રીતે પસાર થવા લાગ્યો. બે-ચાર વર્ષ હાશકારો રહ્યો. કલ્યાણીને લાગ્યું કે ભલે જુવાનીમાં હાડમારી ભોગવી, પણ હવે જીવનનો છેલ્લો તબક્કો શાંતિથી વીતી જશે. ત્યાં અચાનક તોફાન જાગ્યું. માંડ-માંડ જીવનના ડહોળાયેલા જળ સ્થિર થયા ત્યાં તો જબરદસ્ત આંધી આવી ચડી એના જીવનમાં અને એના આખા અસ્તિત્વને હલબલાવી ગઈ.

પતિ વિષ્ણુએ પૂનામાં બીજું ઘર વસાવી લીધું છે, એની ખબર પડી. પૂનામાં ફેક્ટરી નાંખી છે, તેથી ત્યાં દર શનિ-રવિવારે જવું પડે છે, એમ બહાના કાઢતો. કલ્યાણી ભોળી હતી. પતિ ઉપર વિશ્વાસ હતો, ક્યાંકથી ઊડતી વાત કાને પડતી. પણ કલ્યાણી એના ઉપર ધ્યાન ન આપતી. માંડ માંડ જરા સ્થિરતા આવી છે પરિવારમાં. પણ હવે તો નગ્ન સત્ય સમજાઈ ગયું છે. વિષ્ણુએ પોતે એકરાર કરી લીધો છે પોતાનો અન્ય પરિવાર હોવાની વાતનો. તું જિંદગીભર લઘરવઘર રહી, ગામડાના મણિબેન જેવી ગમાર. તારી સાથે હું જીવી શકું તેમ નથી. તને સહન કરી શકું તેમ નથી. મેં વસાવી લીધો છે મારો પરિવાર. એક દીકરો ને એક દીકરી પણ છે. દીકરો ફેક્ટરી ચલાવે છે. હું ત્યાં સુનીતા સાથે શાંતિથી જીવવા માંગું છું. તું જાણે ને તારો દીકરો-વહુ જાણે પતિ વિષ્ણુ હાથથી ગયો - કાયમ માટે. આઘાત ધીરે ધીરે પચાવવા લાગી. ત્યાં બીજો આંચકો આવ્યો. પતિએ મુંબઈનું ઘર દીકરાના નામે લખી નાખ્યું હતું, કલ્યાણીએ ક્યારેય આવું વિચાર્યું ન હતું - ઘર, વ્યવહાર, ધંધા, પૈસાની પંચાત એણે ક્યારેય કરી ન હતી. એ ભલી, એનું ઘર ભલું. હવે તો એ મંડળમાં જતી આવતી થઈ હતી. સમાજના પ્રશ્નોથી પરિચિત થતી જતી હતી. અનેક સ્ત્રીઓની જીવનની કરુણ કથનીની એ સાક્ષી બની હતી. સ્ત્રી જીવનની કરુણાંતિકાથી એ માહિતગાર થતી જતી હતી. સ્ત્રી મંડળની સભ્ય હોવાને નાતે એ દુઃખિયારી સ્ત્રીઓને મદદરૂપ થવાનો પ્રયાસ કરતી હતી.

ઘરમાં હવે બહુ કામ હોતું નથી. જીવનમાં થોડી નવરાશની પળો મળી છે તો એનો સદુપયોગ કરી લેવો છે. પતિએ આપેલા આઘાતને પચાવી લઈ સ્થિર થવાનો પ્રયાસ કરતી હતી ત્યાં વહુ દીકરાએ ઉપાડો લીધો. દીકરાએ કહી દીધું કે આ ઘર મારું છે. પપ્પાએ મને વારસામાં આપી, મારા નામે ચડાવી દીધું છે. મારી પત્નીની સાથે તમને ફાવતું નથી, તમે તમારું ઘર ગોતી લ્યો. આમેયે તમને કોઈની સાથે ક્યાં ફાવ્યું છે?

કલ્યાણી તો હતપ્રભ થઈ ગઈ. ઉપર આકાશ અને નીચે ધરતી, ક્યાં જવું? જીવનભર હાડમારી વેઠતી રહી. પરણીને આવી, વસ્તારી

ઘરમાં, કામનો ઢસરડો કર્યો. ફુરસદ જ ન હતી, જાત પ્રત્યે ધ્યાન આપવાની. લઘર-વઘર રહી, છોકરાઓ ઉછેર્યા. એ બધાનું કરતી રહી, એણે કોઈ પ્રત્યેની કશી અપેક્ષા રાખી ન હતી. એ પોતાની જાત પ્રત્યે બેદરકાર રહી, પરિણામે એ બધું ખોઈ બેઠી, પતિ અને પુત્ર બંનેને. એના જીવનમાં શું ક્યારેય ઠરી ઠામ થવાનું લખાયું જ નહીં હોય?

કલ્યાણી શું કરે? ક્યાં જાય? એની મા એકલી રહેતી હતી ભાંયંદરની સીંગલ રૂમમાં ભાઈને લઈને જુદી થઈ ગઈ ભાભી. ભાભી પૈસાવાળાની દીકરી હતી. ઘરેઘરે માટીના ચૂલા. કલ્યાણી પોતાના કપડાંની બેગ ભરીને ભાંયંદર માને ત્યાં રહેવા ચાલી ગઈ. પોતાનું ભર્યું ભાદર્યું ઘર છોડીને. ઘર છોડવું પડ્યું, સાથે સાથે જે પ્રવૃત્તિઓમાં આનંદ આવતો હતો તે પ્રવૃત્તિઓ છૂટી ગઈ. ભગવાને કલ્યાણીના જીવનમાં ક્યારેય કેમ આનંદની ઘડીઓ આવવા ન દીધી. જીવનભર શું એણે ઉપેક્ષિતા બની રહેવાનું?

શું ઓછું પડ્યું વિષ્ણુને કલ્યાણીમાં. જે પતિના પરિવારને એણે પોતાનો ગણ્યો. જેના સુખ ખાતર એણે પોતાના અંગત જીવનના સર્વ સુખો ત્યાગ્યા. એ સૌએ એની કદર કરી ન જાણી. જીવનમાં વંટોળિયો વાતો રહ્યો. એ અહીંથી ત્યાં ફેંકાતી ગઈ. એ રસોઈકળામાં પ્રવીણ હતી. ભરતકામમાં કુશળ હતી. રાસ-ગરબા ગવડાવી શકતી હતી. સમાજમાં એ બધાનો પ્રેમ પામી શકી હતી. પણ જેના પ્રેમની એ હકદાર હતી, તેનો જ પ્રેમ પામી શકી નહીં. એણે કોઈ સાથે ક્યારેય સંબંધો બગાડ્યા નથી. પતિ પાસેથી, પુત્ર પાસેથી એણે કોઈ અપેક્ષા રાખી ન હતી. બધાનું કર્યાં કર્યું છે. બધાને આપ આપ કર્યું છે. કોઈ પાસે કશું માંગ્યું નથી. એ બધાની બનવા મથતી રહી. પરિણામે એ કોઈનીયે બની શકી નહીં.

શું ઈશ્વરે એના જીવનમાં આનંદની કોઈ પળો સર્જી જ નહીં હોય! કલ્યાણી હવે એવી અવસ્થાએ પહોંચી છે કે એ નથી હસી શકતી કે નથી રડી શકતી. એ પોતાનું હૈયું ક્યાંયે ઠાલવી શકે એવી પરિસ્થિતિ રહી જ નથી. પોતાની વેદનાને એ વાચા આપી શકે તેમ નથી. હૈયાના

ઝખમને છુપાવી રાખ્યા છે. કારણ એ સ્ત્રી છે, એના આંસુને અવાજ નથી હોતો. હવે ભાવંદરમાં કોઈ પ્રવૃત્તિ નથી. એક મા છે, તેની સારવાર કરવામાં એ દિવસો વિતાવી રહી છે. માનું કોઈ નથી અને કલ્યાણીનું પણ હવે ક્યાં કોઈ રહ્યું છે? મા દીકરી સાંજ પડે ભજન ગાય છે, માનું પ્રિય-ભજન, તારો ભરોસો ભારી રે શ્રીજી બાવા, તારો ભરોસો ભારી. ભજન ગાવા પૂરતું ગવાય છે, પણ કલ્યાણીને હવે કોઈ ઉપર ભરોસો રહ્યો નથી. પતિનો ભરોસો તૂટ્યો, પુત્ર પર ભરોસો કરવામાં એ થાપ ખાઈ ગઈ. પોતાનું ઘર છોડવું પડ્યું. હવે તો કલ્યાણીને પોતાની જાત ઉપર ભરોસો નથી અને છેલ્લે ભગવાન પરનો ભરોસો પણ ઊઠી ગયો છે. એ પડી ભાંગી છે. ક્યાંથી મેળવે એ હિંમત? હૈયું વલોવાઈ જાય એટલી વેદના વેદી ચૂકી છે. આઘાતો જીરવી જીરવી એ જરૂર બની ગઈ છે. એનું કોઈ નથી એવું નથી, પણ એ હવે કોઈના કામની રહી નથી. કોઈને એની જરૂરત રહી નથી. કરમની કઠણાઈ બીજું શું?

મા પણ હવે છેલ્લા શ્વાસ ગણી રહી છે. કેન્સરના છેલ્લા તબક્કામાં છે. મા જશે, પછી એનું આ દુનિયામાં કોઈ નહીં રહે. ફરી એ જ હાલત. એકલી-અટૂલી. એને અરમાન હતા, પોતાના ઘરને હસતું-રમતું બનાવવાના. પણ કોને ખબર ઇશ્વરને એની સાથે શું વાંકું પડતું હતું? એ અભાગણી ને અભાગણી જ રહી ગઈ. એના નસીબમાં રહી ગયો છે ઝુરાપો. હવે એ હારી ગઈ છે જીવનથી. ઢસરડા કરવાથી એ થાકી ન હતી. પણ જિંદગીની લડાઈ લડતાં લડતાં પોતાના નસીબ સાથે જ એ હારી ગઈ. હવે એ કોનો વિશ્વાસ કરે? મા કહે છે, બેટા હિંમત હારતી નહીં, પણ મા ખુદ હવે જિંદગી હારી જવાની છે. મા મરી જશે, કદાચ ભાઈ-ભાભી આવીને ઊભા રહેશે કે ઘર ઉપર અમારો અધિકાર છે તો? તો કલ્યાણીએ ક્યાં જઈ ઊભા રહેવાનું?

પતિએ કદી પ્રેમથી એની સાથે વાત કરી નથી તો સન્માન આપવાની વાત જ ક્યાં કરવાની? હવે આ ઉંમરે એ પૈસા કમાવા ક્યાં જાય? હવે શરીર પણ કામ આપે તેમ નથી. રસ્તામાં જૂની બહેનપણી મળી

ગઈ. એકબીજાને ખબર અંતર પૂછ્યા, લાગણીના બંધ છૂટી ગયા. દુઃખી દુઃખી થઈ ગયેલી કલ્યાણી દુઃખના દરિયામાં ડૂબી ગઈ. નાછૂટકે એકલવાયું જીવન જીવવું પડશે. એક બહેનપણીએ સીલાઈ મશીન અપાવ્યું. કલ્યાણીના હાથમાં હુન્નર છે. એ આજુબાજુમાંથી સીલાઈ, કપડાં રીપેરીંગનું કામ લેવાં માંડી. પોતાના તથા માના ગુજારા પૂરતું મળી રહે છે. મંડળના એ જ બહેન તેની સંભાળ લેવા વારંવાર આવ્યા કરે. મંડળ પોતાની પ્રવૃત્તિનો વિસ્તાર કરવા માંગે છે. મીરારોડ-ભાવંદરમાં વૃધ્ધાશ્રમ ખોલવા માંગે છે. તમારા જેવા અનુભવી અને કર્તવ્યનિષ્ઠ ગૃહમાતા બીજા કોણ મળશે? કલ્યાણીના નામની ભલામણ થઈ ગઈ. વૃધ્ધાશ્રમનું મકાન બની રહ્યું હતું. કલ્યાણી એની ઉપર દેખરેખ રાખવા લાગી. એવામાં એની મમ્મીનું અવસાન થયું. માના છેલ્લા દિવસોમાં ખૂબ ચાકરી કરી, પુત્રી તરીકેનું ઋણ ચૂકવી દીધું.

કલ્યાણીએ સામેથી ભાઈને બોલાવી એનું ઘર સોંપી દીધું અને પોતે વૃધ્ધાશ્રમમાં દાખલ થઈ ગઈ. અહીં એમને મનગમતું ક્ષેત્ર મળી ગયું. કોઈનો સહારો લેવાની જરૂર નથી. હવે એ એક સ્વયં સિધ્ધા નારી બની ગઈ છે. જીવનનો સાચો અર્થ એને મળી ગયો છે. હવે કોઈ વેદના નથી, કોઈ ગમ નથી. જિંદગીના બધા ઝેરને પચાવી એ નીલકંઠ સમી બની ગઈ છે. પોતાના અસ્તિત્વની પહેચાન એને મળી ગઈ. ફરી પાછી કલ્યાણી કલ્યાણી બની ગઈ છે. એના કંઠમાં સંગીત ઉભરાવા લાગ્યું છે, રાસ ગરબા, ભક્તિ-સંગીત, અને ભજન ગાવામાં તલ્લીન બની જાય છે. વૃધ્ધાશ્રમની નિરાધાર બહેનો સાથે એ હળીમળી ગઈ છે. ઓતપ્રોત થઈ ગઈ છે, હવે જીવન પ્રત્યે કોઈ ગીલા-શીકવા નથી. એના હૃદયમાં પ્યારનો સાગર ધૂમરાવા લાગ્યો છે. એનું હવે સંસારમાં કોઈ નથી, પણ એ હવે વૃધ્ધાશ્રમમાં બધાની માનીતી અમ્મા બની ચૂકી છે. હવે વૃધ્ધાશ્રમ જ છે એનો સંસાર, એ જ છે એનું સ્વર્ગ.

જીવન નકશો

એક દંપતિની આ વાત છે. માતા-પિતાને સંતાનમાં માત્ર બે દીકરા. મોટો માને વહાલો, નાનો બાપનો વહાલો. પતિ-પત્ની વચ્ચે જાણે હોડ લાગી. કોનો દીકરો ડાહ્યો. બંને જાણે સામસામી પાર્ટી - હુતુતુમાં બીજાના ક્ષેત્રમાં ઘૂસી જઈ આઉટ કરી આવે તે જીતે. એમ બંને એક-બીજાની હરિફાઈમાં તારા કરતાં મારો ઉછેર સારો.

મોટો સુજય તબિયતનો નાજુક. મા કેતકીનો દુલારો. ભારે આળસુ. બાપ ખીજાય. વહેલો ઊઠે, લેસન કરી લે, તારી સ્કૂલબેગમાં પીરીયડ પ્રમાણે ચોપડા-નોટ્સ ભરી લે. મા બચાવ કરે દીકરાનો. બિચારો માંદો છે, ડૉક્ટર પાસે લઈ જવો પડશે. મા એની સ્કૂલ બેગ ભરી આપે. દીકરાની બેગમાં રોજ સો રૂપિયાની નોટ મૂકે. બેટા ભૂખ લાગે, કેન્ટીનમાં નાસ્તો કરી લેજે. ભૂખ્યો રહેતો નહીં. દીકરાની આળપંપાળ કરે. દીકરાને જરા પણ ઓછું પડવું ન જોઈએ. તબિયત સારી નથી ના બહાને તેને બધું માફ. ઘરનું એકે કામ સોંપવાનું તો દૂર રહ્યું, સુજય આખો દિવસ નોકરોને ઊભે પગે રાખે. એ માંગે તે તરત જ હાજર કરવું પડે.

નાનો દીકરો હેમલ. પિતા વિશ્વાસ ખેડૂત હતા. ખેતમજૂરો પાસેથી કામ લઈ જાણતા. પોતે હળ ચલાવવાનું નથી, છતાં બધાની સાથે રહીને કામ કરી લે. જાઓ ખેતર ખેડી આવો, એમ કહી પોતે હાથ પર હાથ ધરી બેસી ન રહે. પોતે સવારે તૈયાર થઈ કહે, ચાલો બધા વહેલા નીકળીએ. સૂરજ નારાયણ માથે આવે. તપે એ પહેલાં ખેતર ખેડવા હળ જોતરી દઈએ. ઢાંઢાને પણ બપોર ટાણે આરામ મળે. જાઓ કહેનારા કરતાં ચાલો કહેવાથી બધા સાથીને ચાનક ચડે. કોઈને કામચોરી કરવાનો ચાન્સ ન મળે. શેઠ પણ આપણી સાથે ઊભા છે, પ્રોત્સાહન મળે, કામ બમણું થાય. એમ હેમલને પિતા વિશ્વાસ કહે,

ચાલ બેટા, આજે આપણે લેસન કરી વહેલા પરવારી જઈએ, પછી સાથે બેસી મેચ જોઈશું અથવા પાછળ વાડામાં ક્રિકેટ રમવા જઈશું. હેમલ ઉત્સાહમાં આવી જઈ લેસન જલદી કરી લે. બાપાનું પ્રોત્સાહન મળે, સાથ મળે, હેમલમાં આત્મવિશ્વાસ વધવા લાગ્યો. એ નિયમિત થતો ગયો. અભ્યાસમાં ચિત્ત ચોંટાડતો થયો. એના પિતા એની સાથે જ છે. એ ભરોસો હતો. પિતા લેસન કરી આપવાના નથી, લેસન તો જાતે જ કરવું પડશે. સારા માર્ક્સ આવશે તો ઇનામ મળશે. વળી પિતા દીકરાનો પ્રોગ્રેસ-વિકાસ જોઈ ખુશ થશે. પિતાની ખુશી એ સૌથી મોટું ઇનામ. દીકરા ઉપર બાપની લગામ-અંકુશ ખરો, પણ દીકરાને એવું લાગવું ન જોઈએ. દીકરા ઉપર દેખરેખ રાખવાની, પણ એનું કામ એને જાતે જ કરવા દેવાનું. દીકરાને એનું અસ્તિત્વ ટકાવવું હોય તો એને જાતે મથામણ કરવા દેવી પડે. એને અથડાવા, કૂટાવા દેવો પડે. જાત અનુભવથી એ ઘણું ઘણું તારવતા શીખશે. પોતાનો માર્ગ શોધી કાઢવા એ જહેમત કરે, મહેનત કરે, આઈ કેન ડુ ઇટ, આઈ હેવ ડન ઇટ - એનો આત્મવિશ્વાસ દૃઢ થતો જાય, એનું મનોબળ મજબૂત બનતું જાય. સંઘર્ષ આવે, કર્યા વિના, હાર્યા વિના, સામી છાતીએ મુકાબલો કરવાની હિંમત કેળવાતી જાય.

વિશ્વાસે હેમલને રફ ને ટફ બનાવ્યો. Work while you work and play while you play. આખું વર્ષ નિયમિત ભણો-લેસન કરો. પરીક્ષા વખતે કોઈ ડર નહીં રહે, બધું જ આવડે છે, ભલે ને અઘરા પ્રશ્નો પૂછાય. વેકેશન પડે, બીજા વર્ષના અભ્યાસની આગોતરી તૈયારી કરી લેવાની. ખેતરમાં જવાનું, રાતે પાકનું રખોપું કરવા માંચડા પર જઈ બેસવાનું. ઘરતીપુત્ર છીએ, માટીની સોબત કરવાની. માટીથી ગંદા નથી બનાતું. માટી થકી જ ઉજળા બની શકીશું. ઘરતી મા છે, એની સેવા કરીશું, અનેકગણું ફળ એ આપશે. નોકરો, સાથી સાથે ઊંચ-નીચનો ભેદભાવ કરવાનો નહીં. બપોરનો રોંઢો સાથી સાથે ખેતરમાં કરી લેવાનો. બીજા ખાય એ આપણે પણ ખાઈ જાણીએ તો બીજાના સુખ-દુઃખનો, બીજાની અગવડ-સગવડનો ખ્યાલ રહે.

હું એકલો નથી. મારા બાપા મારી સાથે છે, મારા બાપાની સાથે રહી મારે કામ કરવાનું છે. કર્તવ્યનું ભાન સતત રહે છે. બાપા કંટાળતા નથી તો પછી મને કેમ આગસ આવે? કોઈ મુસીબત આવે, બાપા દોડીને મદદ કરવા ન આવે. હેમલને જાતે નિર્ણય લેતા આવડવો જોઈએ એ માટે એને તક આપી. દીકરાને ઠોકર લાગવા દેવાની. એક બે ભૂલ કરશે, ઠોકર ખાશે, અનુભવ-જ્ઞાન આવશે. જાતે કંઈક શીખશે, એનામાં કુદરતી રીતે પ્રશ્નો ઉકેલવાની કુનેહ આવતી જશે. મહેનતના ફળ મીઠાં હોય. મથામણ કરે તો મનોબળ મજબૂત બનતું જાય.

મોટો સુજય માના લાડ-પ્યારથી બગડતો ચાલ્યો. કોઈ કામ એકલો કરી શકે નહીં. બધા નિર્ણયો મા લઈ લે. કંઈ લાઇનમાં એડમીશન લેવું એ એની મા નક્કી કરે. એનામાં આત્મવિશ્વાસનો અભાવ વર્તાય. કંઈક ખોટું થશે તો? મા પંપાળ્યા કરે. દીકરાનું મનોબળ છિન્ન-વિચ્છિન્ન થઈ જાય. એ ઉંમરમાં મોટો થતો ચાલ્યો, પણ એનું વ્યક્તિત્વ પોલું અને બોડું બની ગયું. જ્યારે એના પ્રમાણમાં હેમલનું વ્યક્તિત્વ પોલાદી બનતું ગયું. સુજય શારીરિક અને માનસિક બંને રીતે નમાલો બનતો ચાલ્યો, કારણ બધું એની મા નક્કી કરે. એના આવતા આડા ઘા મા ઝીલી લે. સુજયમાં કોઈ કામ શરૂ કરવાની હિંમત નહીં, આવડત કેળવાણી નહીં. જે કામ હાથમાં લે એને પૂર્ણ કરવાની ધગશ નહીં. પછી સફળતા ક્યાંથી મળે?

મા કેતકી એને હજુ નાનો ગીગલો સમજી, ખોળામાંથી નીચે ઉતરવા જ ન દે. એને પ્રોટેક્ટ કર્યા જ કરે. હજુ નાનો છે, અત્યારથી બોજો એને માથે નાંખવો નથી. મોટો થશે, આપોઆપ શીખશે. બાપની ગાદી તૈયાર છે. બાપનું રાજ હોય તો યે વહીવટ કરતા આવડવું જોઈએ. વેતો જ ન આવે, કર્તવ્યભાન ન આવે તો બેઠા બેઠા કુબેરના ભંડાર પણ ખાલી થઈ જાય. સુજય જ્યાં જાય ત્યાં એને કોઈ સાથે ને સાથે જોઈએ. એ કોઈપણ નિર્ણય સ્વતંત્ર રીતે લઈ શકે એવી કાબેલિયત એનામાં ખીલી જ નહીં, ક્યાંથી ખીલે, મા જ ખુદ એને પંપાળ્યા કરે છે. મા નથી જાણતી કે એ દીકરાને પંપાળી રહી છે, એમાં દીકરાનું

ખુદનું નુકસાન જ છે.

બાપા વિશ્વાસ ખેડૂત છે. એને ખબર છે કે ધરતીને જેટલી સારી રીતે ખેડીએ, એનામાં સારી ક્વોલીટીના બીજ વાવીએ, સારું ખાતર નાંખીએ, યોગ્ય પાણી સીંચીએ તો જ સારો પાક લણી શકીએ. ખેડ, ખાતર ને પાણી, સમૃદ્ધિ લાવીએ તાણી. બાપાને મન બંને દીકરા સરખા છે. પણ પત્ની સાથે કરી કરીને કેટલો ઝઘડો કરવાનો? મા દીકરાને ઓવર પ્રોટેક્ટીંગ કરે છે, દીકરાને એટલું જ જોઈએ છે. એ નાના જેટલો પાણીદાર નથી, કે નથી એનામાં સ્વતંત્ર નિર્ણય શક્તિ, કે નથી કામ કરવાની ધગશ. અંદરથી જ ઉત્સાહ ન હોય, તો બહારથી કરી કરીને કેટલું પુશ કરી શકાય? ઘોડાને પાણી સુધી લઈ જવાય, પાણી તો એણે જાતે જ પીવું પડે.

પિતા વિશ્વાસનું કલું નાનો દીકરો માને છે, બાપની છત્રછાયામાં એ ફૂલેફાલે છે, બાપના અનુભવનું ભાથું એની સાથે છે, એ ભણતાં ભણતાં ખેતીશાસ્ત્રમાં અનુભવે જ નિપૂણ થતો ગયો. એગ્રીકલ્ચરલ વિષયમાં આગળ અભ્યાસ કર્યો.

છઠરાયલ જઈ ટપકખેતીનો જાત અભ્યાસ કર્યો, અનુભવ લીધો, એ જાત અનુભવ - પ્રેક્ટીકલ નોલેજનો પોતાની ખેતીમાં લાભ લીધો. પુષ્કળ આવક થઈ. ખેતીની સાથે નાણિયેરીની, આંબાની વાડી કરી. આજુબાજુના ખેતરો વેચાતા ગયા, હેમલ ખરીદતો ગયો. દરેક વખતે બાપાને પૂછવાની જરૂર નથી રહી. એ જાતે નિર્ણયો લઈ શકે છે. રોકડિયો પાક ઉતારી પુષ્કળ પૈસા કમાયો. હેમલ પરણ્યો, એની પત્ની એના દરેક કાર્યમાં સહભાગી બને છે. કલબલતો મીઠો સંસાર રચાયો.

મોટો સુજય, માવડિયો જ રહ્યો. એના લગ્ન થયા. પતિ-પત્નીના અંગત પ્રશ્નોમાં પણ મા માથું માર્યા કરે. દીકરાનું કંઈ ઉપજવા ન દે. સુજય સ્વતંત્ર નિર્ણય લઈ શકે નહીં. કમાવાની ત્રેવડ નહીં. મિત્રો સાથે ગામને ચોરે ચોવટ કરે. ગુટકા ખાય. નવરા મિત્રોની સોબતમાં ખરાબ આદતો પડી. એની પત્નીનું કંઈ ઉપજ્યું નહીં, એ પિયર જતી રહી. દીકરો માનું પડખું છોડવા તૈયાર નથી. કારણ વાસ્તવિકતાની ધરતી

ઉપર પગ ખોડીને ઊભા રહેવાનું એ શીખ્યો નથી, એની માએ એને શિખવ્યું નથી. એ પંગુ જ રહી ગયો. માની જેમ એ અંધશ્રદ્ધાળુ બનતો ગયો. પોતાને માટે શું સારું, શું ખરાબ એ સમજવા જેટલી નિર્ણય શક્તિ એ કેળવી શક્યો નથી. માની સલાહ મુજબ આંધળૂકિયા કરી જીવવું છે. માએ એનું સમગ્ર ચિત્ત કબજે કરી લીધું છે. માએ દીકરાનું જીવન હાથે કરીને બગાડ્યું છે, આંધળી મમતા થકી. મા પરનો અંધ વિશ્વાસ, માના વચન પરનો ભરોસો - એના કારણે સુજય જાણે ગુલામ બની ગયો માનો. એ પોતાના નિરક્ષીર વિવેકને વિકસાવી શક્યો નથી. દરેક વાતને પોતાના અંગત વિવેકથી ચકાસી લેવાની એનામાં ક્ષમતા પ્રકટી જ નહીં. એનું મન ડહોળાઈ જાય છે. શું કરવું, એની ગતાગમ આવી જ નહીં તેનામાં, પરિણામે એનું જીવન ખરાબે ચડી ગયું, પોતાના મન, વિચાર ઉપર પોતે કોઈ નિયંત્રણ કરી શક્યો નહીં.

જ્યારે હેમલના પિતા વિશ્વાસે દીકરાને ખડતલ બનાવ્યો, એના ઉપર વિશ્વાસ મૂક્યો, એને સ્વતંત્ર નિર્ણયો લેવા દીધા. પોતે પાછળ ઉભા રહ્યા, પણ મુસીબતોમાંથી માર્ગ કાઢવાનું કામ હેમલે જાતે જ કર્યું, હેમલને કરવા દીધું, પરિણામે ભારેમાં ભારે બોજ વહન કરવાની, સહન કરવાની એનામાં કુદરતી તાકાત આવતી ગઈ, વિશ્વાસ કેળવાતો ગયો. સામે તકલીફ આવી, તકલીફોના પહાડ ખડકાયા, પડકાર ઝીલી લેવાની ક્ષમતા હેમલમાં પ્રકટતી ગઈ, ભવિષ્યમાં હજુ ભલેને આનાથી વધુ પડકારો આવે, એમનો સામનો કરવાની અનેકગણી હિંમત હેમલમાં પ્રકટતી ગઈ. જે પોતે મહેનત કરે, કુદરત એને મદદ કરે છે, મારગ શોધી કાઢવામાં.

સુજલના દિલોદિમાગ ઉપર માની મમતાનું નિયંત્રણ હતું. માએ પોલી સહાનુભૂતિ દેખાડી અને અપંગ-લાચાર બનાવી દીધો. કોઈ કંઈ કહી જાય, સુજલ બગડી જાય. નાહિંમત થઈ જાય, મગજ ઉપરનો કાબુ ગુમાવી બેસે. બીજાઓ ચાંપલુસી કરી એની પાસેથી કામ કઢાવી જાય. જાણે સુજલને મદદ કરવા આવ્યા હોય એવી વાત કરી એની

નજીક આવી, લાભ ખાટી જાય. નાદાન સુજય પોતાનું ભલું બૂરું વિચારી શકતો નથી. પોતાને થઈ રહેલા નુકસાનનો અંદાજ માંડી શકતો નથી. બીજાઓ પોતાના ઇરાદામાં સફળતા મેળવી ખુશ થાય. બીજાની મેલી મુરાદોથી સાવધતા કેળવવાની ક્ષમતા સુજયમાં છે જ નહીં. કોઈ થોડી મદદ કરી કેટલું બધું મેળવી ગયા, ભોળવીને-પટાવીને - પોતે માની કઠપૂતળી બની રહ્યો, માનો ઇગ્ગો સંતોષાયો પણ પરિણામ શું આવ્યું? પોતાનો ઘર સંસાર કથળી ગયો.

પોતાને માટે સારું શું? સાચું શું? એનો શ્રેષ્ઠ નિર્ણય લઈ શકીએ આપણે પોતે જ. આ વાતની જાણ હેમલને પોતાને છે. એ પોતાના મનનું નિયંત્રણ કરી શક્યો છે. બીજા ખુશામતિયાના ઇરાદાને તરત જ પકડી પાડી શકે છે. એમની લપેટમાં આવી જતો નથી. એ ભલે પિતાની કે વડીલોની સલાહ સાંભળી લે છે, પણ નિર્ણયો તો જાતે જ લેવાનો, કારણ એનો આત્મવિશ્વાસ બુલંદ છે. બીજા પોતાની પાસેથી ભોળવી, પટાવીને કામ કઢાવી જાય એને બદલે પોતાની વિચારપ્રક્રિયાને જાણી લઈ, પોતાના નિર્ણયોમાં એ મક્કમ રહે છે.

એના મગજમાં અનેક પ્રકારના પ્રોજેક્ટો આકાર લઈ રહ્યા છે. એ પ્રોજેક્ટને કેવી રીતે અમલમાં મૂકવા, એને સફળ કરવા કેવી રીતે યુક્તિ અજમાવવી પડે, કોનો કોનો સાથ લેવો પડે. એનું ફાયનાન્સ ગોઠવવું પડે. એ બધી પ્રક્રિયાના જન્મબિંદુ સુધી પહોંચવાની એ કોશિશ કરે. પ્રોજેક્ટની શરૂઆતથી માંડી અંતિમ તબક્કા સુધી પહોંચવા માટેની પ્રક્રિયા એના મગજમાં સતત દોડતી રહે, એમાં કંઈ કંઈ અડચણો - તકલીફો - સમસ્યાઓ નડશે એની આગોતરી ગણતરી કરી રાખે, એ મુસીબતો આવશે તો બહાર નીકળવા ક્યા ક્યા ઉપાયો કારગત નીવડશે. એ બધું વિચારી લેવું પડે.

પોતાના વિચારોના, પોતાની લાગણીઓના અને પોતાની ઇચ્છાઓના ઉદ્ગમસ્થાન વિશે હેમલ પૂરેપૂરું ચિંતન, મનન કરે. એના પરિણામો વિશે કલ્પના કરી લે, મનોબળ કેળવી લે, સભાનપૂર્વક મન ઉપર નિયંત્રણ રાખે, કોઈ ક્ષતિ રહી જતી નથી ને? કોઈ ભૂલ

થતી નથી ને? આગોતરું આયોજન કરી, મન ઉપર નિયંત્રણ રાખી લે, પછી હેમલના મનના શાંત જળને કોઈ કાંકરીયાળો કરી, ડહોળી શકે જ નહીં. કારણ જે તે નિર્ણયો એણે જાતે લીધેલા છે. જવાબદારી પોતાની છે.

કહે છે, માણસને પાણીમાં ધક્કો મારી ફેંકો, જીવ બચાવવાની ઇન્સ્ટીંક્ટથી એ જાતે હાથપગ હલાવવા માંડશે, તરતા શીખી જશે. એમ માણસને માથે પડવા દો, જવાબદારી આવશે. આપોઆપ કામ કરતો થઈ જશે. માબાપ છે, છત્રછાયા છે, એમની સલાહ લેવાની, પણ ક્યાં સુધી? માબાપની આંગળી જીવનભર પકડી ન રખાય. ડગમગતો પગ સ્થિર કરીને જાતે ઊભા રહેતા શીખવું જ પડે. ઝાડના થડ ઉપર વેલો ચડે, પરોપજીવી થઈને. પછી ભવિષ્યમાં પોતાના મૂળિયા પ્રસારીને જાતે સ્થિર થવું જ પડે. ભાવિ જીવનને સમૃદ્ધ બનાવવું હોય તો પોતે જ પોતાના જીવનનો નકશો ચીતરવો પડે. દરેક વ્યક્તિની જિંદગી એની નીજ છે, એની પરિસ્થિતિ અલગ હોય, જીંદગીનો તૈયાર નકશો મળવાનો નથી. તમારા દોરેલા નકશાથી આડા માર્ગે ક્યારેક નિયતિ ફંટાવી દે. રાજ્યાભિષેકના સ્થાને વનવાસ ભોગવવો પડે.

તેમ છતાંયે માણસ પોતાના ભાગ્યનો ઘડવૈયો પોતે બની શકે છે. માણસ ધારે તો વેરાનમાં ફૂલ ઉગાડી શકે. દૃઢ મનોબળના માનવીને પહાડ પણ અવરોધી શકે નહીં. માણસને જીવવા માટે ધારક બળ છે એનું પોતાનું મનોબળ.

પ્રાર્થના

દરેક વ્યક્તિ ભગવાનને પ્રાર્થના કરતી રહે છે. દરેકની પ્રાર્થનામાં ઇશ્વર પાસે યાચના હોય, કંઈક મેળવવાની, લાભવાની વૃત્તિ અભિપ્રેત હોય. બાળકના જેવી નિર્દોષ પ્રાર્થના - ખરી રીતે ગંગોત્રીના મૂળ સમી પાવનકારી હોય. બાકી બધા પ્રાર્થના - ભક્તિના અર્થ મુજબ નહીં, પણ કંઈક માગવા માટે થતી હોય છે.

ઓશો કહે છે કે કોઈ પણ વ્યક્તિ ફક્ત સાધક બનીને, એટલે કે વિના શરતે ભગવાનના મંદિરમાં જાય તો તેને પ્રવેશ મળી શકે. પણ જે યાચક બનીને જાય તેને માટે ભગવાનના દ્વાર બંધ થઈ જાય. આધ્યાત્મિક માર્ગમાં પ્રવેશવા માટેની સૌથી પહેલી શરત હોય છે કે અહંકાર છોડી દેવો પડે, હું કંઈક છું, મારે કંઈક જોઈએ છે, હું મહાન હસ્તિ છું એ ભાવ સદંતર નિર્મૂળ થઈ જાય તો ભગવાનના દ્વાર આપોઆપ ખૂલી જાય. પ્રવેશ આસાનીથી મળી જાય. હૃદયનો આંતર્નાદ પુકારી ઊઠે કે -

‘મંગલ મંદિર ખોલો દયામય મંગલ મંદિર ખોલો.’

‘તિમિર ગયું ને જ્યોતિ પ્રકાશ્યો,

શિશુને ઉરમાં લ્યો લ્યો દયામય.’

જ્યારે મન હૃદય ભક્તિભાવથી સભર થઈ જાય, પુલકિત થઈ જાય ત્યારે એની આસપાસ એક પ્રકારનું ચુંબકીય ક્ષેત્ર વાતાવરણ પેદા થાય. દીપક પ્રકટે, એની આસપાસ આપોઆપ પતંગિયા ચકરાવા લાગે. એવી જ રીતે કોઈ વ્યક્તિનો અંતરદીપ પ્રકટી ઊઠે, ઝળહળી ઊઠે, એની આસપાસ લોકો આપોઆપ આકર્ષાવા લાગે. શ્રીકૃષ્ણએ કહ્યું નથી કે આવો મારી મંડળીના સભ્ય બની જાઓ. અમારી પાર્ટીમાં પ્રવેશવાની ફી આટલી છે. બુદ્ધ, મહાવીર, કૃષ્ણ કે ગાંધીજી સુધીનાનો દાખલો લઈએ, એમના વ્યક્તિત્વની ખુશબૂથી

આકર્ષાઈ લોકો એમના ભક્ત, એમના ચાહક બનવા લાગ્યા, વિના શરતે. ફૂલમાં સુવાસ હોય તો આપોઆપ ભમરાઓ આકર્ષાઈને એની આસપાસ મંડરાતા થઈ જશે. ફૂલ કોઈને બોલાવવા જતું નથી કે આવો, મારી સુવાસને માણો. •

ગાંધીજીની વાણીમાં, વર્તનમાં સત્યનો રણકાર હતો, ભારત ભરના લોકો એમના વચનો ઉપર કુરબાન થઈ જવા તત્પર બન્યા. અભણ પ્રજા-બહેનો પણ પરદેશી માલની હોળી કરી, દાગીના સુધ્ધા સમર્પિત કરી દીધા, દેશની આઝાદી માટે. એક જુવાળ જાગ્યો, એડવોકેટથી માંડી હમાલ-મજૂર સુધીના લોકો એમના પગલાને અનુસરવા તત્પર થયા. ફક્ત ભારતમાં જ નહીં, જગતભરના લોકો એમની સત્ય અને અહિંસાની વાતો પર વિશ્વાસ મૂકતા થઈ ગયા. એમની નજીકના લોકો, એમના અંતેવાસીઓએ એમની સુવાસનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કર્યો. આમાં કોઈ ચમત્કાર હોય તો તે ત્યાગની ભાવનાનો હતો. વલ્લભભાઈ, જવાહરલાલ, લોકમાન્ય તિલક, વિનોબા જેવા અનેક બુદ્ધિમાન, નિષ્ઠાવાન માણસો એમના ગાંધીવાદને અનુસરવા લાગ્યા. લોકો હાઈકોર્ટની પ્રેક્ટીસ છોડીને, ડોક્ટરી છોડીને, આશ્રમવાસી બનીને દેશસેવામાં સમર્પિત થઈ ગયા. ત્યાં મને શું મળશે, એ ભાવના ન હતી. મારે દેશને શું આપવું છે, એ રાષ્ટ્રપ્રેમની ભાવના કામ કરી ગઈ. એ ગાંધી ભક્તિ હતી.

ગાંધીજી કોઈ ક્રિયાકાંડી ન હતા. સેવાપૂજા કરતા ન હતા. હરિજનપ્રેમી હતા. છતાં એમના રોમરોમમાં રામનામની અખંડ ધૂન હતી. મરતી વખતે છેલ્લો શબ્દ ઉચ્ચારાયો ‘હે રામ.’ એમના આશ્રમમાં પત્ની, દીકરો, ભાણેજ-ભત્રીજા કે મિત્ર એવા કોઈ સંબંધોનું મૂલ્ય ન હતું. બધા અંતેવાસી બની ગયા. જેમણે જેમણે ગાંધીજીના મૂલ્યો સ્વીકાર્યા એ સૌ જીવનના અંત સુધી ગાંધીજીના મૂલ્યોનો આદર કરતા રહ્યા.

ગાંધીજીના સત્યના પ્રયોગો, એમના જીવનની મૂલ્યનિષ્ઠા, પારદર્શિતા, સાધના અને સાધ્ય શુદ્ધિના આગ્રહો લોકોને સ્પર્શી

ગયા. એમની પ્રાર્થનાસભામાં લાખો લોકો હાજર રહેતા. કોઈ એક ધર્મનો આગ્રહ ન હતો. અહીં હતો સર્વધર્મ સમભાવ. એમની ભજનાવલિ ઘર ઘર પ્રચલિત થઈ. એમની સચ્ચાઈથી આકર્ષાઈને મોરારજી દેસાઈ, નારાયણ દેસાઈ, જયપ્રકાશ નારાયણ જેવા હજારો લોકો એમના શિષ્ય જેવા બની રહ્યા, ગાંધીજીના સિધ્ધાંતોને જીવનભર સમર્પિત રહ્યા વિના શરતે. ગાંધીજીના અંતેવાસીઓ સ્વાર્થરહિત હતા, તેથી એમની બોલચાલ, વર્તન વ્યવહાર બધું ગરિમાથી મંડિત હતું. સત્યની એરણ ઉપર ઘડાઈ ટીપાઈને નક્કર, પોલાદી બન્યું હતું. સચ્ચાઈની ગળણીથી ગળાઈને નિર્મળ-શુદ્ધ બન્યું હતું.

ગાંધીજીની જેમ જ વિનોબા ભાવે, મોરારજી દેસાઈ વગેરેએ ગીતા ઉપર વિવેચનો લખ્યા, ઊંડા અભ્યાસ બાદ.

પ્રભુસેવા મનથી કરવાની હોય, એની જાહેરાત કરવાની ના હોય. નરસિંહ મહેતાએ ક્યાંયે બોર્ડ મરાવ્યા ન હતા કે આજે રાતભર હરિજનવાસમાં મારા ભજનો છે, જરૂરથી પધારજો.

સાચા પ્રભુ ભક્તને પોતાની આસપાસ ટોળા ભેગા કરવા પડતા નથી કે જે એમના ગુણગાન ગાવા માંડે, એમને ભગવાન તરીકે ઓળખવા માંડે. એ તો હરિસની હેલીમાં ભીંજાવા માટે સમરસિયા સાથે નાયવા માંડે, ગાવા માંડે. નરસિંહ જેવી એકાગ્રતા પ્રકટે તો ભલેને મશાલથી હાથ દાઝી જતો હોય, પણ રાસલીલાના દર્શનમાં તલ્લીન બની જવાય.

પ્રાર્થના એટલે મનનો ટેલીગ્રામ, હૃદયનો ઓડકાર, ભાવનાની રંગોળી, ઉર્મિઓનો ધબકાર, આજ્ઞાંકિત, ઠરેલા, માંજેલા, સુંવાળા શબ્દોથી ભગવાનને મારેલો મીઠો મસ્કો, પ્રભુને જમાડવા માટેનું રીવર્સ હાલરું.

ઠાકોરજીની પૂજારૂમમાં બેસી દાદા-દાદીના સાયુજ્ય થકી કરાતી ઇશ્વર સેવા - નિશાળમાં પહેલાં પીરીયડ પહેલાં કરાતી સમૂહ પ્રાર્થના-

ઓ ઇશ્વર ભજીને તને, મોટું છે તુજ નામ,
ગુણ તારા નિત ગાઇએ, થાય અમારું કામ.

‘તુ પ્યાર કા સાગર હે’,
‘અય માલિક તેરે બંદે હમ’,
‘મેરી પત રાખો ગિરધારી’,
ગોવિંદ બોલો હરિ ગોપાલ બોલો.’

પછી દે ધનાધન - મંદિરમાં ઢોલનગારા ઘણાઘણવા માંડે.

વેપારી નફા માટે પ્રાર્થના કરે, ગૃહિણી અલગ ઘર માટે, મા
બાળકોની સુરક્ષા માટે, નેતા ટિકિટ, ખુરશી, ઇલેક્શન અને વિજય
માટે, વિદ્યાર્થી પરીક્ષામાં પાસ કરવા, યુવાન-યુવતી મનગમતો
જીવનસાથી પામવા પ્રાર્થના કરતા હોય, નિર્દોષ પ્રાર્થના તો
ગંગોત્રીનું મૂળ, બાળકની નિર્દોષ પ્રાર્થના.

ભગવાન હું તારો ભક્ત છું, એવું કહેવાની જરૂર નથી. પ્રભુ
અંતર્યામી છે. એને ખબર છે કે કોણ સાધક છે, કોણ સાચો ભક્ત
છે. નરસૈંયો ભક્ત હરિનો. હું તારો દાસ છું. એ ભાવ હોય તો જ
ઇશ્વર આપણો સ્વીકાર કરે. ઇશ્વરની દુનિયામાં સંબંધોનું મહત્વ
નથી. આપણી પ્રતિષ્ઠા, આપણા પૈસાનું અહંનું મહત્વ ઝીરો છે.
હું હરિનો, હરિ છે મુજ રક્ષક. હું સંપૂર્ણપણે હરિનો બની જાઉં,
પ્રભુને સમર્પિત થઇ જાઉં, પછી જ પ્રભુ મારો સ્વીકાર કરશે. હું
ફલાણાનો બાપ છું, દીકરો છું, વેવાઇ છું, એવા કોઇ સંબંધોના
ત્યાં લેખાંજોખાં નથી. ત્યાં મૂલ્ય અંકાય છે, ભાવભીની ભક્તિનું,
નિર્મળ ભક્ત હૃદયનું, સંપૂર્ણપણે સમર્પણનું. નરસૈંયો કહે છે,
એવા રે અમે એવા રે, તમે કહો છો વળી તેવા રે. ભક્તિ કરતાં...
કહેશો તો કરશું દામોદરની સેવા રે!

મીરાં માટે કહે છે, મીરાં હો ગઇ મગન, એને લાગી લગન. હરિ
હરિ ધૂન ગાને લાગી - આપણે બુધ્ધને, મહાવીરને, શ્રીકૃષ્ણને
માનીએ છીએ, એમનું ચરિત્ર ગાઇએ છીએ, પણ એમના બોધને,
જીવન સંદેશને કેટલા પ્રમાણમાં પચાવી શક્યા - એનું મહત્વ છે.

ભક્ત સૂરદાસ અંધ હોવા છતાં પ્રભુજીનું અંતઃદર્શન કરી શક્યા
હતા. પ્રભુના સાજ શણગારનું આબેહૂબ વર્ણન કરતા.

ચૈતન્ય પ્રભુ, સંત તુકારામ વગેરે પ્રભુભક્ત હતા. એમણે ક્યારેય
પોતાની ભક્તિનું પ્રદર્શન કર્યું નથી.

અખો, કબીર, રૈદાસ વગેરે ક્યારેય પ્રાર્થના કરવા માટે મંદિરમાં
ગયા નથી. એ પોતાનું કર્તવ્ય બજાવતા રહ્યા, સ્વધર્મે નિધનું શ્રેય,
અને કેટલું અદ્ભુત મનોમંથન કરતા રહ્યા. કબીર વણકર હતા.

જીની જીની બીની ચદરિયા,

સુખમા નાડીના તાણાવાણા -

ઇંગલા પિંગલા નાડી.

સો ચાદર સુરનર મુનિ ઓઢી,

ઓઢી કિ જ્યોં કિ ત્યોં ધરી દિન્હીં.

પ્રાર્થના એટલે ઇશ્વર પ્રત્યેના ભાવની અભિવ્યક્તિ. એમાં શબ્દોનું
મહત્વ નથી, મહત્વ છે અંતરના આવિર્ભાવની, એને માટે કોઇ
યુનિવર્સિટીના સર્ટીફિકેટની જરૂર નથી. ચીટીના પગના ઝાંઝરનો
રણકાર પણ ઇશ્વર સાંભળી શકે તો અનાહતનો નાદ ઇશ્વર સુધી
સહેલાઇથી પહોંચી જાય. શબરી અભણ હતી, મંદિરમાં દર્શન કરવા
ગઇ નથી, પણ શ્રીરામના દર્શન કાજે જંગલમાં પ્રતીક્ષા કરતી રહી.
દુનામાં ચાખેલા બોર ભરી ભરીને.

કેવટ અભણ હતો. શ્રી રામને ગંગાપાર કરાવવાની ધૂનકી સેવી
અને પોતે ભવપાર તરી ગયો.

હનુમાનજી રામજીના આજીવન સેવક બની રહ્યા. લંકા જીતાડી
આપી, એની સેવાના બદલામાં મેવા નથી માંગ્યા, અયોધ્યાના
રાજ્યનું પ્રધાનપદ નથી માંગ્યું. પ્રસાદીરૂપે મોતીની આપેલી માળા
પણ તોડી નાંખી, કારણ એમાં રામનામ કોતરાયેલું ન હતું. છાતી
ચીરીને બતાવ્યું કે ત્યાં રામનામ કોતરાયેલું છે.

મીરાં, નરસિંહ, ધ્રુવ, પ્રહલાદે પ્રભુ પાસે ફક્ત ભક્તિભાવ
માંગ્યો છે. ઇશ્વર પ્રત્યે દૃઢ આસ્થા ધરાવી છે. રખોપા કરશે શ્રી હરિ

એ વિશ્વાસ કેળવ્યો છે. દ્રૌપદી શ્રીકૃષ્ણ વચ્ચે સખા ભાવ હતો. દ્રૌપદી ફરિયાદ કરે છે કે તમે સભામાં હાજર હતા. મારી લાજ લૂંટાવા બેઠી ત્યાં સુધી કેમ જોયા કર્યું? શ્રી કૃષ્ણે જવાબ આપ્યો કે તું તારા સમર્થ પતિઓ પ્રત્યે બચાવની આશા રાખી બેઠી હતી. તેં મને યાદ કર્યો હું તરત જ દોડી આવ્યો તારી લાજ બચાવવા. ગજરાજનો પગ મગરે પકડ્યો, એ પોતાની તાકાત પર મુસ્તાક હતો. જ્યારે અહંભાવ છોડી શરણે આવ્યો, મેં એની લાજ રાખી.

‘ગરુડે ચડી આવજો રે ગિરધારી,
લજજા મારી રાખજો રે ગિરધારી.’

પ્રાર્થના એટલે નિઃસ્વાર્થ ભાવે ઇશ્વરને ભજવું. આર્તભાવે ઇશ્વરનું સ્મરણ કરવું.

‘હરિને ભજતાં હજુ કોઈની લાજ જતાં નથી જાણી રે,
જેની સૂરતા શામળિયા સાથ, વંદે વેદ વાણી રે.’

બચપણ

મામાનું ઘર કેટલે? દીવો બળે એટલે? પહેલાંના જમાનામાં દીકરી ગામમાં જ દેવાતી. ગામમાં સાસરિયું ને ગામમાં પિયરિયું. મોટેભાગે તો એક જ શેરી કે એક જ પોળમાં, જાણીતા પરિવારમાં દીકરી દેવાનું લોકો પસંદ કરતાં. પહેલાંના જમાનામાં એક જ ખડકી કે એક જ પોળમાં અંગત કુટુંબીજનો, એક જ ન્યાતના લોકો રહેવાનું પસંદ કરતા. દા.ત. વીસા લાડનો વાડો, ઘાંચીની પોળ, માળીની પોળ, કુંભાર વાડો, શેઠ ખડકી. બેન, દીકરીયું માટે પિયરના બારણાં ખુલ્લા રહેતાં. કહે છે એક ભાણેજ, સો બ્રાહ્મણ બરાબર. છોકરાઓને મોસાળનું આકર્ષણ જબરદસ્ત - કારણ ત્યાં એમની ખાતર બરદાસ્ત પ્રેમપૂર્વક થતી. સંકાંતના દિવસે મોસાળમાં જમવાનું હોય. તલના લાડુમાં નાનીમા પાવલી મૂકીને ગુપ્તદાન આપતી વાર-તહેવારે દરજી ઘરે મશીન લાવીને કપડાં સીવે. આખાને આખા તાકા આવે. સૌનું માપ લઈ લઈ એમાંથી કપડાં સીવાતા. એક સરખા કપડાં પહેરીએ અમે મામા-ફંદના છોકરાઓ. પરીક્ષા પતી ગઈ કે પુસ્તકોનું પોટલું બાંધી ઊંચે મૂકી દેવાનું. ઉપડવાનું મામાને ઘેર. ઉનાળાના વેકેશનમાં કેરીગાળો કરવા મોસાળ જવાતું. વહેલી સવારે દાતણ કરી દોડીએ મામાને ઘેર. નાનીમા ગરમ ગરમ શીરો ખવરાવે. ફળિયામાં સાતકુકરી, આઠ પગથિયા, ક્રિકેટ રમીએ. બપોરે રસ સાથે પડવાળી રોટલીનું જમણ. સાંજે ખીચડી, કઢી, રોટલા. મામાની આંબાવાડી, કેરીના ટોપલાં આંગણામાં પડ્યા હોય. ઓશરીમાં પરાળ પાથરી કેરી પકવવા નાંખી હોય. કેરી કાચી હોય કે પાકી, મંડીએ ચૂસવા. કેરીની ચીરી ખાવામાં કે રસ ખાવામાં મજા ન આવે તે કેરી ચૂસીને રસ ખાવામાં મજા પડે. ખાઈને કેરીના ગોટલા બારણામાં જ નાંખીએ. ગાય, બકરા

ખાઈ જાય. રાત્રે વાળુ કરીને ઘરે આવી સૂઈ જતા, અગાસીના ધાબે, ઉપર ખુલ્લું આકાશ અને શીતળ હવાના સ્પર્શ ઉંઘ આવી જ જાય.

વેકેશન પડે રજાની મજા. એ જમાનામાં બહારગામ ફરવા જવાનો રિવાજ પ્રચલિત ન હતો. રમતગમત રમ્યા કરીએ. બપોરે તાપમાં સાપસીડી, વ્યાપાર કે કેરમ. ઘરમાં બેસી રમીએ. કોઈ કહેતું નહીં કે ભણો. મારી જેવા ભણેશરી વાર્તાના પુસ્તક લઈ વાંચી કાઢે, બધા મને પુસ્તકીયો કીડો કહી મજાક કરે. સાંજે નદી કિનારે ફરવા જવાનું, ભૂસકા મારી તરવાનું. વેકેશનમાં આનાથી વધારાનું કોઈ પ્લાનીંગ ન થતું. મોટા થયા. શહેરમાં ભણવા આવ્યા, સ્થાયી થયા. આપણા સંતાનોને સ્કૂલમાં રજા પડે એ પહેલાં એમના વેકેશનનું પ્લાનીંગ આપણે જ શરૂ કરી દઈએ. પરીક્ષાના બીજા દિવસથી સ્વીમીંગ પુલમાં લેસન લેવાના, ટેબલ ટેનીસ, ક્રિકેટનું કોર્ચીંગ. મેથ્સ અને ઇંગ્લીશના ક્લાસીસ ભરવાના. ટેનિસ અને ટૂલ્સમાં સારા માર્ક્સ મળે તો જ સારી કોલેજમાં એડમીશન મળે. કંઈ લાઇન લેવી છે એની આગોતરી વિચારણા ચાલે. બચ્ચા કચ્ચા ન રહી જાય એ માટેના આયોજન ચાલે. સમર વેકેશન એટલે સ્કૂલના દિવસો કરતાં યે વધારે ભણવાનું, શીખવાનું. મમ્મીઓ ગાડી લઈને એક ક્લાસમાંથી બીજા ક્લાસમાં લઈ જાય. વચ્ચે ગાડીમાં હોર્લીક્સવાળું દૂધ, ફૂટ ખવરાવી દે. ફ્લાવર મેકીંગ કે પર્સ મેકીંગ, કુર્કીંગ, કેલીગ્રાફીના ક્લાસમાં છોકરીઓને મૂકાય. મ્યુઝીક અને ડાન્સ ક્લાસ તો બધા માટે મસ્ટ. પોતાનું બાળક ક્યાંયે બીજા કરતાં પાછળ ન રહી જાય. બધામાં હોશિયાર, પ્રવીણ થવું જોઈએ.

સંતાન એક પછી એક ક્લાસમાં જાય, મમ્મીને ઘરમાં એટલો વખત શાંતિ. વેકેશનમાં યે બાળકને શાંતિથી બેસવા ન દેવાય, ઠરવા ન દેવાય. મોંઘીદાટ ફી ભરી હોય, સવારે સાત વાગ્યામાં ઊઠાડી ટ્યુશન ક્લાસમાં મોકલવા પડે. પોતાના વજન કરતાં યે વજનદાર બેકપેક લઈ બાળક ઢસરડાયા કરે. એને મન રજામાં મજા માણવાને બદલે રજા સજારૂપ થઈ જાય. અમે ફિળિયામાં હુતુતુ ને ક્રિકેટ મફતમાં રમતા,

મફતમાં નદીમાં તરતા શીખ્યા, શહેરમાં અમારા સંતાનોને આવું શીખવવા કોર્ચીંગ ક્લાસમાં મસમોટી ફી ભરીએ છીએ. ક્યારેક તો બાળકની મરજી વિરુદ્ધ, એ થાકેલું કે કંટાળેલું હોય તો યે ક્લાસમાં ધકેલવા પડે છે, નિર્દયી બનીને. દેખાદેખી અને હરિફાઈમાં મારું બાળક પાછળ ન રહી જાય માટે. હા આજના જમાનામાં આપણી સમસ્યાઓ આપણા બાપદાદા કરતાં જુદા પ્રકારની છે.

આપણે એક ફિળિયામાં, એક ઓશરીએ કે એક ચાલીમાં મોટા થયા. આજુબાજુ, અડોશી-પડોશીના છોકરાઓની ગોંગ બની જતી. ભાઈ-ભાંડુઓની લંગાર હતી. કાકા-મામાના અલગ. છોકરાઓ ક્રિકેટ રમતા, હુતુતુ ને લંગડી, ચોર-પોલીસ, કેરમ ને પાના. અખાડાની કે જીમની જરૂર ન હતી. છોકરીઓ મસાલા, પાપડ, અથાણા બનાવવામાં માને મદદ કરતી. ઘર ઘર રમતી, સીવણ, ગૂંથણકામ શીખતી. અડોશપડોશમાં જ્યાં ફાવે ત્યાં જમવા, નાસ્તો કરવા બેસી જતા. ઘરમાં દેખાઈએ નહીં, મા શોધવા નીકળતી. સાદા દૂધનો ગ્લાસ કે છાશ પીવા મળતા. પ્રોટીનવાળા બિસ્કીટ ન હતા. હોર્લીક્સવાળું દૂધ ન હતું, ચોકલેટ ન હતી. બદામ ને ખજૂર, કાજુ કીસમીસ ને અખરોટ, ચણા મમરા ને ઘાણી. ગોળપાપડી તો ખરી જ. પૌષ્ટિક ખોરાક ખાવા મળતો. કેટલું પ્રોટીન અને કેટલું કાર્બોહાઇડ્રેટસ રામ જાણે. જે ખાઈએ તે બધું પચી જતું, પથ્થર પણ પચી જતા. બરફના રંગબેરંગી સરબતના ગોળા ખાતા, બપોરે સરબતની રેંકડી આવે કે દોડતા. બીસલેરી પાણી યે ન હતું. શરદી થતી નથી અને ડીહાઇડ્રેશન પણ થતું નથી. કાચું ને કોરું, કેરી ને કોકમ બધું ચાવી જતા. પાકી લીંબોળી યે ચૂસી જતા. આખો દિવસ રખડી રખડી રાત્રે થાક્યા પાક્યા સૂઈ જતા અને હવે આપણે આપણાં બચ્ચાંઓની પિદૂડી કાઢી નાંખીએ છીએ. જાણે એમને બધા વિષયમાં પારંગત બનાવી દેવા છે. દોડી દોડીને બીચારા હાંફી જાય. ક્લાસમાં ન મોકલીએ તો ઘરમાં એકલું છોકરું બોર થઈ જાય. ફ્લેટનો દરવાજો બંધ રાખીએ છીએ. અમે ફિળિયામાં રમતા, ધૂળધોયા, થઈ જતા. કપડાં ફાડીને આવતા, પગ,

ગોઠણ છોલાઈ જતા. કેરી પાડવા પથરા ફેંકતા, રાત્રે કોઈ કહેતું નહીં કે બેટા, જા ફેશ થઈ જા, નાહી લે, કપડાં બદલી નાંખ. ઘરમાં આવીએ, હાથ-પગ ધોઈ ખાવા માંડી પડતા. આપણાં છોકરા વાંચી વાંચીને, કોમ્પ્યુટર સામે બેસીને ચશ્માવાળા થઈ ગયા છે, માંચકાંગલા બની ગયા છે, ઇમ્યુનિટી રહી નથી, તેથી વારંવાર માંદા પડી જાય છે. સાથે ને સાથે બીસલેરીની બોટલ લઈ ફરે છે. વેકેશન પડવાનું હોય, ફેબ્રુઆરી મહિનાથી બહારગામ ફરવા જવાનું પ્લાનીંગ કરી લઈએ છીએ. ટ્રેઇન ટિકિટ, હીલ સ્ટેશનનું હોટલ બુકીંગ એડવાન્સમાં કરવું પડે. મામા માસીને ત્યાં કોઈ બે દિવસ માટે યે પરવડતું નથી. જમાના પ્રમાણે બાળકને માટે બધું શીખવું જરૂરી છે. ટેકનોલોજીનો જમાનો છે. પરિવર્તન સ્વીકારવું અનિવાર્ય છે. બાળક બહાર ભ્રમતું થાય, રખડતું થાય, પણ સગા-વહાલા સાથે કેમ રહેવું, વર્તવું એ શીખ્યા વિનાનું રહી જાય છે. ભાઈ-બહેનો છે નહીં, શેરીંગ-કેરીંગ કરવાનું આવડતું નથી. વળી જાત સાથે કેવી રીતે રહેવું. એ તો ભૂલાઈ જ જવાય. કારણ બહારનું એક્સપોઝર જબરદસ્ત છે. કોમ્પ્યુટર, ઇન્ટરનેટ શીખવું પડે. વિડિયો ગેમ્સ રમવાની હોય. કુરસદ નથી મળતી આ બધામાંથી. એકલા એકલા ગુપચુપ ટી.વી. સામે જોયા કરવાનું. સિરિયલ, કોમીક્સ જોયા કરવાના.

પરિણામે બાળકમાં એકાગ્રતા ખીલતી નથી. આપણે પુસ્તક લઈ વાંચવા બેસી જતા. એકાગ્ર થઈ જતા, પાત્રો સાથે. ગુલીવર ટ્રાવેલ્સ અને સીડ્રેલા - કાક અને મંજરી, મીનલદેવી ને મુંજાલ, જીવી અને કાનજી. એક અલગ દુનિયા છે સાહિત્યની. આજનું બાળક સતત પ્રવૃત્ત રહે છે પછી એક જગ્યાએ સ્થિર થઈ ધ્યાન એકત્ર કરી શક્તા નથી. કુરસદનો ઉપયોગ કરતા આવડતો નથી. વાત વાતમાં બોર થઈ જાય. મનને ખીલે બાંધી રાખવું પડે. એકલું બાળક ડ્રીપ્રેશ થઈ જાય, ફસ્ટેટ થઈ જાય. માર્ક્સ ઓછા મળે, નારાજ થઈ જાય.

બાળ ઉંમરમાં શરીર અને મન ઉર્જાથી ફાટફાટ થતું હોય, અવનવું શીખવાનો ઉમંગ હોય, મનગમતી પ્રવૃત્તિઓ સરખે સરખા સાથે

કરવામાં મજા પડે. બાળક છે, હસે, રમે, ભણે, લડે, ઝઘડે, પડે, આથડે - અથડાવા દેવાનું, ઝઘડવા દેવાનું, પડવા દેવાનું, એને જાતે જ સમાધાન શોધી લેવા દેવાનું. જાત કેળવણી જેવો બીજો કોઈ ટ્યુશન ક્લાસ નથી હોતો. બાળકને જિંદગી જીવવા દઈએ એમની જાતે. એમની જાતે એક્સલોર કરતાં શીખે. જિંદગીમાં અવનવું શીખવાનું છે, પણ બીજાને બતાવી દેવા માટે સતત દોડમાં રહેવાનું નથી. એનાથી સ્ટ્રેસ, તાણ વધે.

બાળક જાતે વાંચે, ભણે, શોખ કેળવે, ક્રિકેટ રમે, મ્યુઝિક શીખે, તરતા શીખે સરસ. સર્જનાત્મક પ્રવૃત્તિઓમાં વ્યસ્ત રહે સરસ. સર્જનાત્મકતાનો આનંદ અનેરો હોય. મેં ચિત્ર દોર્યું, મેં રંગોળી પૂરી, મેં કવિતા લખી, મેં ગીત ગાયું. આનું નામ ક્રિએટિવીટી. બાળકોને એકાંત અનુભવવાની તક આપવી પડે. એમાંથી જ એનું મન પ્રશ્નોના કોયડા શાંતિથી ઉકેલવા માટે સક્ષમ બનશે.

બચ્ચાંને દોડવું હોય છે, દોડવા દઈએ, થાકી જશે, બેસી જશે. જાતે દોડવું અને કોઈ ચાબુક મારી ફરજિયાત દોડાવે એ બે વસ્તુમાં ફરક છે. દોડો, થોભો નહીં તો થાકી જશો! જરા નવરા પડો, જાત સાથે રહેતાં શીખો. સ્માર્ટ ફોન પર કે ફેસબુક પર કે ચેટીંગ કર્યા કરવાથી, કે રમુજી ટુચકાથી જ્ઞાની બની નથી જવાના. મનને, શરીરને થોડું થોડું નવરા પડી રહેવાનું શીખવીએ. કુદરતના સંસર્ગમાં રહેતા શીખીએ. નદીના વહેતા જળમાં તરવા પડો અને સ્વીમીંગ પુલમાં તરો એ વચ્ચે ઘણો તફાવત છે. નદીના જળમાં જીવંતતા અનુભવાશે. મિત્રો સાથે ચેટીંગ ફોન પર કરો અને મિત્રોને વ્યક્તિગત મળો એ બે વચ્ચે તફાવત છે.

ઉનાળાની સમી સાંજે છોકરાઓને સાથે લઈને ચોપાટી પર ફરવા જઈએ. છોકરાઓ રેતીમાં રમે, ઘર બનાવે, ગેરેજ બનાવે, ગાડી મૂકે. એમની સર્જનાત્મકતા, કલ્પનાને મૂર્ત કરવાની તક મળે. પછી ભેલપૂરી ખાઈને પાછા ફરીએ. કુદરતી હવા, દરિયાના મોજાં, માનવ મહેરામણ - મન પ્રફુલ્લિત થઈ જશે. બચ્ચાંઓ સાથે બે કલાક વિતાવ્યાનો આનંદ

મળશે. એમને એમની પ્રવૃત્તિઓ કરવા દઈએ. આપણે કુદરતી દૃશ્યો જોવામાં મસ્ત રહીએ. આપણે રહીએ બડે લોગ, બડે લોગ અને બાળકોને બનવા દઈએ બચ્ચે લોગ. સૌ સૌની કંપનીમાં, મજા માણે.

રવિવારની રજાને દિવસે આપણે દોસ્તો સાથે ગપ્પા મારવામાં વિતાવીએ, એના કરતાં સંધ્યા ટાણે, દરિયાને કિનારે રેતીમાં બેસી, દરિયાની લહેરોનું સંગીત સાંભળીએ, મગજની તાણ ઓછી થઈ જશે. પ્રાકૃતિક સૌંદર્યનો આસ્વાદ માણીએ. બચ્ચાંઓને એમની રીતે મજા માણવાની આઝાદી આપીએ. આવા શાંત વાતાવરણમાં હવાની ઠંડકનો જે સ્પર્શ થશે, ખુલ્લા આકાશની વિશાળતાનો પરિચય થશે, પ્રાકૃતિક સંગીત માણવા મળશે, તે એરકંડીશન્ડ વિશાળ દિવાનખંડમાં કે પીકચરના થીયેટરમાં નહીં મળે. થીયેટરમાં અંધારું હોય, કાનના પડદા ફાડી નાંખે તેવો ઘોંઘાટ હોય. એની સામે કુદરતમાં આસપાસના નીરવ, શાંત, સ્થિર વાતાવરણમાં વૃક્ષના પાંદડાઓ ફરફરવાથી ઉદ્ભવતો ઝીણો ઝીણો ઝંકાર વધુ આહ્લાદક હશે.

એરકંડીશન્ડ બેડરૂમમાં નવ વાગ્યા સુધી પડી રહેવા કરતાં છોકરાઓને વહેલી સવારે ઊઠાડીએ મોર્નીંગ વોક કરવા મોકલીએ, કોયલનો મીઠો ટહુકાર સંભળાશે, પહાડ પાછળથી પૂર્વાકાશમાં થતો સૂર્યોદય જોઈ, મનને શાંતા મળશે. આપણી સવાર સાર્થકતાથી સભર થઈ જશે. બાલ્યકાળ જીવનનો સુવર્ણકાળ ગણાય. આ ઉંમરે મન, હૃદય ઉપર જે સંસ્કારો અંકિત થશે તે જીવનભર એમની જીવનફલોપીમાં જળવાઈ રહેશે.

‘સાંભરે રે બાળપણના સંભારણા,
જાણે ઉઘડતાં જીવનનાં બારણાં,
ફૂલસમા હસતા, ખીલતાં’તા,
પવન સમા લહેરાતા, ગાતા’તા, ભણતા’તા,
મસ્તીમાં મસ્ત મનાતા,
ચાહતા એ વિદ્યાના વારણા.’

આવું અમૂલ્ય બાળપણ હસતાં-રમતાં વિતાવવાનું હોય, ભયમુક્ત,

ચિંતામુક્ત - આ દિવસો ફરી ફરી આવવાના નથી. પછી તો આખી જિંદગી બાળકોને જવાબદારી નિભાવવાની છે. હસતા, રમતા, બોજો ઉંચકવાની આદત આ ઉંમરે પાડી લેવી પડે. જીવનભરના આનંદનું ભાથું બાળપણમાં ભરી લેવાનું છે. બાળક નાનપણમાં જે કંઈ જોશે, અનુભવશે, એનું અનુકરણ કરતાં શીખશે. ઘર એક શાળા છે. સાચું શિક્ષણ ઘરમાંથી જ મળવાનું છે. તેથી બાળકોની સાથે બાળક બની રમવું જોઈએ, એ એમાંથી ઘણુંબધું ગ્રહણ કરી લેશે. બાળક એટલે પ્રભુનું સ્વરૂપ, ભોળું, નિર્દોષ. આપણા બાળકને બહુ વહેલું પાકટ બનાવી દેવાની ઉતાવળ કરવી નથી, જેમ કાર્બાઈડ નાંખી પકવેલી કેરી, કાચી ખાટી નીકળશે, એમ એને એની કુદરતી રીતે પરિપક્વ બનવા દઈએ. આપણે તો ઘઉં ખેતમેં, બેટા પેટમેં, અખાત્રીજના લગન. ઉતાવળે આંબા પકવવા નથી. એનું બાળપણ, ભોળપણ છીનવી લેવાનું પાપ કરવું નથી.

સંકલ્પ

સૌ પહેલાં લક્ષ્ય. પછી આપણે ક્યા માર્ગો જવું છે તે રસ્તો પસંદ કરી લઈએ. ગોલ એટલે કે લક્ષ્ય ક્યાં સુધી પહોંચવું છે તે નક્કી કરી લઈએ. એક વખત લક્ષ્ય નિર્ધારિત થયું, ત્યાં સુધી આપણે એકલાએ પહોંચવાનું છે. કોઈનો સાથ મળે કે ન મળે, તારી હાક સૂણી કોઈ ના આવે તો એકલો જાને રે - એકલા આવ્યા રે મનવા એકલા જવાના, સાથી વિના, સંગી વિના, એકલા જવાના. આપણે આપણું ગંતવ્ય નક્કી કર્યું. સઘળું ધ્યાન ત્યાં જ એકત્રિત કરવાનું. અર્જુનનું લક્ષ્ય દ્રૌપદી મેળવવાનું હતું. દ્રૌપદી મેળવવી હોય તો હોજ ઉપર ફરતી માછલીનું પ્રતિબિંબ પાણીમાં જોઈને એની ફક્ત જમણી આંખ જ વીંધવાની હતી. લક્ષ્ય નિર્ધારિત થયું. સફળતા મળવાની જ. એકલવ્યનું લક્ષ્ય હતું બાણવળી બનવાનું. ગુરુજી દ્રોણે વિદ્યા ભણાવવાની ના પાડી દીધી કે હું તો ફક્ત રાજગુરુ છું. ગુરુજીની પ્રતિમા બનાવી, એકલવ્ય જાતે જ બાણ તાકતા શીખ્યો અને અર્જુનથી યે ચડિયાતો પૂરવાર થયો. જિંદગીમાં મીશન હોવું જોઈએ. એને સફળ કરવા આપણા કાર્યમાં પૂરેપૂરો આનંદ માણતા શીખવું પડે. દરેક માણસમાં કોઈને કોઈ ક્ષમતા સભર ભરી પડી છે. હોદ્દા ઉપરથી કોઈની ક્ષમતાનું માપ કાઢી ન શકાય. કોઈની પ્રતિમા એના પૈસાથી માપી ન શકાય. સૌ પ્રથમ આપણી જિંદગીનો રાહ નક્કી કરી લઈએ. આપણી ક્ષમતાનું માપ કાઢી લઈએ. કારણ જોખમ આપણે ખેડવાનું છે. જાતને ભૂલી જઈએ એટલા ઊંડા ઊતરીને આપણું કામ કરીએ તો જ સફળતા મળે. શોધ કરનાર ગેસ ઉપર પાણીમાં ઇંડું બાફવા મૂકવાને બદલે ઘડિયાળ પણ મૂકી દે. એટલે સુધી તન્મય બની જવાનું.

ઋષિઓ વેદની ઋચાઓ રચતા. એમના કક્ષમાં કોઈ દાખલ થઈ

શક્તું નહીં. વર્ષો સુધી દીવામાં તેલ ખૂટી જાય ત્યારે એમની પત્ની ભામિની તેલ પૂરી જતી. એમનું ધ્યાન ત્યાં જતું જ નહીં. પોતાના કામમાં એકાગ્રતા હતી. વર્ષો પછી પૂછે છે કે આપ કોણ છો? પત્નીની સામે જોવા પૂરતી યે એકાગ્રતા ભંગ કરી ન હતી. સંશોધનો કરનારાએ આટલી બધી તલ્લીનતા કેળવવી પડે. કામ પાછળ જાતને સમર્પી દેવી પડે. જિંદગીના મોજશોખ જતા કરવા પડે. એટલે જ કહેવાય છે કે પ્રોફેસર એબસન્ટ માઈન્ડ હોય. પોતાના લગ્નમાં જવાનો સમય પણ ભૂલી જાય એવા.

માણસ કામ કરતો જાય, પોતાના કામમાં ગળાડૂબ રહે, પણ કામમાં આનંદ મળવો જોઈએ. પૈસા માટે કામ નથી કરવાનું. આપણે માની બેઠા છીએ કે લહેરથી જીવવા વધુ પૈસા જોઈએ. વધુ ને વધુ મેળવવાની લાલ્ચમાં જીવનનો આનંદ માણવાનું ચૂકી જઈએ. મોર ડીઝાયર્સ, મોર એપ્રુવલ, મોર સ્ટ્રેસ એન્ડ લેસ જોય અને વધુ ગુલામગીરી. કામ કરવાનું છે, પણ રૂક્ષતાથી, શુષ્કતાથી નહીં. અમુક સગવડો છોડી દેવી પડે, કામમાં ખૂંપી જવું હોય તો, આરામ હરામ કરવો પડે, રાતોની રાતો ઉજાગરા કરવા પડે. પરિવાર સુખનો ભોગ આપવો પડે. ભૂખ, ઊંઘ છોડવા પડે. એ માટે માનસિક સંતુલન જાળવવું પડે, ધીરતા કેળવવી પડે. મને આમાંથી શું મળવાનું? વ્યક્તિગત લાભ કે વ્યક્તિગત સુખનો વિચાર કરવાનો નહીં. આપણા સંશોધનોનો લાભ જનતાને મળે. સાધુસંતો, ઋષિઓ તપ કરે, જ્ઞાન મેળવે, સત્યને આત્મસાત કરે અને જે નવનીત મળે તે જગતને પીરસે. બુદ્ધ, મહાવીર, કૃષ્ણ, રામ કે મહમદ પયગંબર કે ઇસુ ખ્રિસ્તે પ્રખર તપ કર્યા પછી જે જ્ઞાન-બોધ પ્રાપ્ત કર્યા તેનું પેટન્ટ બનાવી કમાણીનું સાધન ઊભું કર્યું નથી. જનસમાજની સુધારણા અર્થે તેઓએ જાગરણ કર્યા હતા.

માતા આપણી જન્મદાતા છે, પણ એનાથી યે સ્વતંત્ર થવા માટે નાળછેદન કરવું જરૂરી છે. આપણા લક્ષ્યને સિધ્ધ કરવા, જગતને કશુંક લાભદાયક આપી જવા જાતે કષ્ટ વેઠવા પડે, જનજીવનને

બહેતર બનાવવા માટે ભોગ આપવો પડે. સંકુચિતતા છોડી, વિશાળ ગગન ભણી ઊંચી ઉડાન ભરીએ. સામાન્ય દુનિયાદારી કરતાં કુછ હટ કે વિચારીએ, સંશોધન કરીએ. પેલા સાગરપંખીની જેમ સમગ્ર જનસમાજને ઊંચે ઊઠાવવાનો સંકલ્પ કરીએ.

જીવનનું ધ્યેય શું, એની સાચી સમજ કેળવવી જરૂરી છે.

મનુષ્ય જીવન એટલે રથયાત્રા -

પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો રૂપી પાંચ અશ્વ. એને અંકુશમાં રાખવા મનરૂપી લગામ, આ રથનો સારથિ કોણ? વિવેક બુદ્ધિ વળી. વિવેક બુદ્ધિરૂપી સારથિ મનરૂપી લગામ વડે, ઇંદ્રિયોરૂપી ઘોડાને તેમના વિષયો પ્રતિ દોરી જવાનું કાર્ય કરે. જરૂર પડે ઘોડાઓનું નિયંત્રણ કરી તેમને વિષયોમાંથી પાછા વાળી લે. જેથી કરીને રથમાં બેઠેલા રથસ્વામીને એના નિશ્ચિત ધ્યેય સુધી પહોંચવું સરળ થઈ પડે. આ રથનો માલિક કોણ? હું અને તમે, એટલે કે અહંકાર, વ્યક્તિ, કે રથમાં બેઠેલા રથસ્વામી છે. શરીરરૂપી રથમાં સવાર થઈ યાત્રાએ નીકળ્યા છીએ. યાત્રાની સફળતાનો આધાર કોના ઉપર? રથનો સારથિ રથને યોગ્ય માર્ગે દોરી જાય, એટલે કે વિવેકબુદ્ધિ. તો જ યાત્રા સફળ થાય.

રથનું ધ્યેય છે, સ્વામીને એના લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડવાનું. વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરી માણસે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ પામવાના છે. કંઈક સિધ્ધ કરી બતાવવું છે. પશુપંખી, મનુષ્યેતર પ્રાણીઓને કોઈ જીવનલક્ષ્ય હોતું નથી, પોતાની રીતે જીવનનું ઘડતર કરવા તેઓ સક્ષમ નથી. પોતાની ઇન્સ્ટીંક્ટ પ્રમાણે તેઓ સાહજિક ક્રિયા કર્મ કરી જીવન ચલાવી લે, પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે.

જ્યારે મનુષ્ય અવતારમાં વિકાસની અનેક તકો કુદરતે બક્ષેલી છે. એ જેવો છે તેવો રહેવામાં એને મજા નથી આવતી. વર્તનમાં, વ્યવહારમાં, વિચારધારામાં એ પરિવર્તન લાવી શકે છે. એ વિચારી શકે છે, અકસ્માત નિવારી શકે છે. કાલ કરતાં આજની આપણી વિચારસરણી નોખી હોઈ શકે. આપણી માન્યતાઓમાં બદલાવ, પરિવર્તન લાવી શકીએ. આજનો મિત્ર આવતી કાલે દગો દઈ શકે,

દુશ્મન બની જાય. બે પ્રેમી પ્રેમ કરી આજે પરણે, આવતી કાલે છૂટાછેડા લઈ શકે. માણસને આવી સ્વતંત્રતા મળી છે વિચારવાની, બદલાવાની. પરિણામે એ અવનીતિના માર્ગે જઈ દાનવ બની શકે. રાવણ વિદ્વાન હોવા છતાં વાસનાવૃત્તિને કારણે દાનવ બન્યો. એ ધારે તો સિધ્ધિનાં સોપાનો સર કરી શકે. જીવનમાં સફળતા પામવી હોય તો ઇંદ્રિયો પર લગામ તાણી મનને સ્વસ્થ અને તંદુરસ્ત રાખી, જીવન ધ્યેયને હાંસિલ કરી શકીએ. એને માટે શુભ સંકલ્પ કરવો પડે. ઇંદ્રિયો ઉપર કાબુ મેળવી, સંયમને માર્ગે પળવાનો.

અઠ્ઠાઈ કરવી છે, અધિક માસમાં ઉપવાસ કરવા છે. પહેલાં બે ચાર દિવસ પોતની જાતને તપાસી લે- ક્ષમતા કેળવી લે. પછી પાંચ દિવસ, આઠ દિવસના પચાખાણ લે. પચાખાણ લીધા પછી તોડાય નહીં. એમ ધીરે ધીરે ક્ષમતા વધતી જાય, નિર્ણય દૃઢ થતો જાય. માનસરોવાર જવું હોય તો મહિના સુધી ચઢફતરની પ્રેક્ટીસ કરવી પડે. શારીરિક ફીટનેસ કેળવવી પડે. ગ્રેજ્યુએટ થવું હોય તો પહેલાં મેટ્રીકની પરીક્ષા પસાર કરવી પડે.

માણસજાત વિકાસશીલ છે. એને ઊંચે આકાશમાં ઊડવું છે. વિકાસ માટે 'Sky is a limit' અસીમ વિકાસ સાધવાની તેનામાં ક્ષમતા છે. જરૂરત છે દૃઢ નિર્ણયની, દૃઢ મનોબળની સંકલ્પ કરો 'nothing is Im-possible.'

મુક્તિનો આનંદ

પંખીડાને આ પીંજરું જૂનું જૂનું લાગે રે,
બહુ એ સમજાવ્યું તો યે પંખી નવું પીંજરું માંગે.

પંખી વર્ષોથી જીવનભર પીંજરામાં કેદ છે. એ સ્વતંત્રતાને ઝંખે છે. પણ એનામાં હિંમત નથી સંસાર સામે ઝઝૂમવાની. પીંજરામાં પડ્યું પડ્યું એ પોતાની જાતને સલામત સમજે છે. અસીમ આકાશ નજર સમક્ષ પડ્યું છે. હૈયું લલચાય છે, મુક્ત ગગનમાં ઉડવા. પણ મન દલીલ કરે છે, તારું ગજું કેટલું? બહાર ગીધ જેવા પક્ષી ફાડી ખાશે. પાંખમાં એટલું જોર જ ક્યાં છે. બંધન છોડવું ગમતું નથી. પીંજરું એટલે પીંજરું પછી ભલેને સીતા મૈયાએ હીરા મોતીથી જડાવેલું હોય. પીંજરાનો માલિક જે પઢાવે તે ગુલામ થઈને પઢવું પડે. ભલે રોજ જમરૂખ ને શીંગ ખવરાવે. જાતે ચારો ચરવાની મજા કંઈ ઓર જ હોય. પીંજરમાં પગ બાંધી દીધેલા છે, એ બંધનો તોડવાની હિંમત કેળવી શકે નહીં તો પક્ષીને પીંજરામાં કેદ રહેવું જ પડે. સમજે છે કે બંધન સારું નથી, મુક્તિની ઝંખના છે, મુક્ત થવું હોય તો જગત સાથે ઝઝૂમવું પડશે. જાત સાથે ઝઝૂમવું પડશે. હિંમત જોઈશે, હોસલા જોઈશે.

માણસ સામાજિક પ્રાણી છે. સમાજ વચ્ચે જીવવાનું છે. સંતાનો વરાવવાના છે. સમાજના નિયમો પાળવા પડે. જમાનો આગળ વધી રહ્યો છે તે ઝડપે જનસમાજનું માનસ બદલાતું નથી. એ રૂઢિચુસ્ત છે. પરિણામે માણસની કાયમની કચકચ રહેવાની કે મને મારી રીતે જીવવું છે. આ બધા સમાજના નિયમો મને માન્ય નથી. પોતાની રીતે જીવવાની સ્વતંત્રતા સૌ કોઈ ઝંખે.

દીકરો ખૂબ ભણે. બેરીસ્ટર થાય, ડૉક્ટર થાય અને મા-બાપ ઇચ્છે કે ન્યાતની જ છોકરી સાથે પરણાવીએ દીકરાને. દીકરાની લેવલનું

પાત્ર ન્યાતમાં ન હોય, દીકરો અકળાય, ન્યાતના બંધનો તોડી ફોડી નાંખવા ઇચ્છે. ગાંધીજીને વિદેશ જવું હતું. એમના જમાનાના અનેક વિદેશ જનારાઓ, સુધારાવાદીઓને ન્યાત બહાર મૂકવામાં આવતા, બંધનો લાદવામાં આવ્યા. નરસિંહ મહેતાથી માંડી કવિ નર્મદ સુધીના હેરાન પરેશાન થયા. વિરોધીઓનો, સમાજનો સામનો કરવો પડ્યો. સમાજના નિયમો તોડવા એટલે સામા પૂરે તરવાની હિંમત દાખવવી પડે. લોકોમાંથી અંધશ્રદ્ધા દૂર કરી, સાચી પરિસ્થિતિની જાણ કરી જૂના રીતરિવાજોના બંધનો તોડવા એમણે પ્રયત્નો કર્યા. કન્યા કેળવણીના હિમાયતી કર્વે ધોંડો કેશવે સ્ત્રી યુનિવર્સિટીની સ્થાપના કરી. અનેક સ્ત્રીઓએ ઘરના, પરિવારના બંધનો તોડી સ્વતંત્ર વિચારસરણી અપનાવી, પ્રગતિ સાધી. સ્વતંત્રતા મેળવવી હોય તો બળવા ખોર બનવું પડે. દેખા જાયેગા, પડશે એવા દેવાશે. પણ અન્યાય અને અનીતિની બદી સામે માથું ઊંચકવું જ પડે. અમુક લોકોને ખૂબ સહન કરવું પડ્યું પણ ભાવિ પેઢી માટે માર્ગ મોકળો બન્યો. પરિણામે આજે સ્ત્રી પુરુષ સમોવડી બની શકી છે.

દરિયો ખેડવો છે, હોડી લઈ સામે કિનારે પહોંચવાનું લક્ષ્ય છે. મધ દરિયામાં તોફાન ઊઠે પણ ખરા, પવનો બદલાય પણ ખરા. તોફાનનું જોખમ લેવું પડે. તોફાનના ડરથી કે ડૂબી જવાના ડરથી હોડીનું લંગર ઊઠાવીએ જ નહીં તો કેમ ચાલે? સમુદ્રને તળિયેથી મોતી લાવવા હોય તો મરજીવાએ સાગરના ઊંડાણ સુધી ડૂબકી મારવી જ પડે. સુરક્ષિતતાને પકડી રાખી બંધિયાર ન થઈ જવાય. કિનારે ઊભા રહી છબછબિયા કરનારાને શંખલા, છીપલા જ મળે. જગતમાં, સમાજમાં, પરિવારમાં જે કંઈ ખોટું થઈ રહ્યું હોય તેનો વિરોધ કરી, સુધારો લાવવાની જવાબદારી સ્વીકારવી જ પડે.

રસ્તામાં કોઈને એક્સીડન્ટ થયો, ફરજ સમજી જવાબદારી સ્વીકારવી પડે. પોલીસ કેસ થશે તો? ડરના માર્યા ફરજ ચૂકી ન જવાય. બાળક નાનું હોય, મા એને ખોળામાંથી નીચે ઉતારે, રક્ષણ કરે, આંગળી પકડી રાખે. બાળક મોટું થાય, એ પડી જશે ના ડરથી એની

આંગળી પકડી ન જ રખાય. એને એના પગભર ઊભા રહેતા શીખવવું જ પડે. દીકરી દાઝે તો ભલે એને રોટલી શેકતા શીખવવું જ પડે. દીકરાને ધંધામાં પલોટવો હોય તો એને સ્વતંત્ર નિર્ણયો લેવાની છૂટ આપવી જ પડે. ખોટ જશે તો એ ડર રાખી એને જવાબદારી ન જ સોંપીએ તો ખોટું. રાતોરાત દીકરામાં ધંધો ચલાવવાની આવડત આવી જવાની નથી. એને ટ્રેઈનિંગ આપવી પડે, ધીરજપૂર્વક.

ઘરમાં નવી વહુ આવે. પાંચ વર્ષ એને પલોટવી પડે. પછી જ ઘરની ચાવીનો ગુચ્છો સોંપાય. સંપૂર્ણ જવાબદારી એક જ વખતે સોંપવાથી એનામાં આત્મવિશ્વાસ ન હોવાથી નિષ્ફળ જવાય. ધીરે ધીરે આત્મવિશ્વાસ કેળવાતો જશે. પરિસ્થિતિનો સામનો કરવાની હિંમત આવતી જશે. ધીરે ધીરે હિંમત ખૂલતી જશે, પરિપક્વતા આવતી જશે. ગાડી શીખતી વખતે, પહેલી વખતે વિમાન ઉડાવતી વખતે કમ્ફર્ટેબલ રહી ન શકાય. ગભરાટ છૂટે, પસીનો છૂટે. એક વખત સાહસ કરે, હિંમત બંધાઈ જશે. જીવનમાં હું મારું ધાર્યું કરી શકું છું. એટલો આત્મવિશ્વાસ દૃઢ થતો જશે. ડગલે પગલે મક્કમતા દાખવવી પડશે, કંઈ રીતે આગળ વધવું છે, કંઈ દિશામાં આગળ વધવું છે, એની ખબર કદાચ સંપૂર્ણપણે આપણને ન યે હોય. હિંમતે મર્દા, કૂદી પડો. યા હોમ કરીને ફતેહ છે આગે. લોકોને રસોડાની કે ઉંબરાની બહાર પગ મૂકતા ડર લાગે, પણ આપણે તો હિમાલય સર કરવા નીકળી પડવું છે. જે દિવાલો વચ્ચે તમે સલામતી અનુભવી ગોંધાઈ રહ્યા છો, એ દીવાલો જ કદાચ અચાનક તૂટી પડી તમને ગૂંદી નાંખશે, કચરી, છૂંદી નાંખશે. પોતાનો માળો છોડી બચ્ચા બહાર જવા નથી ઇચ્છતા. પંખી એને હડસેલો મારી માળાની બહાર ધકેલે. બચ્ચામાં હિંમત આવે, પાંખ ફફડાવે અને પછી ઊંચા આકાશની ઉડાન ભરે ત્યારે એને સમજાય કે બહાર કેવું અનંત વિશ્વ લહેરાઈ રહ્યું છે. માળાનું બંધન તોડ્યું તો સ્વતંત્રતા મળી. ઉપર વિશાળ ગગન, નીચે અફાટ ધરતી.

જીવનમાં દરેક વખતે ધાર્યું નથી થતું. નાની નાની વાતોમાં મક્કમતા દાખવવાની ટેવ પાડીએ. બસ હવે આનાથી વિશેષ છૂટછાટ મૂકી શકાય

નહીં. મારું સત્ત્વ મારે જાળવીને જીવવું છે. બને ત્યાં સુધી અન્યને ખુશ રાખવાનો પ્રયાસ કરવાનો, પણ આત્મસન્માનના ભોગે તો નહીં જ, ખુદ સિતાજીએ સંતાનોને રામ વિના ઉછેર્યા, પણ પાછા ક્યારેય અયોધ્યા ગયા નહીં.

કોઈ પણ નવો વિચાર અપનાવવામાં, સ્વીકારવામાં મુસીબત નડવાની, એને પાર પાડવા મજબુત માનસિકતા ધરાવવી પડશે. પણ તોરમાં ને તોરમાં ક્યાંક ભેખડે ભરાઈ ન જવાય. ઘણી વખત પોતાના સ્વપ્ના પાર પાડવા યુવાન છોકરા છોકરી ઘર છોડી નીકળી પડે, પણ ઘરની બહાર પગ મૂક્યો, અપાર મુસીબતો આવવાની. છોકરીઓ મોડેલીંગ કરવા, પીકચર લાઈનમાં કામ કરવા ઘર છોડી દે. શહેરમાં આવી રખડે, કોઈ દલાલ મળી જાય, એક્સપ્લોઈટ કરે. અંતે ન ઘરે પાછી ફરી શકે, ન કેરિયર બનાવી શકે. જિંદગી ધૂળપાણી થઈ જાય. સ્વતંત્રતા મેળવવા જતાં કેટલું અમૂલ્ય ગુમાવવું પડે? સૌ પહેલાં પોતાની હેસિયત જોવાની, માપવાની, કેટલું મેળવવા, કેટલું ગુમાવવું પડશે એની ગણતરી કરી લેવી.

ભક્ત પ્રસ્લાદે ભગવાનનું નામ છોડ્યું નહીં. પિતાશ્રીની આજ્ઞા તોડી. ઘગઘગતા થાંભલાને બાથ ભીડવાની સજા થઈ, છતાં મન મક્કમ હતું. ભક્તિ છોડી નહીં. ધ્રુવ વનમાં ગયા, તપ કર્યું, ઇશ્વરનું સ્મરણ છોડ્યું નહીં. નરસિંહ મહેતા નાગરી ન્યાતના રિવાજો ટુકરાવી, હરિજન વાસમાં ભજન કરવા જતાં. કેટલી હિંમત દાખવી એ જમાનામાં. ન્યાત બહાર મૂક્યા, પણ પ્રભુ ભજન છોડ્યા નહીં. મીરાંબાઈએ મહેલના બંધન તોડ્યા. મેવાડ છોડ્યું. સ્વતંત્રતા માટે કેટકેટલી કસોટીઓ આપવી પડી. વિષના પ્યાલા પીવા પડ્યા. પણ સાધુ સંગત ન જ છોડી. દુન્યવી દૃષ્ટિએ રાજપાટ ત્યાગ્યા. સ્વયં દ્વારકાધીશમાં સમાઈ ગયા. સદેહે ઇશ્વર પ્રાપ્તિ થઈ.

કોઈપણ પ્રકારનું બંધન જલદી છૂટતું નથી. પાન, સોપારી, ગુટકા, દારૂ જેવા દુષણોના બંધનમાંથી જલદી મુક્ત થવાતું નથી. આજની નારી સ્વયંસિધ્ધા છે. જ્યારે પોતાના સ્વમાન ઉપર કુઠારાઘાત પડે એ

સઘળા બંધનો ત્યાગી દેશે. છૂટાછેડા લેતા અચકાવાની નથી. સમાજ શું કહેશે - એવું વિચારી વિચારીને પડ્યું પાનું નિભાવી લેવાનો પ્રયાસ કરે. પણ હારે, થાકે, ત્યારે એણે મન મજબુત કરી નિર્ણય લેવો જ પડે.

શરૂઆતમાં મન હાલકડોલક થાય. પગ જકડાઈ ગયા હોય, ગુલામીની આદત પડી ગઈ હોય, કોઈ પીંજરું ખુલ્લું મૂકી દે તો યે પંખીને ઉડવાનું મન નહીં થાય. ઢોર આખો દિવસ બહાર રખડીને ચરી ખાય. સાંજ પડે ખૂંટે આવીને ઊભા રહી જાય. બંધન તો એક જ ઝાટકે તોડવું પડે, તો જ મુક્તિનો આસ્વાદ ચાખવા મળે.

આપણે સંસારમાં ભટકીએ છીએ. મનને ક્યાંય શાંતિ નથી. જેમને ફકીરીનો રંગ લાગ્યો, સન્યાસ, દીક્ષા લીધા એ ભવસાગર તરી જવાના. પણ ત્યાં પણ મન જો સ્થિર નહીં થાય તો બાવાના બેય બગડશે, સંસારમાં રહીને પણ એમાં લોપાયા વિના જીવી શકાય. મનથી અલિપ્ત થઈ જઈએ તો પછી કોઈ બંધન નડવાના નથી. સંસારમાં નિજ કાર્યો કરતા રહીએ, ફરજ બજાવતા રહીએ, કોઈના યે ડર વિના આપણો આત્મા ખુશ રહે એવા કાર્યોમાં પરોવાઈ જઈએ. આખર આત્મા તો શુદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત છે.

મન

જેને મન છે તે મનુષ્ય. માણસમાં વિચારવાની શક્તિ છે. એનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરીએ છીએ એના ઉપર મનુષ્યત્વનો આધાર છે. બીજાને ઉતારી પાડવામાં આપણે એક્કા છીએ. આપણે સાચા, સામેની વ્યક્તિ જુઠી. એનામાં અક્કલનો છાંટો યે નથી, ગતાગમ નથી. આપણે જ આપણા મનમાં અનેક પૂર્વગ્રહોના પોટલા ઠાંસીઠાંસીને ભરી દઈએ છીએ. હું તો એને બરાબર ઓળખું કહી આપણે ઓળખાણને બાજુ પર રાખી, એની ટીકા કરવા માંડીએ છીએ. કોઈ વાત કરતું હોય, વચ્ચે વચ્ચે ટાપસી પૂરવી ગમે. હા હું જાણું છું ને? કાં'તો કાપી નાંખીએ, તદ્દન જુઠી વાત - આવું બને જ નહીં? આપણી પાસે પૂરેપૂરી માહિતી ન પણ હોઈ શકે. બધા પાસે બધી જાણકારી ન પણ હોઈ શકે. આંધળાઓ હાથીને જુદી જુદી રીતે ઓળખાવે - અજાણ્યા અને આંધળા બરાબર. આપણી ખામીઓ છુપાવવા અન્યના દોષનું વત્તેસર કરીએ ત્યારે કોઈની અપેક્ષાનો ઉપહાસ થાય, કોઈની લાગણીનું લીલામ થાય અને માણસાઈનું તો મૃત્યુ થઈ જાય. નજર નજર કા ફેર હૈ. કોણ સાચું, કોણ ખોટું. ન્યાય કરનારા આપણે કોણ? એવી પળોજણમાં પડવા કરતાં સમજણના ત્રિભેટા ઉપર માણસને ઓળખવા પ્રયાસ કરીએ - એક વાત સમજી લઈએ - 'હું' એ 'હું' જ છું અને 'તું' એ તું છે. આપણી સમજણની સરહદથી બહાર પણ એક સમજણ હોય છે અને એવી સમજણની ધરતી પર પોતાના પગ સ્થિર રાખીને કોઈ ઊભા હોય તેની સ્થાપના કે ઉથાપના કરવાનું કામ આપણે કરવું જ શા માટે?

છતાં આપણે આવું કર્યા જ કરીએ છીએ. કારણ? કારણ આપણે આપણી જાતને ચાહીએ છીએ. જિંદગી જીવવા માટે, સારી રીતે, સરળતાથી, સમજદારીથી, વફાદારીથી, પરોપકારી બનીને જીવી શકીએ

તો પ્રસન્નતા અનુભવાશે. આપણે બધું જ રજરજ જાણીએ છીએ એવું માનવું એ આપણું અજ્ઞાન છે. જેટલું જાણીએ છીએ એના કરતાં કેટલું બધું જાણતા નથી, કેટલા અજ્ઞાની છીએ આપણે. આપણને ભગવાને અક્કલ હોશિયારી આપ્યા છે, તો એનો સાચો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. બીજાનાં દોષ વખોડવા અને આપણા દોષ પ્રત્યે આંખમીંચામણાં કરવા ક્યાં સુધી? જિંદગી ટૂંકી છે. જીવન મહામૂલું છે. ઇશ્વરે નાનામાં નાની વસ્તુમાં પણ ઉપયોગિતા મૂકી છે. એનો પ્રેમથી સદુપયોગ કરીએ. મોટો દીવો ન બની શકીએ તો કોડિયું બનીને ઝગમગ થઈ એકાદ ખૂણાનું અંધારું દૂર કરી શકીએ તો યે ઘણું. જો ચિરાગ બનકે જી સકે, ઉસકા નામ રોશન - અમર હો જાયેગા.

જ્ઞાનનો સાગર અફાટ છે. એમાંથી આપણે માત્ર આયમન કર્યું છે. આપણી ક્ષમતા સીમિત છે. ડૉક્ટર કવિતા ન લખી શકે, અને કવિ સર્જરી ન કરી શકે. અમુક ક્ષેત્રમાં નિપુણ વ્યક્તિ અન્ય ક્ષેત્રમાં ચાંચ પણ ન ડૂબાડી શકે.

મનુષ્ય અવતારમાં ઇશ્વરે અનેક ક્ષમતાઓ બક્ષી છે. એનો સદુપયોગ કરી લઈએ. વિકાસની તક ઝડપી લઈએ. સમય ઓછો છે. ઘણું બધું સાધ્ય કરવું છે.

વસૂલી

લગનસરા આવે એટલે કંકોત્રીઓ કુરિયરમાં આવે, ભાવભર્યું હાર્દિક આમંત્રણ ફોન પર આપવામાં આવે. આપણે કહેવું પડે કે હા, ચોક્કસ આવીશું. એક લગ્ન બોરીવલીમાં હોય, બીજા થાણામાં ને ત્રીજા નરીમાન પોઇન્ટ પર. મોટે ભાગે બધા રીસેપ્શનનું જ આમંત્રણ આપતા હોય. લગ્ન પ્રસંગે તો ઘર ઘરનાને જ આમંત્રણ હોય. ક્યાં ક્યાં પહોંચી વળાય? કોઈ અંગત હોય તો સામેથી કહી દઈએ કે સાંજે રીસેપ્શનમાં બીજે જવું છે, તમારે ત્યાં સવારે આવી જઇશું.

કોઈ ઓપન ગ્રાઉન્ડમાં લગ્નનો મંડપ બંધાયો હોય, લાખોની લાઇટ અને લાખોનું ફ્લાવર ડેકોરેશન હોય. મહિનાઓથી લગ્નનું આયોજન કરાતું હોય. સૌને એવું લાગે કે પ્રસંગ ક્યાં વારે વારે આવવાનો છે? બધાને ઘેર લગ્નમાં ગયા હોઈએ તો આપણે ત્યાં પણ બોલાવવા તો જોઈએ જ. કોઈનું નામ રહી ગયું તો એ રસ્તામાં મળે, બાવડું પકડી કહેશે કેમ ભાઈ અમને પ્રસંગે ભૂલી ગયા? માહું લાગી જાય. વળી જમણાવાર તો ટોપ હોવો જ જોઈએ. મોંઘામાં મોંઘો કેટરર હોય, રૂપિયા બારસો સુધીની ડીશ હોય. પચાસ જાતની વાનગીઓ હોય. વરઘોડિયા સ્ટેજ પર મોડા જ આવે, તૈયાર થવામાં વાર લાગી જાય. બ્યુટી પાર્લર વાળાને આપેલા પૈસા વસુલ કરવાના હોય, સરસ રીતે તૈયાર થયા હોય તો જ ફોટા, વિડિયોમાં સારા દેખાઈએ. પણ એ કેમ સમજતા નહીં હોય કે લાખો રૂપિયા સ્ટેજ ડેકોરેશન, લાઇટ, ફ્લાવર ડેકોરેશન પાછળ ખર્ચ્યા છે, લોકો દૂર દૂરથી લગ્નમાં આવ્યા છે, એમના આશીર્વાદ, કોન્ગ્રેચ્યુલેશન્સ લેવાના છે. હવે કોઈ ચાંલ્લો લખવા બેસતું નથી. વરકન્યાના હાથમાં એન્વલપ (પાકિટ) આપવાના હોય. વરકન્યા સ્ટેજ પર આવ્યા ન હોય તેથી લોકો પહેલાં જમવા ચાલી જાય. હાથમાં પ્લેટ લઈ એક કાઉન્ટર પરથી

બીજા કાઉન્ટર પર દોડે. ખીચું ખાવાનું, ને પાણીપૂરી ક્યાં ખાતા નથી? બારસો રૂપિયાની પ્લેટનો ખર્ચો વસુલ કરવો હોય એમ એક બીજાને ભટકાઈ ભટકાઈ કાઉન્ટર ઉપર દોડીએ. ખાઈ ખાઈને કેટલા ગ્રામ ખોરાક ખાઈ શકીએ. હવે કોઈ તળેલું ખાતું નથી. ડાયાબીટીસ હોય તો મીઠાઈ ખાવાની મનાઈ. પૈસા વસુલ કરવા કેવી રીતે?

કેટરરને પણ ખબર છે, પચાસ આઈટમો રાખીશું, લોકો તો ખાઈ શકશે એટલું જ ખાશો. યજમાન પાસેથી વિશેષ વાનગીઓ રાખી પૈસા વસુલ કરી લેવા. એક દિવસનો તમાશો. વાહ વાહ થઈ, પૈસા વસુલ. મહિનાઓની મહેનત વસુલ.

દીકરાને ભણાવ્યો, ખૂબ ખર્ચો કરીને, એનો ખર્ચો વેવાઈ પાસેથી વસુલ કરી લેવાનો.

આ વસુલ કરી લેવાની ભાવના ક્યાં ક્યાં નથી દેખાતી? આપણે તીર્થ સ્થાનોમાં જઈએ, સેનેટોરિયમમાં ઉતરીએ, કપડાં ધોઈ સૂકવીએ બહાર ફરવા જઈએ, પંખા ચાલુ રાખીને જઈએ, કપડાં સૂકાઈ જવા જોઈએ. પૈસા આપ્યા છે રૂમના, પૈસા વસુલ કરવા જોઈએ. જમવા બેસીએ, પીરસનારા, પીરસ્યા કરે, આપણે ના પાડીએ જ નહીં. થાળી દીઠ પૈસા ભર્યા છે, પૈસા વસુલ કરવા ઠાંસી ઠાંસીને ખાઈ લેવું. સાંજે થોડો નાસ્તો કરી લઈશું, પૈસા વસુલ કરવા ખાઈ લઈએ.

મંદિરમાં દર્શન કરવાની લાઈન લાંબી છે. ચોબાને થોડી નોટો આપી એણે વચ્ચે ઘૂસાડી દીધા, પછી આપણે ખસીએ જ નહીં. પૈસા ખર્ચ્યા છે, વસુલ કરી લઈએ. પાછળ અનેક ભક્તો ભલેને લાઈન લગાડી ઊભા હોય. ટેલીફોનમાં પેકેજ લીધું હોય, એક વર્ષના પૈસા અગાઉથી ભરી દીધા, હવે ગમે તેટલા કોલ કરો, પૈસા વસુલ કરી લો. જરૂર હોય કે ના હોય, લાંબી લાંબી વાતો કર્યા કરો. યાદ કરી કરી મિત્રોની સાથે વાતો કર્યા કરીએ, પૈસા વસુલ કરી લેવા છે.

સોસાયટીમાં કોઈના ઘરમાં બે જ માણસ હોય, કોઈના ઘરમાં દસ, પૈસા તો બધા સરખા જ ભરે છે. જેના ઘરમાં બે જ માણસો છે તે બહેન કહે કે અમે તો ચાર-પાંચ બાલદી પાણીથી નહાઈએ. પાણીના

પૈસા પૂરા ભરીએ છીએ તો વસુલ તો કરવું જ પડે ને!

અમારા ભાભીને ત્યાં મહારાજ રસોઈ કરવા ફક્ત સવારે જ આવે છે. એક કલાકના માસિક પૂરા ત્રણ હજાર રૂપિયા મહારાજને આપીએ છીએ, એમ કહી ભાભી મહારાજ પાસેથી પૂરી વસુલી કરી લે. ઘડિયાળમાં ટાઈમ જુએ. થોડી મસાલાવાળી પૂરી કરી લો, સાંજ માટે ખીચડી મૂકી દો. થોડા મેથીના થેપલાં બનાવી દો. દસ મીનીટ બાકી હોય તો યે કંઈને કંઈ કામ સોંપી, પૈસા વસુલ કરી લેવાના.

સવારે ઘરેથી ચા કોફી પીને નીકળ્યા હોઈએ. શતાબ્દી ટ્રેઈનમાં બોરીવલી જાય કે ચા કોફી આવે, પાણીની બોટલ આપે, ડ્રીંક્સ આપે, સેંડવીચ, ઉપમાની ટ્રે આવે. પેટમાં જગ્યા હોય કે નહીં, ટિકિટ સાથે પૈસા ભર્યા છે. પૈસા વસુલ કરી લેવાના. પાણીની એક જ બોટલ વપરાઈ હોય તો બીજી ઘરે સાથે લઈ જવાની. વસુલ કરી લ્યો.

પ્લેનના ભાડાં આજકાલ કેટલા બધા વધી ગયા છે. બ્લીલચેર મફત મળે છે. શા માટે ચાલતા જવું. પૈસા વસુલ કરી લેવા. પહેલાં તો કાજુ, બદામ ડ્રાયફ્રુટ આપતા, સફરજન જેવા ફ્રુટ આપતા. જેટલા પી શકો ડ્રીંક્સ મફત આપે. શા માટે વસુલ ન કરી લેવું. બ્રશ ટૂથપેસ્ટ વગેરેની કીટ આપતા, પગના મોજાં આપતા, પાના રમવાની કેટ આપતા. બધું ઘરે લઈ આવતા. હવે પૈસા વધારી દીધા પણ સર્વિસ સારી આપતા નથી.

અમે નાના હતા, મોટાભાઈ માટે ઘરે ટ્યુશન આપવા સર આવતા. મા અમને પણ સાથે ભણાવા બેસાડી દેતા. પૈસા વસુલ કરવા જોઈએ ને! કોઈને ત્યાં જમવા જવાનું હોય, મોસાળમાં જમણા અને મા પીરસણો. પેટ ભરીને જમી લેજો છોકરાઓ, વસુલ કરી લ્યો.

આજકાલ ઓફિસમાં પેકેજથી નોકરીમાં ઓફિસરોને એપોઈન્ટ કરાતા હોય છે. બોસ તેલ નીકળી જાય, એટલા નીચોવી નાંખે, કામ કરાવી કરાવીને, આટલો મોટો તગડો પગાર આપે છે તો નવરા કેમ પડવા દેવાય? પૈસા વસુલ કરવા પડે. ઓફિસના પ્યુનને રાત પડે ત્યાં સુધી છોડીએ નહીં. થોડું ઘરનું કામ પણ કરાવી લઈએ, પગારમાં

વધારો જોઈએ તો આપણી મહેરબાની જોઈએ, વિચારો બોલ્યા વિના વધારાનું કામ કરી આપે.

વસુલ કરી લેવાની આવી ભાવનાને લોકો લોભ કે લાલચનું નામ ભલે ને આપે. આપણે આપણો ફાયદો કાઢી લેવો તો પડે જ, પૈસા ખર્ચ્યા છે.

અને આથી યે વધારે કઠોર વાત કરું? મા સંતાનને પેટમાં નવ મહિના સાચવે, પ્રસુતિની પીડા વેઠે, દૂધ પાઇ બાળકને ઉછેરે, ભણાવે, પરણાવે. શું માના આ પ્રેમને તદ્દન નિઃસ્વાર્થ કહી શકીશું? ના - મા પણ હિસાબ વસુલ કરે છે. દીકરો પરણાવ્યો, વહુ ઉપર ઘરના કામકાજનો બોજો નાંખી દઇ એને આરામ કરવો છે.

દીકરો ને વહુ બંનેએ આપણી સેવા કરવી જ જોઈએ. શું દીકરાને વહુને સોંપી દેવા જણ્યો હતો? માએ આટલા દુઃખ વેઠી દીકરો ઉછેર્યો તો પછી એ દીકરા-વહુ પાસેથી અપેક્ષા રાખે એમાં ખોટું શું છે? આખું એનાથી અધિક વસુલ કરી લેવું છે. દીકરા વહુ જરા કયાશ રાખે તો એમને બદનામ કરવામાં કશું બાકી રાખવું નથી. જમાનાને નામે વહુને સાંભળાવ્યા કરવાનું કે અમે દીકરાને ઉછેરવા, કેટલો મોટો ભોગ આપ્યો છે!

સ્ત્રી પરણીને આવે, ઘરનું કામ કરે, પત્ની એવી અપેક્ષા રાખે કે પતિ મારી સર્વ ઇચ્છાઓ સંતોષે. પતિ-પત્ની પાસેથી એટલી બધી અપેક્ષાઓ રાખે છે કે સ્ત્રી થાકી જાય. પરણ્યા, પત્ની લાવ્યા, જવાબદારી સ્વીકારી, વસુલ કરી લ્યો.

પત્ની ઘરકામ કરે, વંશવધારો કરે, નાસ્તા બનાવે, નોકરી કરી પગાર લાવે, માબાપની સેવાચાકરી કરે, બિમારીમાં માવજત કરે. પત્નીએ એનો એક પણ ધર્મ ચૂકવાનો નથી. પરણ્યા છીએ તો પૂરેપૂરું વસુલ કરી લઈએ.

શિક્ષકો શાળાના વર્ગમાં વિદ્યાર્થીઓને ભણાવતા નથી. પ્રાયવેટ ટ્યુશનો રખાવી પૈસા વસુલ કરે. સજેશન્સ આપી પૈસા વસુલ કરે અને માર્ક વધારી આપીને પણ પૈસા વસુલ કરે.

આમ વસુલીની ભાવના, એક પ્રકારનું શોષણ નથી તો બીજું શું છે ?

સ્ત્રી પાસે પુરુષ પાઇ પાઇનો હિસાબ માંગે છે. પત્ની બિચારી સવારથી સાંજ ઘરકામ કરે છે. બાળકોના ઝાડા-પિશાબ, ટ્યુશન, ટિફિન ભરવા, રસોઇ કામ, સફાઇ કામ એના સવારથી સાંજ સુધીના કામનો હિસાબ ગણીએ તો કામવાળા નોકરને આપવાના પગાર કરતાં કેટલો મોટો સરવાળો થઇ જાય.

કામવાળા તો બોનસ માંગશે, પગાર વધારો માંગશે, નહીં આપો તો કામ છોડી જવાની ધમકી આપશે. ઘરની પત્ની બિચારી પોતાના કામના પૈસા કેવી રીતે વસુલ કરવાની?

આ બધા ઢસરડાના બદલામાં પરિવાર એને શું આપે છે? સ્ત્રીની ફરજ છે પરિવાર પ્રત્યે, એને કોઈ હક હોઈ શકે એ પરિવાર કે પતિ, કોઈ વિચારતું નથી. એને એનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ છે એ આપણે સ્વીકારવું જ નથી.

આપણે વ્યાજખોર વાણિયાને વખોડીએ છીએ પણ થોડું વિચારીએ, આપણે સૌ પણ એની જમાતના નથી.

પૂર્વ તૈયારી

Practice makes a man perfect. નાના હતા. રોટલી વણીએ જાણે હિંદુસ્તાનનો વાંકોચૂકો નકશો દોરાય. મા વેલણ મારે. રોટલી ગોળ વણો. ધીરે ધીરે પ્રેક્ટીસ થવા માંડે. મા રસોડાની બધી સામગ્રીઓના રમકડાં લાવી આપતી. ઘર ઘર રમતા. કોઈ વર બને, કોઈ વહુ બને, કોઈ સાસુ બને, વહુ ખોટેખોટી રસોઈ કરે, ખોટેખોટું પીરસે, ખોટેખોટું ખવાય અને ઓડકાર પણ ખવાય.

કોઈપણ કામ શરૂ કરીએ, ભૂલ ચૂક થાય. ગણિતના દાખલા ગણીએ, પદ ખોટા મંડાય. ફરી દાખલો ગણીએ, ભૂલ સુધારીએ. દાખલો સાચો પડે, ગણિતમાં રસ પડે. નવું કામ શરૂ કરવું હોય, ગભરાટ થાય, નાપાસ, નિષ્ફળ થવાશે તો? સાચકલ, ગાડી ચલાવતા શીખવાનું શરૂ કર્યું. એક્સીડન્ટ થાય, ગાડીને બે ચાર ગોબા પડે. સાચકલ પર બેલેન્સ જાળવતા ન આવડે, પડી જવાય, ગોઠણ છોલાય. એટલે આપણે શીખવાનું છોડી દેવાનું નહીં. કરતાં જાળ કરોળિયો, ભોંય પડી પછડાય - ફરી ઊભો થાય, ફરી પડે, ફરી ઊભો થાય. સરસ મજાનું કરોળિયાનું જાણુ રચાઈ જાય.

न छि सुप्तस्य सिंहास्य मुभे प्रविशन्ति मृगाः ।।

વાઘસિંહને પણ શિકાર કરવાનો પુરુષાર્થ કરવો પડે. જન્મથી લઈ મૃત્યુ સુધી નવું નવું શીખતા રહેવાનું. માણસ માત્ર ભૂલને પાત્ર. ભૂલ કરવી એ ગુનો નથી. ભૂલને સ્વીકારી સુધારતા જવાનું કર્તવ્ય છે.

ઘરમાં પ્રસંગ આવવાનો હોય, અગાઉથી પૂર્વ તૈયારી કરવા માંડીએ છીએ. તો જ પ્રસંગ સારી રીતે પાર પડે. કુકર મૂકતાં પહેલાં કેટલી પૂર્વતૈયારી બાઈમાણસ કરે છે. દાળ-ચોખા વીણવા, ધોવા, શાકભાજી ધોવા, સમારવા, લોટ બાંધવો વગેરે.

પરીક્ષા આપવાની છે. શાળા-કૉલેજના વર્ગો ભરવા પડે, લેસન

કરવું પડે. નિયમિત વાંચવું પડે. ફળ જોઈતું હોય તો કર્મ કરવું પડે. લાયકાત કેળવવી પડે. પ્રોગ્રામ આપવો હોય, રાસના સ્ટેપ્સ શીખવા પડે. પ્રેક્ટીસ કરવી પડે. તાલ મેળવવો પડે. રીહર્સલ કરવું પડે, ત્યારે સરસ પ્રોગ્રામ આપી શકાય.

અર્જુન, એકલવ્ય - બાણાવળી બનવા પ્રેક્ટીસ કરવી પડી. લતા મંગેશકર Legend બનવા વર્ષો સુધી સંગીત સાધના કરવી પડે. કોઈપણ ક્ષેત્રમાં માસ્ટરી મેળવવી હોય તો તાલીમ લેવી પડે. રિયાઝ કરવો પડે. રાતોરાત સચિન તેંડુલકર કે લતા મંગેશકર બની જવાતું નથી. એને માટે પ્રેક્ટીસ કરવી પડે. પર્વતની ટોચ પર પહોંચવું હોય તો ડગ-ડગ આગળ વધી, હિંમત કેળવવી પડે. હિંમત ધારણ કરવી પડે, પરફેક્ટ પ્લાર્નિંગ કરવું પડે. તાલીમ લેવી પડે, ધીરે ધીરે ક્ષમતા વધારતા જવી પડે.

ધીરુભાઈ અંબાણીને કરોડોની લોટરી લાગી ગઈ ન હતી. ફેરી કરવા લાગ્યા, નાના નાના ધંધાઓ શરૂ કર્યા, ફાવટ આવતી ગઈ અને હરણફાળ ભરવાનું શરૂ કર્યું. રિલાયન્સનું સામ્રાજ્ય રાતોરાત ઊભું ન થઈ શકે. લેખક કે કવિ પાનાઓ ભરી લખે, પાના ફાડે, વિચારો પરિપક્વ થાય, પછી જ કલમ કોળવા માંડે. ઘટાદાર વૃક્ષ બનાવવું હોય તો જતન કરીને બીજ વાવવું પડે. ભૂમિ ફળદ્રુપ કરવા ખાતર નાંખવું પડે, પાણી પાવું પડે.

પૈસો કે પ્રસિધ્ધિ રાતોરાત મળી જતી નથી. ક્ષમતા હોય તેટલું જ પામી શકીએ અને પામ્યા પછી ટકાવી શકીએ.

આપણે સપનાઓ સેવીએ, પણ સપનાઓ સાકાર કરવા મહેનત કરવી પડે. પચાવી શકાય એટલો જ ખોરાક ખાવો નહીં તો અપચો કે ઉલટી થઈ જાય. રસ્તો દોરવાથી સફળતા નથી મળી જવાની. મંજિલે પહોંચવા પ્રસ્થાન શરૂ કરવું પડે.

કાળી કામણગારી

નામ એનું ગૌરી પણ રંગ એનો શ્યામ. ગરીબ મા-બાપ, ખેત મજૂરી કરે, કાળી મહેનત કરે ત્યારે રોટલા ભેગા થાય. ટાઢ-તડકો હોય કે વરસાદ હોય, શરીરની કાળજી ક્યાંથી લઈ શકે? ગૌરી એના મા-બાપનું એકનું એક ફરજંદ. એનો બાપ હરજી બે ચોપડી ભણેલો ગામડા ગામમાં નિશાળ ન હતી. એક ઓરડો અને એક પરસાળ. કહેવાય નિશાળ-બારી કે બારણા નહીં. એક જ માસ્તર. એ ત્રણ-ચાર વર્ગના બાળકોને ભણાવે. હરજીના મા-બાપ નાનપણમાં મરી ગયા. જીવનનિર્વાહ માટે ખેતી, ક્યારેક કોઈ વરસ નબળું જાય, માથે દેવાનો ડુંગર હોય. ગામમાં હવે મેટ્રીક સુધીની નિશાળ થઈ. સરકાર તરફથી કન્યા શિક્ષણને પ્રોત્સાહન અપાય. ગૌરીને મેટ્રીક સુધી ભણાવી. ગામમાં રિવાજ, દીકરી દસ વરસની થાય ત્યાં સુધીમાં પરણાવી દેવાય. ગૌરી સોળ વરસની કન્યા થઈ. એને ભણવું હતું, બાપ હરજીને દીકરીને ભણાવવી હતી. ગામમાં મૂળજી વાણિયાનો દીકરો કરસન ગૌરી સાથે ભણે. બંને શહેરમાં આગળ ભણવા ગયા. એકબીજાને સથવારે. મૂળજી વાણિયાની ગામમાં કરિયાણાની દુકાન. ખાદ્ય-પીણું સુખી. એની પત્ની કમળા ગોરી ગોરી. એનો એકનો એક દીકરો કરસન. કરસન મેટ્રીક પાસ થયો, કમળા દીકરા માટે વહુ લાવવા ઉતાવળી બની. સાત-આઠ છોકરી નજરમાં રાખેલી. કરસન ના ભણ્યા કરે - ભણવું છે, ભણવું છે. કમળા જ્યાં ત્યાં કહેતી ફરે, મારા કરસનને ઓણ સાલ પરણાવવો છે. હું ગોરી, મારો દીકરો ગોરો, ગોરી વહુ લાવવી છે, તો વંશવેલો ગોરો ઉતરે. પાણી પીએ ગળામાંથી હેઠે ઉતરે એ દેખાય, એવી ગોરી વહુ લાવવી છે.

કરસન અને ગૌરી રોજ શહેરમાં સાથે જાય આવે, કરસને જાણી લીધું કે ગૌરી ભલે ખેડૂતની દીકરી છે, પણ એનામાં સંસ્કાર છે. ભણે

છે, હોંશિયાર છે. અમારો મનમેળ મળશે. ગામમાં એના જેવી ભણેલી, હોશિયાર બીજી કોઈ છોકરી નથી. કરસને એની મા કમળા સામે એક-બે વખત વાત ઉચ્ચારવા પ્રયાસ કર્યો, પણ કમળા ક્યાં કોઈનું માને તેમ હતી. મા માનવાની નથી. કોઈ અભણ પણ ગોરી છોકરી સાથે મને ભટકાવી દેશે. જ્યારે ગૌરીનો તો પોતાને અંગત પરિચય છે. ગૌરી સાથે કોર્ટ મેરેજ શહેરમાં કરી લીધા. ગૌરીને પરણીને ઘરે લઈ આવ્યા. ‘મા આ તારી વહુ, પોંખજે અંતરના ઉમળકાથી.’ કમળાના તો જાણે બારે વહાણા ડૂબી ગયા. દીકરાના લગનનો હરખ અનુભવવાને બદલે એના મનમાં શોક વ્યાપી ગયો. ક્યું મોઢું લઈને ગામના લોકોને વહુની ઓળખાણ કરાવે? કલેયા કુંવર જેવો દીકરો કરસન અને વહુ કાળી કલુટી! જીભ ઉપર સરસ્વતી, જોયો મારો કાનકુંવર કરસન? કેવી છોકરીને ઉપાડી લાવ્યો. કાગડી દહીંથરું પડાવી ગઈ. મારા દીકરાને ભોળવી ગઈ. કમળા જીભ બોળે ને જીવ બાળે. એના શબ્દો ગૌરીને દઝાડે. ગૌરી ચૂપચાપ સહી લે છે, કરસનને ખાતર, કરસનના કહેવાથી.

લોકોને જે બોલવું હોય તે બોલવા દે. તું મને ગમે છે ને! તું મારા હૈયાની રાણી છે. તારું સિંહાસન ત્યાં અચળ છે. બધા ઉછાળા થોડા વખતમાં ઠંડા પડી જશે. ભલેને બધા આપણી પાછળ હાથ ધોઈને પડ્યા હોય. કરસન તો બધાને મોઢે જ સંભળાવી દે, જેવી છે તેવી, મેં પસંદ કરી છે, એ મારી પત્ની છે. મેં રૂપ નથી જોયું, ગુણ જોયા છે. એ ભલે કાળી છે, પણ કામણગારી છે. ચતુરાઈમાં ચાર ચાસણી ચડી જાય તેવી છે. એ મારા દિલની રાણી છે. એ મારી પ્રેરણામૂર્તિ છે. એનો રંગ શ્યામ છે, પણ નાકે નકશે નમણી છે. ખેતરમાં કામ કરી કરી શ્યામવર્ણ થઈ ગઈ છે. જો જો ને! ધીરે ધીરે એનો વાન ઉઘડશે.

સાસુ કમળાને વહુ જોઈતી હતી, આરસની પૂતળી સમી. બીજાની રૂપાળી વહુ જોઈ કમળાને જલન થાય. મારા કરસનને આ શું સૂઝ્યું? ગળે આવો કાળો ઘંટ ક્યાંથી બાંધી લાવ્યો? મારા દીકરાને ફસાવી દીધો ગૌરીએ.

ગૌરી-કરસને લોકોને જવાબ આપવાનું બંધ કરી દીધું. ગૌરી દિલની

સાફ છે. અડોશ-પડોશમાં, સગાં-વહાલામાં જેને ત્યાં ગોરી ગોરી વહુઓ છે, એના ઘરમાં રોજ રાસડા રમાય છે - ઝઘડાઓ થાય છે, શેરી ગાજે છે, ઘરના ભવાડા બહાર ભજવાય છે. કરસને ગૌરીના શરીરનો રંગ નથી જોયો, જોયું છે એનું દિલ. એના કાળજામાં કાળાશ નથી. કમળા કરસનને મહેણાં મારે - તું આટલો હોશિયાર, તને ભણાવ્યો, ગણાવ્યો, તારી બુધ્ધિ ક્યાં ચરવા ગઈ હતી? કે આવી કાળુડીને કોટે વળગાડી?

કરસનને લોક કહેતીનો કોઈ ડર નથી. કરસન અને ગૌરી છડેચોક ગામમાં ફરવા નીકળે છે. કુછ તો લોગ કહ્યો, લોગો કા ક્યા કહના, છોડો બેકારકી બાતોં કો, બીત જાયેગી રૈના. બંને એકબીજાની સોબત મન ભરીને માણે છે. હાથમાં હાથ પકડીને ફરે છે. લોકો ભલેને મશ્કરી કરે, જોયા ભણેશરી! લોકો મજાક કરે, કટાક્ષ કરે, કે નફરત કરે, એ બંને એકબીજામાં ઓતપ્રોત છે. કોઈની પરવા નથી. ‘મિયાં બીબી રાજી, તો ક્યા કરેગા કાજી.’

એવામાં એક દિવસ કમળા બાના ભાઈ કિર્તનલાલ ઘરે આવ્યા. ગૌરી વહુ વાંકી વળીને પગે લાગી. મામાએ આશીર્વાદ આપ્યા, ‘સુખી થજે બેટા અને સૌને સુખી કરજે.’ બહેનને કહે, બહેન ભારે ભાગ્યશાળી છે તારી વહુ. એના પ્રતાપે તારું આખું કુટુંબ તરી જશે. એ ભલે કાળી છે, તારી પસંદગીની નથી, પણ એના લલાટનું તેજ છાનું રહેતું નથી. ભારે સમજણવાળી છે. એ જ તારી સેવા ચાકરી કરશે. વહુના પગલાં નસીબવંતા છે. ઘર અભરે ભરાશે.

ગૌરીનું હૈયું લોકોના વાગબાણથી વિંધાય છે, પણ ભારે સહનશીલતા છે એનામાં. એનો આત્મવિશ્વાસ પ્રબળ છે. એના હૈયામાં ભારોભાર પ્રેમ છલકાય છે. સૌને જીતી લેવાના અરમાન છે. ગૌરી સવારે વહેલી ઊઠે, ઘરનું બધું કામકાજ ઉપાડી લીધું. સાસુજી નવરા પડી ગયા, ગૌરીની ખણખોદ કરવા ખૂબ સમય મળે. જમતા જાય, આંગળા ચાટીને, વહુના વખાણ થોડા કરાય? કંઈક ને કંઈક વાંક કાઢે - ગૌરી ને કરસન સમજી જાય કે તપેલા સફાયટ થઈ જાય છે,

રસોઈ ભાવ્યા વગર?

ગૌરીના પ્રોત્સાહનથી કરસન આગળ ભણતો ગયો. મોટામાં મોટી પોસ્ટ મળી. ગૌરીના પગલે સૌ સારાવાના થઈ રહ્યા છે, એ વિશ્વાસ હતો કરસનમાં. એવામાં કમળાબાને પેરેલીસીસનો એટેક આવ્યો. પથારીવશ થઈ ગયા, અડધું અંગ કામ કરે નહીં, જીભ થોથવાય. ગૌરી કમળાબાની ખૂબ ચાકરી કરે. કોળિયા ભરાવી જમાડે, નવડાવે, માથું ઓળી આપે. ગામ લોક જોઈ રહ્યું.

ગૌરી વહુની છ મહિનાની ચાકરીમાં કમળાબા અડધા સાજા થઈ ગયા. ઘરમાં લાકડી લઈ ફરતા થઈ ગયા. જીભ થોડી થોથવાય છે. એમને વહુ બોલવું છે, વહુના વખાણ કરવા છે, પણ જીભ અડધી લૂલી થઈ ગઈ છે. ભલે જીભથી વહુના વખાણ કરી શકતા નથી, પણ એમના હૈયામાં હેત ઉભરાય છે ગૌરી માટે. આભારવશ આંખોથી આશિષ આપે છે ગૌરીવહુને. ગોરી વહુ આવી હોત તો આવી ચાકરી કરત ખરી? દીકરાની પસંદગી માટે ગૌરવ ધરાવવા લાગ્યા કમળાબા. ‘તું કાળીને કલ્યાણી રે મા, જ્યાં જોઉં ત્યાં જોગમાયા.’

અરસપરસ

બે બહેનપણીઓ સરિતા અને સવિતા. સાથે રમે ને સાથે ભણે. સવિતાનો મોટો ભાઈ સુરેખ. સુરેખ બે વર્ષ મોટો. ભણવામાં હોશિયાર અને સ્વભાવે શાંત. સખી સરિતાનો સંબંધ પોતાના ભાઈ સુરેખ સાથે કરાવે તો કાયમ માટે બહેનપણા સચવાઈ રહે. બહાર પૂછપરછ કરવાની જરૂર ન હતી. ગોળધાણા ખવાઈ ગયા, ધામધૂમથી લગ્ન થઈ ગયા અને સરિતા સુરેખ સાથે પરણીને સાસરિયામાં સમાઈ ગઈ. સખી સવિતા હવે નણંદ બની ગઈ. સરિતા-સુરેખે સવિતાના લગ્ન એક સુખી, સમૃદ્ધ પરિવારમાં કરાવ્યા. સુરેખે બહેનના લગ્નમાં કોઈ કસર રહેવા દીધી નહીં. સધ્ધર વેવાઈ મળ્યા. એમના સ્ટેટસને અનુરૂપ પ્રસંગ ઉજવાઈ ગયો. સુરેખને કંપનીમાંથી લોન લેવી પડી. સરિતાની નોકરી ચાલુ હતી, પણ સુરેખની લોનના હપ્તા ભરવા પડે, ઘરમાં વૃદ્ધ સાસુજી હતા. એમની માંદગીના ખર્ચા. સરિતાનો હાથ તાણમાં રહેવા લાગ્યો. ઘરખર્ચમાં કરકસર કરવી પડે, તેથી સરિતાના મનમાં થોડો કચવાટ શરૂ થયો.

હજુ તો સવિતાના હાથની મેંદીનો રંગ ઝાંખો પડે એ પહેલાં સવિતાના પતિ સારસને કાર એક્સીડન્ટ થયો. મલ્ટીપલ ફ્રેક્ચર થયું, પણ લોહી બહુ વહી ગયું તેથી લોહીના બાટલા ચડાવવા પડ્યા, એમાં એને ઇન્ફેક્શન લાગી ગયું. હોસ્પિટલમાં હાડકાંના ઓપરેશન થયા, પછી ઇન્ફેક્શનની ટ્રીટમેન્ટ શરૂ થઈ, પણ કોઈ ફાયદો થયો નહીં. પંદર દિવસમાં સારસનું મૃત્યુ થયું. સારસના માતાપિતાએ સવિતાને અપશુકનિયાળ ગણી, ત્રાસ આપવાનું શરૂ કર્યું.

ખુદ સરિતા જ સવિતાને એને સાસરેથી ઘરે લઈ આવી. એક મહિનામાં ધીરે ધીરે સવિતાને પતિ મૃત્યુનો ઘા ઝુઝાવા લાગ્યો. સરિતાએ અને સુરેખે નક્કી કર્યું કે સુરેખની સાથે બહેન સરિતા એની

ઓફિસે જાય. કામકાજ સંભાળી લે. સુરેખનો બોજો હળવો થાય. સવિતાને પ્રવૃત્તિ મળે.

સવિતા પહેલેથી જ હોશિયાર હતી. એકાઉન્ટ્સમાં માસ્ટરી હતી. ભાઈની ઓફિસમાં બેંકીંગ, હિસાબનું કામ સંભાળી લીધું. સવિતા અને સુરેખ ભાઈ-બહેન સાથે ઓફિસે જાય, સાથે પાછા ફરે. ઘરે આવીને સવિતા સુરેખને આખા દિવસનો અહેવાલ આપે. ક્યારેક સુરેખને એના ઉતાવળિયા સ્વભાવ બાબત ટોકે પણ ખરી. સુરેખ એ બધું સહજ ભાવે સ્વીકારી લે, પણ સરિતાનો અહં ધવાય. ભાઈબેન વાતો કરતા હોય, બેનનું દિલ હળવું કરવા ભાઈ ગમ્મત કરે. સરિતાને મનદુઃખ થાય, પોતે સેન્ટરમાંથી ધકેલાઈ ગઈ હોય એવું અનુભવવા લાગી. પોતાના ઘરમાં પોતે પરાયાપણું અનુભવે, પરિણામે જે અત્યંત વહાલી સખી સવિતા હતી તે હવે આંખમાં કણાની જેમ ખૂંચવા લાગી. નણંદ સવિતા પ્રત્યે ઉદ્દનો આંકડો થઈ ગયો.

સરિતાનું પોતાનું જીવન સરિતાના જળની જેમ ખળખળ વહેતું હતું. તેમાં નણંદ અવરોધરૂપ બની ગયેલી લાગે. સફળતાના શિખરે ઊભી રહી આનંદ મમળાવતી હતી ત્યાં અચાનક મોઢામાં એક કાંકરી આવી ગઈ. મજા મરી ગઈ. જે નણંદનો સ્વભાવ ગમતો હતો તે હવે આકરો લાગવા માંડ્યો. પતિ સુરેખ પાસે કંઈ બોલી શકાય તેમ નથી. પોતે જ સવિતાને ઘરે લઈ આવી હતી. પોતાના પગ ઉપર જાતે જ ફુલાડો માર્યો. હવે કોને કહેવા જાય? હવે તો આ કાયમનું થઈ ગયું. સરિતાનો સ્વભાવ કચકચિયો થવા લાગ્યો. નણંદ સવિતાની નાની નાની વાતોમાં ભૂલો કાઢવા લાગી. ખર્ચા વધી ગયા છે. એવી કચકચ કરવા લાગી. પોતાના કામ પ્રત્યે લક્ષ આપવાને બદલે સવિતાને કેમ ઉતારી પાડવી એના જ વિચારો કરવા લાગી. મન અવળી દિશામાં દોડે.

સરિતા કંટાળી જવા લાગી. હૈયાવરાળ ક્યાં કાઢવી? મા પાસે રોદણાં રડે. એની માએ કહ્યું, બે દિવસ અહીં રહેવા આવી જા. ઘર છોડી નીકળાય નહીં. જવાબદારી હતી. તેની માને બે દિવસ તાવ આવ્યો, સવિતાએ કહ્યું કે ભાભી તમે જઈ આવો. અહીંની ચિંતા ના

કરશો. હું સંભાળી લઈશ. સરિતાને ઢળવું હતું તે ઢાળ મળ્યો. મા સાથે બે-ચાર દિવસ નિરાંતે રહેવાશે. મન હળવું થશે. સરિતાને મન તો જાણે પહાડ નીચે દટાઈ જઈશ એટલો બધો ભાર લાગતો હતો. જીવનમાં જાણે જટિલ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો છે, એનો ઉકેલ કંઈ રીતે લાવવો એ સમજાતું ન હતું. જીવનના હિસાબકિતાબ બહુ અટપટા હોય છે. આ નણંદ સવિતાને કારણે જ તો સુરેખ જેવો પતિ મળ્યો. એ સવિતાનો મોટો ઉપકાર હતો. પોતે જ એનું ભલું ઇચ્છી ઘરે લઈ આવી હતી. હવે પોતાનું વર્ચસ્વ ઘટી રહ્યું છે, એવી મનમાં આશંકાને કારણે દુઃખી થઈ રહી છે. સવાલ કંઈ બહુ અટપટો ન હતો કે ઉકેલ ન મળે, પણ સરિતાએ પોતેજ મનમાં ને મનમાં ગૂંચવી નાખ્યો હતો. જીવનમાં બધું સરળ ચાલતું હતું. અચાનક વળાંક આવ્યો, વાતાવરણ ડહોળાઈ ગયું.

સરિતાની માએ અનુભવ્યું કે દીકરી ગડમથલમાં છે. કંઈક મૂંઝારો છે એ વાત ચોક્કસ, પણ પૂછવું નથી. જાતે જ એના હૈયાકમાડને ઉઘડવા દેવા છે. બીજે દિવસે સરિતાએ જાતે વાત ઉખેળી. સુરેખને તકલીફ પડશે. મારા વિના, દિવસમાં ચાર-પાંચ વખત ફોન કરે છે. સરુ જલદી પાછી આવ, તારા વિના ગમતું નથી. પણ નણંદ સવિતાની આડખીલી નડે છે. એને કારણે ઘરે પાછા ફરવાનું મન થતું નથી. મનુષ્ય સ્વભાવ અળવીતરો છે. નણંદ નજર સામે હતી ત્યારે એના અવગુણો જ નજરે પડતા હતા. એની ખણખોદ કરવાનું ગમતું હતું. હવે પોતે ઘર છોડી બહાર નીકળી છે, ત્યારે પતિનો સહવાસ યાદ આવે છે. સવિતાના ઉપકારો યાદ આવે છે, નણંદની આવડતનો લાભ મળી રહ્યો છે. ભલે એણે ઓફિસમાં વર્ચસ્વ જમાવ્યું છે, એની વ્યવસ્થા શક્તિ અજોડ છે. કમાણી વધવા લાગી છે. કંપની સદ્ગત બનવા લાગી છે, એમાં નણંદ સવિતાનો ફાળો ઓછો નથી!

પતિ સુરેખ ઉપર કેટલી મોટી જવાબદારીનો ગંજ ખડકાયેલો હતો. બેનની વ્યવસ્થા શક્તિને કારણે સુરેખ નિરાંત અનુભવી શકતો હતો. સમગ્રપણે વિચાર કરતા લાગ્યું કે નણંદને કારણે સુરેખને થોડી રાહત

મળવા લાગી છે. પહેલાં ઓફિસેથી ઘરે કામ લઈને આવવું પડતું હતું. હવે નિરાંતે સૂવા મળે છે. બીઝનેસનો વ્યાપ વધતો ચાલ્યો છે. એમાં નણંદનો ફાળો મોટો છે. એ કેમ ભૂલી શકાય.

સરિતાની માએ એને સમજાવી, બેટા હવેલી લેવા માટે કંઈ ગુજરાત ગુમાવી શકાય નહીં. જીતને કે લિયે હારના પડતા હૈ. માએ એ પણ સમજાવ્યું કે નણંદનું દિલ જીતી લે. ઉદનો આંકડો દુઝમાં ફેરવી નાંખ.

દ અને ઉ એકબીજાથી ઉલટા, ન સામે જુએ, પણ એકબીજાની વિરુદ્ધમાં ઊભા રહે. માએ એ પણ સમજાવ્યું કે બેટા! પતિ સુરેખ સાથે મધુર દામ્પત્ય જીવનની અપેક્ષા છે તો પછી એની બહેનને અપનાવી લેવી પડે. સહનશીલતા કેળવવી પડે. મનમેળ રાખવો પડે. પતિને ગમતું ગમાડવું પડે. સરિતાને પોતાને સવિતા નણંદ ગમતી હતી, પણ હવે પોતાનો અહં આડો આવે છે. મનમાં સતત ખટરાગ ઘૂંટયા કરે છે. પતિને કહી શકતી નથી, એની અકળામણ છે. પોતાને જ પોતાના ઉપર ગુસ્સો આવે છે. મારો સ્વભાવ આવો અદેખો, વાંકદેખો કેમ બની ગયો. જાત વિશ્લેષણ કરવા લાગી. પોતાનાથી નણંદ ચડિયાતી બની જાય, પતિ એની સલાહ લે, એ સ્ત્રી ચરિત્રને આંખમાં કણાની જેમ ખૂંચ્યું. મહત્વાકાંક્ષી જીવથી બીજાની પ્રગતિ કે બીજાની પ્રશંસા સહન થઈ શકે નહીં. અજ્ઞાત માનસમાં બેઠેલો અહમ્ સળવળી ઊઠ્યો અને વિચારોનો પડઘો વાણીમાં પડવા લાગ્યો.

પ્રત્યેક માનવીના બે વ્યક્તિત્વ હોય, બન્ને એકબીજાથી અલગ, સભાનતાનું વ્યક્તિત્વ અલગ, ઊંડાણમાં અસભાનતાનું અલગ. મહેરબાની જીતવી હતી ત્યારે નણંદ સારી લાગી. અત્યારે હવે જાણે પોતાની મહેરબાની ઉપર નણંદ જીવે છે, એવી ભાવના પ્રબળ બનતી ચાલી છે. સર્વ વાતનું, દુઃખનું મૂળ પકડાઈ ગયું. ખટરાગનું કારણ સમજાઈ ગયું. પોતાના જીવનસાથીનો વિશ્વાસ જીતવો હોય તો પોતાના અહમ્ને ત્યજવો પડશે. વિચારોનું દારિદ્ર્ય દૂર કરવું પડશે. અહમ્ને અમુક સીમા સુધી જ પંપાળાય, પછી પોતે જ સમજણ કેળવવી પડે. પગમાં જૂતા ડંખે, પગમાં ક્યાં ડંખે છે એની ખબર માત્ર પહેરનારને જ પડે. બહારથી જોનારને

એમ લાગે કે જૂતા સરસ છે, પણ પહેરનારાને જ ખબર પડે કે ક્યાં અને કેટલા ડંખે છે. સામી વ્યક્તિ પ્રત્યે કુભાવ કેળવવા કરતાં સૌને ગમે એવો અભિગમ કેળવવો પડે. સભાનતાનું માનસ કેળવવું પડે. પ્રેમના, સંબંધોના મામલામાં પેંતરાઓ ન ચાલે. બનાવટ ન ચાલે. સવિતા એની કુશળતા, ખંતપૂર્વક સંનિષ્ઠાથી કામ કરવાની આદતને લીધે ધંધામાં ભાઈ સુરેખની બરાબરિયણ બની ગઈ. ભાઈ-બહેન વચ્ચે પ્યારનો સેતુ હોય એ સ્વાભાવિક છે. વળી હવે સંસારમાં ભાઈ સુરેખ વિના સવિતાનું કોણ હતું? એનું તો એક જ ધ્યેય હતું, ભાઈને મદદ કરવી, એનો બોજ હલકો કરવો, જેથી ભાઈના જીવનમાં હળવાશ રહે, પ્રસન્નતા ટકી રહે.

સરિતાને પોતાની ભૂલ સમજાઈ ગઈ. બહેન નિઃસ્વાર્થભાવે ભાઈને મદદ કરવા ચાહે છે અને ભાઈની જવાબદારી છે, બહેનને ટેકો-આધાર આપવાની. એમાં અમે બંને કશું નવું નવાઈનું કરતા નથી. સરિતાનો દૃષ્ટિકોણ બદલાઈ ગયો. સવિતાને નણંદને બદલે સગી બહેન જેવી ગણવા લાગી. સવિતાનો કાકાનો દીકરો લંડનથી લગ્ન કરવા મુંબઈ આવ્યો ત્યારે સરિતાને ત્યાં ત્રણ દિવસ રોકાયો. સરિતાને વિચાર આવ્યો કે સવિતાનું સુજલ સાથે ગોઠવાઈ જાય તો કેવું સારું. સુજલે એક પછી એક પરીક્ષાઓ આપ્યા કરી, ડીગ્રીઓ મેળવવામાં ઉંમર થઈ ગઈ હતી. એ અહીંયા કોઈને બહુ ઓળખતો ન હતો. બેન સરિતાની ભલામણ એને પસંદ પડી ગઈ. સવિતા વિધવા થઈ કર્મસંયોગે, એમાં એનો શો વાંક હતો? સરિતા અને સુરેખે મળીને સુજલ અને સવિતાનો લગ્ન પ્રસંગ ગોઠવ્યો, એક મહિનો રહીને સુજલ અને સવિતા લંડન પહોંચી ગયા. કોણે કોનો આભાર માનવાનો? બંનેએ પોતપોતાની ફરજ અરસ-પરસ બજાવી હતી. આજે સરિતા અને સવિતાને ત્યાં બબે બાળકો રમે છે. દર બે-ત્રણ વર્ષે લંડન કે મુંબઈ એકબીજાને ત્યાં આવે જાય, સપરિવાર વેકેશન માણવા યુરોપ, અમેરિકા ફરવા જાય. ચારે જણની જોડી જામી ગઈ. આવી જોડીઓ સ્વર્ગમાંથી રચાઈને આવતી હશે?

આચરણ

પ્રત્યેક માણસનું એક જીવન લક્ષ્ય હોય. એ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવાનું ધ્યેય હોય, ત્યાં પહોંચવા માટેનો નકશો તૈયાર કરવામાં આવે. નાના નાના લક્ષ્ય સિધ્ધ કરતાં કરતાં મોટા ધ્યેય સુધી પહોંચી શકાય. એને માટે પરફેક્ટ પ્લાનીંગ કરવું પડે. પોતે જ પોતાની ભાવિયાત્રાનો નકશો જોઈ મનોમન ખુશ થઈએ. જાતને ધન્યવાદ આપીએ. મનમાં અનેક સંકલ્પો કરીએ, જીવન ધ્યેયને સફળ કરવા. દરેક નવલા વર્ષે એક નવો સંકલ્પ કરીએ. કાલથી દરરોજ યોગા કરીશ, કસરત કરીશ, મોર્નીંગ વૉક લેવા જઈશ. દારકાધીશના દર્શન કરીને જ ચા નાસ્તો કરીશ, પણ બીજા જ દિવસે સવારે વહેલા ઊઠવાનો કંટાળો આવે. આજે નહીં, કાલથી શરૂ કરીશ, કરી આળસી જઈએ. પોતાની જાતને આપેલા પ્રોમીસ પણ ભૂલી જઈએ, પરિણામે નકશા દોરેલા ગંતવ્ય સ્થાન માટેના, એમને એમ પડી રહે અને ધીરે ધીરે ચડી જાય, અભરાઈ ઉપર. દોરેલી રેખા ઉપર એક ઇંચ જેટલા પણ આગળ વધી શક્યા નહીં. આપણો પ્રવાસ હઝારો માઈલનો લાંબો છે. મંજિલ દૂર છે. પ્લાનીંગ તો બરાબર કર્યું હતું, છતાં આપણે ત્યાંના ત્યાં જ રહી જઈએ છીએ, કારણ -

કારણ આપણે ફક્ત વિચારો જ કર્યા કરીએ છીએ. વિચારોને આચરણમાં મૂકવા પુરુષાર્થ કરવો જ નથી. ઉદ્યમેન હી સિધ્ધન્તિ કાર્યાણિ, ન તુ મનોરથૈ। મંજિલ, લક્ષ્ય, પ્લાનીંગને પંપાળતા રહીએ છીએ. વિચારોમાં ને વિચારોમાં ખોવાયેલા રહીએ, પોરસાયા કરીએ. વિચારો, સપનાઓ, દિવસ, મહિનો, વરસ પૂરું થઈ જવા આવે. એવું જ આવતા વરસે થવાનું. હવે તો હોશમાં આવીએ, સપનાઓ જોવાનું બંધ કરીએ, વિચારવાનું બંધ કરીએ. ક્રિયાશીલ બનીએ તો જ ધ્યેય પ્રાપ્ત કરી શકીશું. નકશો દોર્યા કરવાથી, ચરણ ચાલવા લાગતા નથી. પગ ઉપાડવા પડે, ચાલવાનું શરૂ કરવું પડે. કામકાજ શરૂ કરી દઈએ. ટાઇમ મેનેજમેન્ટ કરીએ. દરરોજ કેટલા કલાક, ક્યું કામ કરવાનું છે

તે નક્કી કરી લઈએ.

પહેલાં આજના દિવસનું, પછી આવતીકાલનું, પછી એક અઠવાડિયાનું, પછી એક મહિનાનું અને પછી એક વરસનું પ્લાનીંગ કરતા જવાનું. આપણે કામ કરવું નથી. જવાબદારીમાંથી છટકી જવું છે. ભવિષ્યના ખયાલોને પંપાળ્યા કરવાથી કામ સફળ થવાનું નથી. જેટલી ઝડપથી વિચારીએ, એટલી જ ઝડપથી, એથી વધારે ઝડપથી કામ શરૂ કરીએ તો જ કામમાં સફળતા મળે. આજે જે કંઈ કરીએ તે કાલે ન પણ કરી શકીએ, હવેથી બધા જો અને તો ને દફનાવી દેવા, તમામ ડર, આશંકાને દૂર કરીએ. મનમાં જડબેસલાક- દૃઢ નિર્ણય કરીએ કે ડગલું ભર્યું કે પાછું ના હઠવું. વિચાર કરવામાં સમય બગાડવા કરતાં એક-એક કદમ ધ્યેય સિદ્ધિના મારગે આગળ ભરતા જવું. આજે થયું એટલું કામ, કર્યું એટલું કામ આવતી કાલની કોને ખબર છે ?

જે કંઈ કરવું છે તે અત્યારે, અબ ઘડી જ શરૂ કરી દઈએ. મારી પાસે ફક્ત થોડો જ સમય છે, એનો સદુપયોગ કરી લઉં. ખરી રીતે - મોટા મોટા, ખોટા ખોટા પ્લાનીંગથી આપણે મગજમાં હવા ભરી લઈએ, અંજાઈ જઈએ છીએ. નકશો તો ફક્ત રૂપરેખા છે. ડ્રોઈંગ કરતાં મહત્તા ઇમારતની છે. નકશા મુજબ યાત્રા શરૂ ન કરીએ, આડા અવળા ફંટાઈ જઈએ તો વાંક નકશાનો નહીં, આપણા અધકચરા પ્રયાસોનો છે.

આપણાથી પાળી શકાય તેવા અને તેટલા જ સંકલ્પો કરીએ. સંકલ્પ કર્યો તો એને વળગી રહેવું અને એને સફળ કરવા મચી પડવું. તો જ ધ્યેય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે. આપણા સંકલ્પો કેમ સફળ થતા નથી. કારણ આપણે એને ટકાવી રાખતા નથી. આજની ઘડી તે રળિયામણી. શુભસ્ય શીઘ્રમ આજ ભાઈ આજ, અત્યારે, અત્યારે જ. સંકલ્પ કરવા માટે નવા વર્ષ કે સારો દિવસ કે મુહૂર્ત જોવાની જરૂર પડતી નથી. જ્યારે વિચાર આવ્યો કે તરત જ એને અમલમાં મૂકી દેવો. બધા દિવસ સારા. બૂરી આદતમાંથી છૂટવું હોય તો દૃઢ સંકલ્પ કરવો પડે. યોગ્ય દિશામાં પગલાં ભરવાનું શરૂ કરીએ. આપણે ભારે અંચકિયા છીએ. કંઈને કંઈ બહાનું કાઢીએ. આજે શરદી થઈ છે, આજે પાર્ટીમાં જવાનું છે. આજે

આઈસ્ક્રીમ ખાઈ લેવાનો, કાલથી બંધ. આપણી સંકલ્પ શક્તિ ડગી જાય છે. જાણીએ છીએ કે સંકલ્પ વિના સિદ્ધિ નથી. સંકલ્પ લીધા પછી દૃઢ નિર્ણયથી મક્કમતાથી વળગી રહેવું પડે.

ખૂબ સારી ભાવનાથી, શુભ આશયથી સંકલ્પ લઈએ. મારો દીકરો માંદગીમાંથી સાજો સારો થઈ ઊઠે, અમે શ્રીનાથજીની યાત્રાએ જઈશું. લગ્નપ્રસંગ સારી રીતે પતી જાય તો સત્યનારાયણની કથા કરીશું. પ્રસંગ સારી રીતે ઉકલી ગયો, આપણે સંકલ્પ ભૂલી જઈએ, બહાનાબાજી શરૂ કરીએ. આ મહિને અનુકૂળતા નથી. આવતા મહિને જઈશું. આવતો મહિનો ક્યારેય જલદી આવતો નથી.

મારો ભાઈ ગુટકાનો બંધાણી. એને સમજાવીએ, ડરાવીએ, ધમકાવીએ, ભયસ્થાનો દેખાડીએ. સંકલ્પ લેવડાવીએ. ફરી બે દિવસમાં ત્યાંનો ત્યાં. ગુટકાને બદલે સોપારી, વરિયાળી ખાવાની ટેવ પાડવા કોશિશ કરી. પણ વ્યસન છૂટતું નથી. મારું વજન દિવસે ન વધે એટલું રાતે વધતું જાય. ડૉક્ટર કહે, તળેલું બંધ, મીઠાઈ બંધ, પણ બટાટાવડા એ મારી નબળાઈ. ખવાઈ જ જાય, પેટ ભરીને. વજન ભલે વધ્યા કરે. આમને આમ જ તો વ્યસની બંધાણી સંકલ્પો છોડી દેતા હોય છે, મન મક્કમ કરી શકાતું નથી. મા-બાપ ચિંતા કરે, દીકરો રખડ્યા કરે છે, વાંચતો નથી. દીકરો પ્રોમીસ આપે, કાલથી વહેલો ઊઠાડજે. વાંચવાનું શરૂ કરીશ, પણ બીજે દિવસે વહેલા ન ઊઠવાનું બહાનું તૈયાર જ હોય. પરીક્ષા આવે ત્યાં સુધી બેદરકારી છૂટતી નથી. પછી અકળામણ થાય, ડર લાગે, રીવીઝન કર્યું નથી. પાસ નહીં થવાય તો ! આપણે સ્વાદેન્દ્રિય ઉપર કાબુ રાખી શકતા નથી. બોલતી વખતે જીભ ઉપર સંયમ રાખી શકતા નથી. મન એવું મનુષ્યાણાં, કારણ બંધ મોક્ષયો ! પરિણામ વિપરિત આવે, દુઃખ થાય, શરમ આવે, આપણો આત્મવિશ્વાસ તૂટતો જાય. આપણું નુકસાન આપણે જાતે જ કરી બેસતા હોઈએ છીએ, અપરાધભાવ અનુભવતા થઈ જવાય. બે વધુ બટાટાવડા ખાઈ લેવાથી શું થઈ જશે ? આજે ચાલવા ન જવાનું, શો ફરક પડ્યો ? સંકલ્પશક્તિના પાયા હચમચી જાય છે. સંકલ્પને ટકાવી રાખવો હોય તો કોઈ બહાનાબાજી ચલાવી લેવાય નહીં.

બાળક પડી જાય, પણ ફરી ઊઠી ચાલવા માંડે છે. આજે સંકલ્પ તૂટ્યો,

ફરી સંકલ્પ કરીએ. મનને મજબૂત બનાવી દઈએ. સંકલ્પ તૂટવાનું કારણ આપણા પોતાના મનની નબળાઈ છે. આપણને કોઈ કહે એ પહેલાં આપણે ખુદ સમજી લેવું જોઈએ. મનોમન આપણે જાણતા હોઈએ છીએ. આપણા પોતાનામાં બદલાવ લાવવો પડે. મનોબળ દૃઢ બનાવવું પડે. મારા કાકાને ડાયાબીટીસ છે. મીઠાઈ જોઈ લાલચ થઈ જાય, પરાણે લડી ઝઘડીને, ખાનગીમાં પણ ફીઝ ખોલી મીઠાઈ ખાઈ જ લે. ભલે જાણે છે કે મારા સ્વાસ્થ્ય માટે જોખમકારક છે. સીગારેટના પેકેટ ઉપર લખેલું છે - ભય સૂચના - સીગારેટ હાનિકારક છે, શ્વાસ રુંધાય, પણ સીગારેટ છૂટતી નથી. જાણીએ છીએ કે દરેક વ્યસન, લાંબા કાળે નુકસાનકારક સાબિત થવાનું છે. છતાં ટેસડો પડી જાય, ક્ષણિક સુખ મેળવવા ખાતર કાયમી નુકસાન નોતરી બેસીએ છીએ. બીજમાંથી વૃક્ષ થાય તેમ ચિત્તમાં પડેલા સંસ્કારો જ આદત બનીને આપણા જીવનમાં પ્રસરી વળે છે. કોઈએ આદત પાડી, ખોટા બીજ વાવ્યા, પણ એમાંથી બનેલા ઘટાદાર વૃક્ષો કે ઝેરી ફળો આપણું વિશ્વ રોળી નાંખવા સક્ષમ છે. જાણીએ છીએ જેના મૂળિયામાં ઊંડા ઊતરી ગયા છે એ વૃક્ષને એક ઝાટકે મૂળિયાં સોતા ઉખેડી નાંખવા આપણે સક્ષમ નથી જ. દૃઢ સંકલ્પ કરીએ. સંકલ્પની કુહાડી વડે, ધૈર્યપૂર્વક એ ઝેરીલા વૃક્ષને નાબુદ-નામશેષ કરવું જ પડશે.

સંકલ્પો જાળવી રાખવા હોય તો દૃઢ શ્રદ્ધા ધરાવવી એ જ સચોટ સાધન છે. શ્રદ્ધા થકી ટકી રહેવાનું બળ પ્રાપ્ત થાય. નાના નાના સંકલ્પો લઈ એને ટકાવી રાખવાનો પ્રયાસ કરીએ. આત્મવિશ્વાસ ટકાવી રાખવો હોય તો આપણા વ્યક્તિત્વના પાસામાં પરવિર્તન લાવવું પડે. બદલાવ લાવવા શું શું કરવું પડશે, એ પ્રથમ નક્કી કરી લઈએ.

નિરાશ થવાની જરૂર નથી. માણસ માત્ર ભૂલને પાત્ર. જીવનને ઉન્નતિની દિશા તરફ લઈ જવું હોય તો સંકલ્પોને ટકાવી રાખવાનું મનોબળ કેળવવું જ પડશે.

દશ્વરીય વરદાન

બાળક જન્મે, તેનું ઘર, તેનું કુટુંબ, એમાં રહેતા દાદા-દાદી, કાકા-કાકી, ફોઈ, ભાઈ-બહેનો વગેરેનું અનુકરણ કરી બાળક શીખે છે. ઘરમાં જેવું વાતાવરણ હોય, તેવા સંસ્કારોનું ઘડતર થાય, બાળકમાં એ સંસ્કારો દૃઢ બને. શાળા, કોલેજ કરતાં યે પરિવાર એક મોટામાં મોટી યુનિવર્સિટી છે. અહીં એને જે સંસ્કારો સીંચવામાં આવ્યા છે, એ જ એની જીવન ઇમારતનો સુદૃઢ પાયો છે. માનવતા, વિવેક, વિનય, સહિષ્ણુતાના સદ્ગુણો બાળકમાં સુદૃઢ થાય. બીજાનો આદર કરવો, બીજાને દુઃખ પહોંચે એવું કરવું નહીં, કટુ વચન બોલવું નહીં. ઘરનું વાતાવરણ હોય એવા ચારિત્ર્યનું ઘડતર થાય. બાળક મોટું થાય, શેરી મિત્રો, શાળા કોલેજના મિત્રો પાસેથી ત્યાંના વાતાવરણ મુજબ સંગત મુજબ એનામાં અન્ય સંસ્કારો પણ આવે. માણસની સંસ્કારિતા તો એના સમગ્ર જીવનનો નિયોડ હોય છે. ઘરમાં ધાર્મિક માહોલ હોય તો પરિવારના વૈષ્ણવ, જૈન કે ખ્રિસ્તી ધર્મના સંસ્કારો દૃઢ થાય. જો કે ખરી રીતે દરેક વ્યક્તિનું એનું પોતાનું અંગત અસ્તિત્વ હોય, એનું વ્યક્તિત્વ સ્વયંભૂ હોય છે. પોતાને કોના જેવા, કેવા બનવું છે એ નિશ્ચય એણે ખુદ કરવાનો હોય છે, પોતાની બહુમુખી પ્રતિભાનું નિર્માણ વ્યક્તિ પોતે કરે છે. માણસની ઓળખ એના પોતાના સ્વભાવથી જ થાય છે. કહે છે કે ઘરની વાણી પોપટ ભણે. દરેક માણસના જીન્સમાં અમુક સંસ્કારો વણાયેલા હોય છે. ગત જન્મના સંસ્કારોના પણ અંશ હોઈ શકે. ‘વાયુર્ગાધા નિવાસયેત - હિરણ્યકશ્યપને ત્યાં પ્રહ્લાદ જેવો ભક્તપુત્ર પાકી શકે. રાક્ષસ કુળમાં જન્મીને પણ તે પ્રભુ ભક્ત થયો. વિભિષણ રાવણનો ભાઈ હોવા છતાં રામભક્ત હતા. સામાન્ય પરિવારમાં જન્મ લેવા છતાં ગાંધીજી રાષ્ટ્રપિતા બની શક્યા. સત્ય માટેનો આગ્રહ તેમને જીતાડી શક્યો.

કબીર, રૈદાસ, અખો જેવા અભણ તથા કારીગર વર્ગના ભક્તો એમની ભક્તિ થકી અમર બની ગયા.

દુનિયામાં લોકો સજ્જનતાનો મુખવટો પહેરી દંભ આચરતા હોય છે. બહારથી સજ્જન દેખાતો માણસ અભદ્ર, અસંસ્કારી સ્વભાવનો હોઈ શકે. ઘરમાં ઉપદ્રવ મચાવે, ઉધ્ધત વર્તન કરે અને બહાર મહાનતાની, સજ્જનતાની વાતો કરે. હીરા મુખસે ના કહે લાખ હમારા મોલ. સંસ્કારી માણસના વાણી, વર્તન સુસંસ્કૃત-સભ્યતાવાળા હોય, આખી દુનિયા સાથે એનો વર્તાવ પ્રેમભર્યો હોય, પણ માણસનું ખરું પોત વખત આવે વર્તાઈ જાય એ પોતાનું આધિપત્ય જતાવ્યા વગર રહે જ નહીં. કલહ-કંકાસ કરતાં શરમાય નહીં. કારણ મૂલભૂત સંસ્કારોનો અભાવ હોય છે, સ્વાર્થવૃત્તિને કારણે સંવેદનશીલતા ઘટી જાય, પોતાના અંગત લાભ ખાતર એ તદ્દન હલકી કક્ષાએ ઉતરી જતા અચકાતા નથી.

કાઠિયાવાડી લોકો એમની મહેમાનગતિ માટે જાણીતા છે. એકવાર કાઠિયાવાડમાં ભૂલો પડ ભગવાન, તને સ્વર્ગ બતાવું શામળા. પરસ્પર પ્રેમભાવ, ઉષ્માભર્યો વર્તાવ એ સંસ્કારિતાની નિશાની છે. અનુકંપા, દયા, અહિંસા વગેરેની સૂક્ષ્મ આલોચના કરીએ પણ સભાનતાપૂર્વક આચરણ કરવા માટે સંસ્કારોનું અવલંબન મળી રહે. સંબંધોમાં કસર ન રહી જાય, ઘસારો વેઠીને પણ સંબંધો નિભાવવા એ સંસ્કારિતાની નિશાની છે. આપણા સામાજિક જીવનમાં નૈતિકતા વણાઈ ગઈ છે. આપણા સંસ્કારોની કસોટી થઈ જાય છે, નાનામાં નાના પ્રસંગોમાં આપણા હાથ નીચેના માણસો સાથેની વર્તણૂકમાં આપણા સંસ્કારો, વાણી, વર્તન દ્વારા છતાં થઈ જાય છે. કોઈ કોઈ ઘરોમાં ઘરનોકરોને ભાઈ, કાકા, બેટા કહી બોલાવાય અને કોઈ કોઈ ઘરોમાં એમની સાથે તોછડાઈથી વર્તવામાં આવે. આપણે પગાર આપીએ છીએ, પણ કામ કરાવીને, તેથી તેમની સાથે તોછડાઈથી વર્તવાનો અધિકાર મળી જતો નથી કે તેમનું અપમાન કરવાનો હક મળતો નથી.

સંસ્કાર એટલે માણસના મૂળભૂત તત્ત્વમાં વિશ્વાસ. આપણા

વ્યવહાર અને અભિગમથી અન્યને પ્રસન્ન રાખી શકીએ એમાં જ આપણી સંસ્કારિતા દેખાઈ આવે. માણસમાં સ્વાર્થવૃત્તિ રહેલી છે, જેથી એનામાં સંકુચિત ભાવનાઓ પ્રકટે, મનમાં મોકળાશ ન રહે. દંભ એ જાણે આધુનિક જીવનનો પ્રકૃતિનો પ્રાણ બની ગયો છે. દંભને ખાતર સત્યનો ભોગ લેતા આપણે અચકાતા નથી. જેવા છે તેવા દેખાવાને બદલે ખોટો દેખાવ અને દોરદમામ આચરીએ છીએ, જેથી સરળતા અને સહજતા હણાઈ જાય, માણસ કઠોર બની જાય, અસંવેદનશીલ બની જાય.

ધર્મના સિધ્ધાંતો અને નીતિનિયમો પાળવાથી સાચા સંસ્કારોનું સંવર્ધન થાય. માણસ સદ્દેયથી ઉદારમતવાદી થઈ શકે. માણસ પાસે પૈસો થયો કે એ મદાંધ બને, સંપત્તિનો મોહ, આસક્તિ માણસાઈ ભૂલાવી દે, અનેક અનર્થો સર્જાય, સંકુચિત વિચારધારાને કારણે અસહિષ્ણુતા વધે.

જે માણસમાં ઉદારતા હોય તે નિર્ભય બની શકે. આજકાલ માણસને માપવાના માપદંડ બદલાઈ ગયા છે. તેની માનવતા લેખામાં લેવાતી નથી, પણ ધન, સંપત્તિ વડે એનું મૂલ્યાંકન કરાય છે. મોટાઈ-માન-સન્માન અપાય છે. દુન્યવી સુખો પાછળ આંધળી દોટ મૂકી હાંફી રહ્યો છે આજનો માણસ. સંકુચિત વિચારધારાને કારણે નકામા સંઘર્ષો વધતા જાય, ધર્મને નામે ઝનૂન ઊભું થાય. સમય સાથે દુનિયા બદલાઈ ગઈ છે. માણસનું અવમૂલ્યન થવા માંડ્યું છે. સંસ્કૃતિ સામે પડકારો ઊભા થવા લાગ્યા છે. જીવન આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિથી ઘેરાવા લાગ્યું છે. ક્રોધ, માયા, લોભનું પ્રમાણ વધવા લાગ્યું છે અને મૈત્રી, પ્રેમ, કરુણા, માનવમૂલ્યો લોપાવા લાગ્યા છે. મનુષ્યતા શેમાં દેખાય? કોઈનું સારું સાંભળવું, સારું બોલવું, એમાં જ માનવતાનો સર્વોત્તમ વિજય છે, ધર્મનો સાર છે.

હવે માણસ એક આંખે જુએ છે, એક કાને સાંભળે છે. એક હાથે કામ પાર પાડવું છે. કોઈનો સહકાર લેવો નથી. સદ્ગુણ કેળવવો નથી. કોઈનું ખરાબ જોવામાં, બોલવામાં એને વધુ રસ છે, સત્કર્મને

બદલે પાપકર્મનું આચરણ થવા લાગ્યું છે. સારા નરસાનો તફાવત પારખવાની મતિ ભ્રષ્ટ થઈ ગઈ છે. સત્ય ઉપર દંભનું આવરણ ચડાવાઈ ગયું છે.

ઈશ્વરે પૃથ્વીનું, માણસનું સર્જન કર્યું, આનંદપૂર્વક જીવન બસર થઈ શકે એવી સઘળી કુદરતી સુવિધાઓની બક્ષિસ આપી. પ્રકૃતિના હરેક તત્ત્વમાં જીવન ધબકે છે. પણ વધુને વધુ પડતી પ્રગતિના ખોટા ખયાલોને કારણે કુદરતી તત્ત્વોનો વિનાશ કર્યો. પર્યાવરણને દુષિત કરી નાખ્યું. આચાર, વિચાર, સંસ્કારો બદલાઈ ગયા. ફક્ત અંગત સુખ અને સગવડોનો જ વિચાર કરવામાં માણસે કુદરતી બક્ષિસને વિકૃત કરી નાંખી. માણસને ફક્ત પૈસા બનાવવામાં, ભૌતિક સંપત્તિ એકત્ર કરવામાં રસ છે. ઈશ્વરે આપેલા સુખને ભોગવવાને બદલે દુઃખના જ વિચારો કરી કરી, જગત આખાને દુઃખી બનાવી દીધું છે. ચાલો પાછા વળીએ, કુદરતને ખોળે જઈ બેસીએ, ઈશ્વરીય વરદાનનો લાભ ઉઠાવીએ.

સમતુલા

જીવન જીવવા માટે છે, સારી રીતે જીવવા માટે છે. આપણે સ્પર્ધાત્મક અને ભૌતિકવાદના જમાનામાં જીવી રહ્યા છીએ. ટી. વી. ઉપર સતત જાહેરખબરનો મારો ચાલતો હોય. આજના જ દિવસ માટે ૫૦ % ડિસ્કાઉન્ટ છે. હમણાં ને હમણાં online ઉપર તમારો ઓર્ડર બુક કરાવો. ડીલીવરી તમારા ઘરઆંગણે મળી જશે. કેવું સારું? એક તો બહાર જવું પડે નહીં ખરીદી કરવા, સમય બચી જાય અને ૫૦ % ડિસ્કાઉન્ટ, અડધા ભાવે. ખોટું શું? લોભાઈ જઈએ. વસ્તુ ખરેખર બહુ જ જરૂરી નથી, એના વિના ચલાવી લઈ શકીએ છીએ, પણ સસ્તું મળે છે ને, વસાવી લો, બે દિવસ હરખાઈએ, પછી ચીજ માળિયામાં ચડાવી દઈએ.

વડીલો કહેતા, પછેડી પ્રમાણે સોડ તાણો. હાથમાં હોય એટલું જ ખર્ચો. દેવું કરીને ઘી ન પીવાય. કરકસર અને ત્રેવડ ત્રીજો ભાઈ છે. આજે રોકડા, કાલે ઉધાર. જ્યારે આજના જમાનાની પોલીસી જુદી છે, અવળી છે, ખરચા વધારો, કમાણી વધારે થશે, ભલે જાત તૂટી જશે. ભલે કમર વાંકી વળી જશે, ઓવરટાઈમ કરો, કોમ્પ્યુટર સામે બાર કલાક બેસો, સર્વાઈકલ થાય તો પટો પહેરજો, પણ પૈસા કમાઈને લાવો, બધાને આર્થિક રીતે સુખી અને સમૃદ્ધ થવું હોય છે. આવક જીવકનું સંતુલન જાળવવું મહત્ત્વનું છે. ફીઝ, ટી.વી., ફ્લેટ હપ્તેથી ખરીદીએ. વ્યાજ સાથે હપ્તા ભરવા તો પડશે જ. કાંઈ ગાંઠના ગોપીચંદન કરી ૫૦ %માં માલ આપી દેવાનું નથી. કાં'તો ૧૦૦ % ભાવ ચડાવીને ૫૦ % ડિસ્કાઉન્ટ આપશે કાં'તો સડેલો, પડેલો, ન વેચાતો માલ પધરાવી દેશે. સેલમાં લીધેલા માલની ગેરંટી હોતી નથી. દરરોજ લોભામણી જાહેરખબર આવ્યા કરશે. વિજ્ઞાપનોમાં ઉપકરણોની જાહેરાતનું આક્રમણ થતું રહેશે. વિશાળ મોલો ઊભા

થયા છે. નાના દુકાનદારોને ટકી રહેવું મુશ્કેલ બન્યું છે. શો રૂમોમાં આકર્ષક રીતે નવવધૂની જેમ શણગારીને પ્રોડક્ટો મૂકવામાં આવે. મન લલચાઈ જાય, મનને નાથી શકાતું નથી. જરૂર ન હોય તો યે દેખાદેખીમાં ખરીદી લઈએ. પડોશીને ત્યાં સેમસુંગનું ફોરડોર ફીઝ આવી ગયું, ૫૦ %નું સોની ટી.વી. આવ્યું, આપણે પણ લઈ આવો.

સમજદારી કેળવવાની જરૂર છે. ખરેખર કંઈ વસ્તુ વિના ચાલે તેમ જ નથી. આવક-જાવકનો હિસાબ મેળવવો પડે, આપણા ગજવાને પોષાય તેટલું જ ખરીદી શકાય. પ્રથમ આવશ્યકતા હોય એટલું જ વસાવાય. દરેક વ્યક્તિની આવક અલગ-અલગ હોય, જરૂરિયાત અલગ-અલગ હોય. બહાર નોકરી કરતી સ્ત્રીની જરૂરિયાતો અલગ હોય.

માણસની આવક સંગીન રીતે વધતી જાય, જરૂરિયાતો સંતોષાઈ જાય પછી વધારાની બચત, નાણાં ઉપર સામાજિક અધિકાર સ્થાપિત થઈ જાય. માણસે જેટલી બને એટલી જરૂરિયાતોને ઘટાડી નાંખવી. ધર્મમાં એને અપરિગ્રહનું નામ આપ્યું છે. ગાંધીજી રાષ્ટ્રપિતા હતા, તેમણે ભારતને આઝાદી અપાવી. દસ લાખના સુટ પહેરી શક્યા હોત, બેરીસ્ટર હતા, છતાં ગરીબ દેશના પિતા તરીકે એમણે પોતડી અપનાવી. કોઈ અંગત જરૂરિયાતો રાખી નહીં. ખાવા-પીવામાં પહેરવામાં સંયમ દાખવ્યો. જયપ્રકાશ નારાયણ, વિનોબા, મોરારજીભાઈ વગેરેએ અપરિગ્રહ દાખવ્યો, પાળ્યો. હાથવણાટની ખાદી પહેરી.

વધારાની જમીનનું દાન કરી દો. ભૂદાન ચળવળ અસ્તિત્વમાં આવી. સ્ત્રીઓએ દેશને ખાતર દાગીનાઓ અર્પણ કર્યા. દબાયેલા, દલિત, પીડિત વર્ગને ધ્યાનમાં લઈ એમની પ્રગતિ માટે, વિકાસ માટે કાર્યો આદર્યા.

દાન કરવું એ ખરચ કર્યો ન કહેવાય, એ રોકાણ કર્યું કહેવાય, તેનું વળતર અંગત રીતે ન મળે, સમાજ ઉધ્ધારના સ્વરૂપે મળે. આપણા કબાટમાં અસંખ્ય વસ્ત્રો પડી રહ્યા છે. અમુક સાડી તો આઠ-દસ વર્ષથી ઘડી પણ ઉકેલી નથી. પહેરતા નથી તોયે કોઈને પહેરવા આપી શક્તા નથી. કારણ મનુષ્યનો સ્વભાવ જ સંગ્રહખોર છે. કશું છૂટતું નથી,

છોડવું નથી. આપણી સંસ્કૃતિમાં તો વણાયેલું છે કે ગૌ, ગ્રાસ, કુતરા કાગડા, અગ્નિ, યાચક, મહેમાન માટે પંચ ગ્રાસ કાઢીને પછી જ આપણાથી વપરાય. પહેલી પાંચ રોટલી અલગ કાઢી લેવાતી. મહેમાનને જમાડ્યા પછી જ જમાય.

વળી દાનનો મહિમા અપરંપાર જણાવાયો છે. યથા પિંડે તથા બ્રહ્માંડે. ગોર મહારાજને સીધામાં એવી જ વસ્તુઓ અપાય જે આપણે ખાતા હોઈએ, વાપરતા હોઈએ, એથી હલકું આપવામાં પાપ ગણાય. પૂજામાં મૂકવાની સોપારી સડેલી નહીં, પણ સેવર્ધનની હોવી જોઈએ. પ્રથમ સારું હોય તે બીજાને ધરવું જોઈએ. ઠાકોરજીને છપ્પનભોગ ધરાવીએ, નવી જણસ વસાવીએ, એને ઠાકોરજી સમક્ષ સમર્પિત કરીને જ ઉપયોગમાં લઈ શકાય.

આપણે બધા બીજાને ઉપદેશ આપવામાં એક નંબરી છીએ. આપણે પોતે પોતાની જાતને અપવાદ સમજી લઈએ. પરોપદેશ પાંડિત્યમ્. એટલે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે charity begins at home. ધરના છોકરા ઘંટી ચાટે અને પાડોશીને આટો - એવી રીતે વ્યવહાર ન ચલાવાય. આપણી કમાણીમાંથી દસ ટકા રકમ દાન માટે અલગ તારવવી પડે. સમાજના જરૂરતમંદ માણસને મદદરૂપ થવાની આપણી ફરજના ભાગરૂપે દાન કરવું જરૂરી છે. સમાજનું, રાષ્ટ્રનું, જગતનું ઋણ આપણા માથે છે તે ફેડવું પડે. આપણા આડોશ-પડોશમાં કોઈ દુઃખી હોય, આર્થિક સહાય શક્ય હોય તેટલી કરીએ. એ ન કરી શકીએ તો એના સુખદુઃખમાં સહભાગી બની થોડી રાહત આપવા, સહાનુભૂતિ તો દાખવી શકીએ ને! લોકોને ત્યાં લગ્નપ્રસંગે મહાલવા જઈએ તો મરણ પ્રસંગે હમદર્દી દાખવવા જવું પડે. આપણા ધોરણો બેવડા છે. આવા દુઃખના પ્રસંગે પણ કોણ કોણ બેસવા આવ્યું અને કોણ નથી આવ્યું, એની નોંધ ચોક્કસપણે રાખી લઈએ અને પછી આપણે પણ એવો વ્યવહાર કરવાનો કે એ લોકો બાપાની શોકસભામાં આવ્યા ન હતા. આપણે પણ જવાનું નહીં. આવી હાજરી ગેરહાજરીના હિસાબો રાખવામાં આપણે કાબેલ થઈ ગયા છીએ. આપણે બીજાને ત્યાં બેસવા જઈએ, આશ્વાસન આપીએ, મૃત્યુ નિશ્ચિત છે. શોક કરવો નહીં. સાક્ષી

ભાવ કેળવો. એનો આત્મા અમર છે, સ્વર્ગ ગયો હશે. બીજાને ઉપદેશ આપવો સરળ છે, આપણા સ્વજનનું મૃત્યુ થાય અને કોઈ આપણને આવો ઉપદેશ આપે તો ? એ તો રામબાણ વાગ્યા હોય તે જાણો.

જગતમાં પરોપદેશે પાંડિત્યમ્. કોઈએ દેવાળું કાઢ્યું, તરત બોલવા મંડીશું, અમને ખબર હતી, આમદાની અહની હતી અને ખર્ચા રૂપેયાના હતા. એક દહાડો આવો આવવાનો જ હતો. માણસે બચત કરવી જોઈએ. બીજાનું દુઃખ જોઈ આપણે સહાનુભૂતિ દર્શાવવાને બદલે ડહાપણ ડોળવા બેસી જઈએ છીએ. પોતપોતાની મતિ, બુદ્ધિ, સ્થળ, સમય, સંજોગો પ્રમાણે સૌ પોતાનો વ્યવહાર ચલાવે. આપણે જગત કાજ થવાની જરૂર નથી.

માણસ ગમે તેટલો બુદ્ધિશાળી હોય, ગણત્રીબાજ હોય, પણ જીવનમાં ક્યારેક થાપ ખાઈ જાય છે. પરિસ્થિતિ હાથમાંથી ગુમાવી બેસાય છે. હાથમાં હુકમના પાના હોવા છતાં બાજી હારી જવાય, ત્યારે કહેવું પડે ‘જશ અપજશ વિધિ હાથ’.

એટલે એક વાત નક્કી, કાલ કોણે દીઠી છે સખી, આજનો લહાવો લીજીએ રે.

એક વાર્તા યાદ આવી. મહમદ પયગંબર કારભાર કરતાં તેના બદલામાં પગાર તરીકે દર મહિને અમુક રકમ મહેનતાણાની લેતા. હાથ કાયમ ટાંચમાં રહે. ઇદ આવી, બચ્ચાંઓએ નવા કપડાં માટે જીદ લીધી. બીબી કહે, તમે એડવાન્સમાં પૈસા લો, ધીરે ધીરે વાળી દઈશું. મહમદ પયગંબરે જવાબ આપ્યો, આપણે અલ્લાહતાલા નથી. આવતા મહિને હું જીવતો રહીશ, કામ કરી શકીશ એની ખાતરી આપો તો જ હું એડવાન્સમાં પગાર લઈ શકું. આયુષ્યની કોને ખબર છે ?

એમ આપણે પણ આવતી કાલ ઉપર બોજો ચડાવતા જવું નથી. આજે ગજવામાં પરવડે એટલો જ ખર્ચો રાખવો. આવક-જાવકનું બજેટ માંડીએ. બે પાસા સરભર કરી શકીએ તો જ સમતુલા જાળવી શકીશું.

મનુ આવી જ પ્રકૃતિનો માણસ. કાયમ દેવાદાર. માથે બોજો લઈને ફરે. ચિંતાના વાદળો માથે ઘેરાયેલા હોય. ઓનરશીપનો ફ્લેટ, ગાડી, બે દીકરા, ધન વૈભવ, ઘરનો ધંધો, દોમદોમ સાલ્લબીમાં રહેલો દેખાય,

પણ એનું મન જાણે એ કેવી રીતે બધું મેનેજ કરી રહ્યો છે. દીકરા, વહુ, બૈરી બધા લાવ, લાવ કરે, આજે આ જોઈએ, કાલે આ અપાવો. કેડિટ કાર્ડ વાપરવાની બધાને આદત, બેંકમાંથી ઓવરડ્રાફ્ટ ફેસીલીટી મળેલી એનો બધા ઉપયોગ કરે. હિસાબ તો કોઈને પૂછાય નહીં. કોઈને નારાજ કરી શકાય નહીં. મનુ એકલો બોજો તાણ્યા કરે. દરરોજ પાસ બુક જોયા કરે. ઉધારી રકમ વધતી જાય. વ્યાજ ઉપર વ્યાજ ચડતું જાય.

આમ ગણો તો જીવનમાં બધું જાણે સેટ હતું, બહારનો ભપકો, દમામ અકબંધ રાખવા, મોભો જાળવી રાખવા તણાયા કરતો. છાતીમાં ભીંસ અનુભવે. ઉઘરાણી વાળાને જવાબ આપવો ભારી પડી જાય. શું કરે ? એક બાજુ આર્થિક ભીંસ, બીજી બાજુ માનસિક તણા, શરીર કેટલું કામ કરે ? ડાયાબીટીસ, હાર્ટએટેક રોગોથી ઘેરાઈ ગયો. કુટુંબમાં કંકાસ-દીકરાઓ માના લાડ-પ્યારથી બગડી ગયેલા. ચારેય દિશાઓથી ઘેરાઈ ગયો.

સાંજ પડે ઢસરડા કરી કરી ઘેર આવે, ઘરમાં યે શાંતિ ન મળે. ઘરની બેલ વગાડતાની સાથે જ ઓટલા ઉપર મનુ ઢળી પડ્યો. સાંજના છ વાગ્યા હતા તોયે મનુને ધોળે દહાડે આકાશમાં તારા દેખાવા લાગ્યા. પરસેવો વળી ગયો. પરેશાની અને અશક્તિને કારણે તમ્મર આવી ગયા હતા. એમ્બ્યુલન્સ બોલાવવામાં આવી. મનુને આઈસીયુમાં દાખલ કરાયો. ભગવાને કહી દીધું તે તારી જાત ઉપર દયા કરી નથી. હવે આઈ વીલ સી યુ. ગજા ઉપરાંત બોજો લાદવામાં આવે તો બળદ કે ઘોડો કે ગધેડો પણ ફસી જાય. માણસે પોતાને પરવડે એટલા જ ખરચા રાખવા, હદ બહારના ખરચા, મારે નહીં તો માંદા તો પાડશે જ.

સંજીવ કુમારનું પેલું પીકચર યે હી હૈ જો જિંદગી જોયું હતું. હોટલ બોય, હોટલ માલિક બની ગયો. ગજા ઉપરાંતના ખર્ચા, પસારો, સંતાનોને ખુશ રાખવાના પ્રયત્નોમાં ભગવાનને ભૂલી ગયો. કૃષ્ણ ભગવાન પૂછે છે - આ ગોળી ખાય છે તેનું નામ શું ? ‘માયસીન’ અર્થાત્ માય સીન - મારું પાપ. પથારો એટલો જ કરવો, જેટલાને પહોંચી વળવાનું આપણું ગજું હોય. તો જ સમતુલા જાળવી શકાશે.

જીવન જીવવાની મજા

દાલ રોટી ખાઓ, પ્રભુ કે ગુણ ગાઓ. સાદાઈથી જીવીએ, તો કોઈ ટેન્શન ન રહે, ટેન્શન નથી તો શાંતિ અનુભવાય. મન શાંત, સ્વસ્થ હોય તો પ્રભુના ગુણ ગાઈ શકાય. આપણે તો ખાઓ, પીઓ ને મજા કરો. સુરતી લાલા સહેલાણી, લાડી, વાડી, ગાડી પાછળ જિંદગી કરે ધૂળધાણી. શરદપૂનમે ઘારી અને ભૂસું, ડીસેંબરમાં ઊંધિયું, ને કંદની પૂરી. બટાટા વડાં, ખમણઢોકળા અને લોચો તો ખરો જ. ઘેવર અને સૂતરફેણી. મિષ્ટાન્ન ફરસાણ વિના ભાણું ન મંડાય. ડીસેંબરમાં પોંક, પોંકવડા અને જલેબી. પરિણામે તબિયતના શા હાલ થાય? ડાયાબીટીસ અને હાર્ટ એટેક. કોલેસ્ટોરલ અને બ્લડ સુગર વધે જ ને! ખાવા પીવામાં પરેજી રાખે તો એ સુરતી શાનો? તબિયત સાચવવી હોય તો પરેજી પાળવી પડે. ખાવા પીવા ઉપર કાબુ રાખવો પડે.

ખાવા પીવાની, સૂવા, ઊઠવાની, રહેણી કરણી અનિયમિત હોય, બજારુ ખોરાક ખાયા કરીએ તો તંદુરસ્તી ક્યાંથી સચવાય? સીધી સાદી ભાષામાં કહીએ તો ખરાબ આદત છોડવી પડે.

તંદુરસ્તી મેળવવી હોય તો જીભના ચટાકા છોડવા પડે. કંઈક મેળવવા કશુંક તો છોડવું પડે જ. જીવનમાં શાંતિ જોઈતી હોય તો વાતાવરણને અશાંત કરે એવી પરિસ્થિતિ છોડવી પડે. સુખ મેળવવું હોય, સુખી થવું હોય તો દુઃખના વિચારો છોડવા પડે. અર્થાત દુઃખ ઉત્પન્ન થાય એનાથી એક ગાઉ દૂર રહેવું. મનની શાંતિ જોઈતી હોય તો અશાંતિ સર્જાય એવી કલ્પના, વિચાર માત્રથી દૂર જવું પડે. આપણે અનેક ઇચ્છાઓ લઈને બેઠા છીએ. ઇચ્છા પૂરી ન થાય કે દુઃખ ઉત્પન્ન થાય. મારા બધા ભાઈ બહેનો પાસે ગાડી બંગલા છે, મારી પાસે કેમ નથી?

આપણે માની લઈએ છીએ કે પૈસાવાળા બહુ સુખી હોય છે. દેશી નાટક સમાજમાં એક ગીત હતું,

‘ધનવાન જીવન માણે છે, નિર્ધન એ બોજો તાણે છે.’

એનો જવાબ છે,

‘કોઈ અનુભવીને પૂછી જો કે કોણ જીવી જાણે છે.’

નારી ગરીબ દળણાં દળતી, ધનવાળી હીરે ઝળહળતી,

હીરા મોતીવાળી રોતી એનો કંથ વિલાસો માણે છે.

સાચું સુખ સંતોષમાં છે. બાકી સુખી માણસનું પહેરણ શોધવા જઈએ તો ક્યાંય મળવાનું નથી. ઘાયલકી ગત ઘાયલ જાણે. પૈસાવાળાને એસીમાં પણ ઊંઘ આવતી નથી, ઇન્કમટેક્સનો ડર, હરિફાઈનો ડર. છોકરાઓ બગડી ગયા છે, કંટ્રોલમાં નથી. એમનું આંતરિક વિશ્વ ખળભળાટવાળું છે.

કેટકેટલી મહેનત કરી છે, આ બધું મેળવવા માટે? એને કેવી રીતે સાચવી રાખવાનું? ધીરુભાઈ અંબાણીએ કેટલો સંઘર્ષ કર્યો કશે કેટલા સુખ ચેન છોડ્યા હશે. એમની અદેખાઈ કરીએ, પણ એમના જેટલું સહન કરવાની આપણામાં ત્રેવડ છે ખરી? તો પછી શા માટે પૈસાવાળાની સાથે સરખામણી કરી દુઃખી થવું.

જગતમાં જેની સાથે પ્રેમ કર્યો એની સાથે પરણવા ન પણ મળે. પૈસો આવ્યો, પણ ડાયાબીટીસને કારણે મેવા, મીઠાઈ, કેરી ખાઈ શકતા નથી. સૌંદર્ય આજે છે, ઉંમર વધતી જશે, કરચલીઓ વધતી જશે. વાળ ધોળા થશે, યુવાની તો દીવાની છે, જતી રહેશે. અનેક સંબંધો વિકસાવ્યા છે, જાળવ્યા છે. પૈસો જશે તો બધાં મોઢું ફેરવી લેશે. આવા આવા વિચારો કરી કરી માણસ અપસેટ થયા કરે. ગમે તે પરિસ્થિતિ આવશે આ બધું કાયમી નથી જ. ક્યારેક તો એ બધું જતું રહે, તો આપણી માનસિક પરિસ્થિતિ એ વખતે પણ સ્વસ્થ રહી શકશે ખરી? ગીતામાં કહ્યું છે, સુખેદુઃખે સમેકૃત્વા, લાભાલાભૌ જ્યાજ્યૌ - સ્થિત પ્રજ્ઞતા જાળવી શકીશું ખરા?

બધું ભલે જતું રહે, એ બધી ભૌતિક સમૃદ્ધિ છે. ખરી સંપત્તિ છે

આપણું આત્મગૌરવ. બધું ગુમાવી બેસીએ ત્યારે મીરાં - કબીરની જેમ આનંદથી ગાઇ શકીશું કે -

‘મેરો મન લાગો ફકીરી મેં’ -

કોઇ દિન શીરા પૂરી, કોઇ દિન ફાકમફાકજી.

કોઇ દિન પલંગ પર પોઢના, કોઇ દિન ભોંય પથારીજી.

આપણા મનમાં રાગ, દ્વેષ, મોહ, માયા ભરાયેલા પડ્યા છે તો આત્મગૌરવ ક્યાંથી જાળવી શકીશું. આત્મગૌરવ આકાશમાંથી ટપકતું નથી કે રાતોરાત આવી જતું નથી. વર્ષોની મહેનત પછી મેળવેલું આત્મગૌરવ જાતે જ જાળવવું પડે. એને માટે ધીરજ હોવી જોઇએ.

મોટા ભાગના લોકો સફળ થયેલા લોકોની અદેખાઇ કરતા થઇ જાય. આપણા કરમ ફૂટેલા છે. એના નસીબ આડેનું પાંદડું ખસી ગયું. બાકી એનામાં મારાથી સોમાં ભાગની પણ આવડત નથી. આપણું ધાર્યું ન થાય તો ગુસ્સો આવે. મને કોઇ શા માટે કહી જાય? હું શા માટે કોઇનું સાંભળી લઉં?

આપણું અપમાન કરવાની કોઇની તાકાત નથી. આપણે જ આપણા ગૌરવના રખેવાળ છીએ. આપણી આજુબાજુના પ્રત્યેક વ્યક્તિને સ્નેહભાવથી આવકારી શકીએ. નવા નવા વિચારોને આવકારવા નવી નવી યોજનાઓ બનાવતા રહેવું. સૌથી અગત્યનું છે મારી નિર્દોષતા મારે સાચવી રાખવાની છે. કામમાં એટલા ઓતપ્રોત રહીએ કે બીજા વિશે વિચારવાનો સમય જ ન રહે.

ભલમનસાઇ સૌથી સારામાં સારું લક્ષણ છે. જિંદગીમાં તડકી છાંયડી આવ્યા કરે. દરેક પ્રસંગને સ્વસ્થતાપૂર્ણ સ્વીકારી શકીશું? સ્થિતપ્રજ્ઞતાના ગુણો અપનાવી લઇએ પછી ન સૌખ્ય ન દુઃખ. જેવી ઇશ્વરની મરજી. તેણે જે આપ્યું, તેને પ્રેમથી સ્વીકારી લેવું પછી જોઇ લો જીવન જીવવાની મઝા.

સંસાર અનિત્ય છે, અસાર છે એવું કહીએ પણ સંસાર વિના જીવાય શી રીતે. સુખ શાંતિ જોઇતા હોય તો પ્રભુને શરણે જવું પડે. પ્રભુ તું કરે તે મમ હિતનું. છતાં શ્રી કૃષ્ણે ક્યારેય કહ્યું નથી કે તમે સંસાર

છોડીને સાધુ બની જાઓ. સંસારમાં રહેવાનું છે, સંસારમાં વસવાનું છે. પણ સંસારમાં ફસાવાનું નથી. એના કળણમાં ખૂંચી જવાનું નથી. ‘સંસાર શું સરસો રહે ને મન મારી પાસ, સંસારમાં લોપાય નહીં તે જાણ મારો દાસ’. જગતમાં આસક્તિ ભાવ કેળવીને જે જીવી શકે તે સુખી થઇ શકે. કારણ સઘળા દુઃખનું મૂળ આસક્તિ છે. મારું કહ્યું કે મારું કર્યું, એટલે લપેટાયા, મર્યા. પુનઃ જન્મનું કારણ જ તો વાસના છે.

મનને પરમાત્મામાં જોડી દેવું, સંસાર પ્રત્યેનો વ્યવહાર બદલી નાંખવો પડે. અધ્યાત્મ માર્ગે વળી જાઓ, ત્યાંથી જ ખરી શાંતિ પ્રાપ્ત થશે. આપણા સુખથી સુખી નથી. આપણા દુઃખથી આપણે દુઃખી નથી. પરંતુ બીજાનું સુખ જોઇ ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન થાય. આખા વિશ્વમાં આ જ પરિસ્થિતિ છે. ભારત વિકાસશીલ, સમૃદ્ધ દેશ છે, તેથી અન્ય દેશો એને તોડી પાડવા આપણા અર્થતંત્રને, સમાજ જીવનને આતંકવાદ દ્વારા દુઃખી કરી મૂકે છે. વિકાસમાં રોડા નાંખી અવરોધો પેદા કરે છે. વિકાસના મીઠાં ફળ ચાખવા હોય તો ઉત્થાન, ઉન્નતિના વિચારો અપનાવીએ, વિચારો સમૃદ્ધ અને વિકાસલક્ષી હશે તો જ જીવનમાં પરિવર્તન લાવી શકીશું.

પારસમણિના સ્પર્શથી લોખંડ સુવર્ણ બની જાય, તેમ સત્સંગથી મૂરખ કે ગંવાર કે પાપી માણસ પણ પુણ્યશાળી બની જાય. સંત તુલસીદાસજી, વાલિયો ભીલ એના દાખલા છે. વાસનાયુક્ત, પાપયુક્ત જીવન છોડી તેઓ પ્રભુના સાચા ભક્ત બની શક્યા.

મીરાંએ સત્સંગ કર્યો સાધુઓનો, રાજમહેલ છોડ્યો. નરસિંહે સત્સંગ કર્યો, હરિજનો સંગ. એની એકોત્તેર પેઢી તરી ગઇ. જીવન નિષ્કપટ રીતે જીવીએ, પ્રભુ સંગ પ્રીત કરીએ તો જ જીવન જીવવાની મઝા આવે.

ઘરનું માણસ

અમારા પડોશમાં રહે વસંતકાકા અને નમ્રતાકાકી. ચાલી સીસ્ટમ. કોઈના ઘરમાં વાસણ ખખડે, એનો રણકો ત્રણ ચાર રૂમ સુધી સંભળાય. એવી રીતે વસંતકાકા અને નમ્રતાકાકીના ઘરમાં રોજ રોજ વાસણ ખખડે, કાકા-કાકી વચ્ચે ખટરાગ ચાલે, બોલાચાલી થાય, એનો અવાજ ત્રણ ચાર રૂમ સુધી, અમારા ઘર સુધી સંભળાય. નામ નમ્રતાકાકી પણ એમનામાં નમ્રતાનો છાંટો પણ નથી. વસંતકાકા ઝઘડાના કાયર. કંઈક બોલવા જાય તો કાકી ઉઘડો લેવા માંડે. વસંતકાકા બિચારા બાપડા, ન વિરોધ કરી શકે, જવાબ ન આપે, બહુ બહુ તો, નાહક ઝઘડો વધી જાય. કાકા ન બોલે એટલે કાકીના મગજનો પારો ચડતો જાય.

કાકીનો સ્વભાવ કોઈથી ના જીરવાય. વસંતકાકા બધું ચલાવી લે, ન ચલાવે તો જાય ક્યાં? દીકરો કુમાર માનો સ્વભાવ જાણે, સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું કરી નાંખે. કુમારના લગ્ન થઈ ગયા. પારકી જણી ક્યાં સુધી સહન કરે? કુમારની પત્ની વિશાખા ધણીને લઈને જુદી થઈ ગઈ. ખરી રીતે તો વસંતકાકાએ જ દીકરાને ચેતવી દીધો કે તારી મા તમને સુખે જીવવા નહીં દે. બીજું ઘર લઈને નોખો થઈ જા. અને બન્યું પણ એવું જ. નમ્રતાકાકી અને વિશાખાને ઊભું ના બને. વિશાખા હોંશિયાર, ભણેલી, નોકરી કરે, એ શા માટે સાસુની સાડીબારી રાખે, રાતદિવસની ટકટક શા માટે સહન કરે?

વસંતકાકાને દીકરા ઉપર ભારે હેત, એક જ તો દીકરો છે. અને એક દીકરી છે. વહુ પ્રેમાળ છે. ઘરમાં કકળાટ હોય તો ઘરમાં રહેવું ક્યાંથી ગમે? વસંતકાકા નમ્રતાકાકીથી ખાનગીમાં દીકરાને ઘેર જાય. ત્યાં વહુ સસરાજીને ભાવતી વાનગી બનાવી હેતથી જમાડે. ત્રણે વચ્ચે એક કરાર. કાકીને કોઈએ કશું કહેવાનું નહીં. નાહક ઝઘડો વધી જાય. વસંતકાકા

પોતાના અડોશપડોશના, મિત્રોના ઘરસંસાર વિશે વિચારે ત્યારે એમને થાય છે કે બધા બેરીઓને ધાકમાં રાખે છે ઊભે પગે એમની મરજી મુજબ કામ કરાવે છે. બૈરાઓ સમજીને રહે છે ઘરમાં. કોઈનાયે ઘરમાં ઝઘડો નથી. સુખશાંતિ છે. ફક્ત પોતાના જ કમનસીબ કે ઘરમાં એમનું જરા પણ ચલણ ચાલતું નથી. બૈરા એટલે તોબા તોબા! વસંતકાકા કજિયાના કાયર તેથી જોરુ કા ગુલામ બની રહેવું પડતું.

વસંતકાકાને જીવનમાં એક જ શોખ. એમને પત્તા રમવાનો શોખ. ખાસ કરીને રમી રમવાનો. પણ કાકીનો કડપ ભારે. કોઈ મિત્ર આવે, કાકા પાનાની જોડ કાઢે, કાકી પાના આંચકી લે અને પધરાવી દે સીધા સગડીમાં. કાકાના એક પણ શોખ કાકી પૂરા કરવા જ ન દે. મિત્રોની મહેફિલ માણવાનું ગમે પણ કાકીના સ્વભાવને કારણે કોઈને ઘરે બોલાવી શકે નહીં. બહાર જાય તો કાકીને હિસાબ આપવો પડે.

ન કોઈ મિત્ર સાથે સંબંધ રાખી શકાય, ન સગાવહાલા સાથે. અરે સગા દીકરા સાથે જ સંબંધ નથી રાખી શકાતો. પછી માણસના જીવને સુખશાંતિ કેવી રીતે મળે? ચીડિયાપણું આવી જ જાય ને! બૈરીને તો કંઈ કહી શકતા નથી. બધી ચીઝ પોતાની જાત ઉપર જ ઉતારવી પડે. મનમાં ને મનમાં મૂઝારો થયા કરે. પંડના ગુમડાની પીડા પંડે જ ભોગવવી પડે. પોતાની જાંઘ બહાર થોડી ખુલ્લી કરી દેખાડાય? વસંતકાકા દયાને પાત્ર હતા. આવા સીધા સાદા માણસને માથે કેટકેટલા દુઃખ. ઘરમાં જ સુખશાંતિ મળે નહીં.

વસંતકાકા ટી.વી. ચાલુ કરે, કાકી પટ દઈને ઊભા થાય, રીમોટ કંટ્રોલ લઈ ચેનલ બદલી નાંખે. કાકાને ક્રિકેટની મેચ જોવાનો શોખ. કાકી જોવા દે તો ને! પોતાના જ ઘરમાં કાકા ગુલામ જેવી હાલતમાં જીવતા. કાકીને તો લડ નહીં તો લડનારો દે. આવા સ્વભાવને કારણે દીકરાને કોઈ દીકરી દેતું ન હતું. આ તો સારું થયું કે દીકરાએ લવમેરેજ કરી લીધા, નહીં તો દીકરો કુંવારો રહી જાત. દીકરાની બુરી દશા હતી જ પણ દીકરી કૃતિને પણ કાકીએ કદી જંપવા દીધી ન હતી. જાણે સાવકી મા હોય. આખો દિવસ પોતે આરામ કરે અને દીકરીને કામમાં

જોતરી રાખે. પૂરી ભણવા પણ ન દીધી. પોતાની પસંદગીનો છોકરો શોધી કાઢ્યો. દીકરીની પસંદગી વિશે પૂછ્યું પણ નહીં. સાસરે જાય એ પહેલાં કૃતિને નસીબે પિયરમાં જ સાસુનું સ્થાન માએ લઈ લીધું હતું. દીકરો ને દીકરી બધા ટેવાઈ ગયા કાકીના સ્વભાવથી.

કાકા બિચારા શું કરે? આ જન્મારે તો પનારે પડેલા આવા કાકીને નિભાવવાના જ હતા. કાકાને માટે દીકરીનું ઘર અને વહુનું ઘર. બે ઘર વિસામા જેવા હતા ત્યાં જઈ મનગમતું ખાઈ આવતા. બે ઘડી મન હળવું કરી આવતા. અને કાકીને બહુપ્રેશર વધતું ચાલ્યું. તો યે સ્વભાવ ન જ સુધાર્યો. પથારીમાં પડ્યા પડ્યા યે કચકચ ચાલુ. દીકરો-વહુ દોડતા આવ્યા. દીકરી દરરોજ સાંજે આંટો મારે. વહુ વિશાખાએ બહુ ચાકરી કરી. રાતોના ઉજાગરા કર્યા. પથારીમાં પડ્યા પડ્યા કાકીનું વિચારવલોણું ચાલ્યા કરે. પોતે આખી જિંદગી શું કર્યું? કોઈને સુખે સૂવા દીધા નહીં. સુખ માણવા દીધું નહીં. બધાની જિંદગી ઝેર કરી નાંખી. કાકીએ વહુ પાસે દિલ ખાલી કર્યું. વહુ પાસે પશ્ચાતાપ જાહેર કર્યો. પતિ વસંતકાકાની માફી માંગવાનું નક્કી કર્યું. પણ એવો ચાન્સ મળે એ પહેલાં જ કાકી પ્રભુને પ્યારા થઈ ગયા, મનની મનમાં લઈને. કાકીના મનમાં ઊગી ગયું હતું કે હવે હું વધારે સમય કાઢી શકું તેમ નથી, થોડા દિવસની મહેમાન છું. કાકા આવે ત્યારે જીભ ઉપડે જ નહીં.

કાકીએ વહુ પાસે પોતાના ગુનાની, ખરાબ સ્વભાવની કબુલાત કરી. પોતે જણાવ્યું કે મારી મા નાનપણમાં મરી ગઈ. બાપાએ બીજા લગ્ન કર્યા, સાવકી માએ માથે છાણાં થાપ્યાં. ખૂબ કામ કરાવ્યા, ઢોરમાર માર્યો. સારા નસીબ તે તારા સસરા સાથે લગ્ન થઈ ગયા. ઘરમાં સાસુ સસરા હતા પણ નાનપણથી અતિશય દુઃખ વેઠેલા તે મનમાં ગ્રંથિ બંધાઈ ગઈ કે મને કોઈએ સુખી થવા દીધી નથી. બધાએ દુઃખ જ દુઃખ આપ્યું છે. હું પણ કોઈને સુખચેનથી જીવવા નહીં દઉં. તારા સસરાએ શરૂઆતથી જ મારી ઉપર દાબ રાખ્યો હોત તો કદાચ મારો સ્વભાવ આટલો બધો બગડ્યો ન હોત! મને તો ઢળવું હતું ને ઢાળ મળ્યો. તારા સસરા મારી દાદાગીરી નિભાવતા ગયા ને મારું

જોર વધતું ગયું. બસ દુનિયાને દબાવી દઉં તો કોઈ મને દબાવી શકે નહીં. તારા સસરા રાંક માણસ. એટલે એમણે મારો રોક ને રૂઆબ નિભાવી લીધા. જાણે બધે મારું રાજ્ય. એક ચકી ચલાવું એવું મેં મુખીએ સમજી લીધું. ક્યારેક સ્વભાવ સુધારવાનો વિચાર કરું પણ બે દિવસમાં પાછી એવી ને એવી જ થઈ જાઉં. નાનપણથી મારી સાથે જેવું વર્તન કરવામાં આવ્યું હતું, તેવું જ વર્તન હું બધા સાથે કરતી થઈ ગઈ. મારું ઝનુન વધતું ચાલ્યું.

નમ્રતાકાકીએ વહુને કહી રાખ્યું કે મારા જીવતા આ વાત કોઈને કહેતી નહીં. તારા સસરાને કહેજે કે મેં એમની માફી માંગી છે. મારા મરી ગયા પછી આ મારી વાત કરજે. હું જાઉં પછી તું એમનું ધ્યાન રાખશે એવો મને વિશ્વાસ બેસી ગયો છે. તમે પછી સાથે રહેવા ચાલી જજો. અને તારા સસરાની સેવા કરજે. દીકરી ખૂબ સુખી થજે. સુખી થવા માટે બીજાને સુખી કરવા પડે.

મેં એમને પત્તા રમવા દીધા નથી તમે બંને જણા પપ્પા સાથે પાના રમજો. એમની રૂમમાં અલાયદો ટી.વી. સેટ મૂકાવજો. એ ભગવાનનું માણસ છે, એને ઠારશો એટલા તમે ઠરશો.

નમ્રતાકાકીના અવસાન પછી વહુ વિશાખા, દીકરો કુમાર વસંતકાકા સાથે રહેવા આવી ગયા. વસંતકાકાના મનમાં પત્ની પ્રત્યે જે કુભાવ હતો તે વહુ વિશાખાના ખુલાસાથી સદ્ભાવમાં ફેરવાઈ ગયો. કાશ પોતે પત્નીને જાણવાનો પ્રયાસ કર્યો હોત તો! પોતાનું જીવન નરક જેવું બની ગયું ના હોત!

હવે વસંતકાકાને માથે કચકચ નથી. પણ જાણે કચકચ સહન કરવાની આદત પડી ગઈ હતી તે હવે કચકચ વિના પણ ગમતું નથી. કોઈ બંધન નથી. દીકરા-વહુને એમણે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા બક્ષી છે. વહુ-દીકરા એમને કોઈ બંધન કરતા નથી. પણ હવે જે રીતે જીવવાની આદત પડી ગઈ છે, એમાં હવે કોઈ ફેરફાર થાય એ પણ સાંખી શકાય તેમ નથી. બેરી હતી ત્યારે એના નામે ઘણીવાર રડી લીધું હતું હવે એ નથી, એના નામે રડવું યે આવતું નથી.

જગતમાં એવું છે કે જીવતડા જાણ્યા નહીં ને મર્યા પછી રડાકૂટ. માણસ જીવતો હોય ત્યારે આપણે એને સમજવાનો પ્રયાસ સુદ્ધાં કરતા નથી. એક પ્રકારની લઘુતાગ્રંથિ કે પૂર્વગ્રહની ગાંઠ બાધી લઇએ છીએ. ખરેખર માણસ થઇને આપણે માણસને ઓળખી શકતા નથી. એક જ લોહીના, એક જ પરિવારના થઇને એકબીજાને સાંખી લેતા નથી. પરિણામે કલહ અને કંકાસ ઊભા થાય છે.

માણસના મનમાં બીજા ઉપર આધિપત્ય જમાવવાના વિચારો સવાર થઇ જાય પછી એ પોતાનો પરચો બતાવીને જ રહે. નાનપણથી જ સાસુની, નણંદની, વરની, સાસરિયાની બીક બતાવીને મનમાં એક પ્રકારની ધાક જમાવી દેવામાં આવે છે. સંસારમાં બધા સાસરિયા ખરાબ હોતા નથી. આપણે એ લોકોનો વિશ્વાસ જીતવાનો પ્રયાસ કરવો જોઇએ.

વસંતકાકાને પત્નીના મૃત્યુ પછી, પત્નીના ખરાબ સ્વભાવનું કારણ જાણવા મળ્યું. પહેલેથી જ એ જાણવાનો પ્રયાસ કર્યો હોત તો? હવે વસંતકાકા જડ જેવા બની ગયા છે. પત્નીની વિદાયનું દુઃખ અનુભવે છે. હવે કોઇને કહી શકતા નથી. ગમે તેવું તો યે ઘરનું માણસ હતું. આટલા વર્ષોનો ઘરવાસ હતો.

લોકો તો વાતો કરે કે નમ્રતાબેન નસીબદાર. દીકરા-દીકરીનો સુખી ઘરસંસાર જોઇને ગયા. લીલી વાડી મૂકીને ગયા. વસંતકાકા જેવો દેવતા સરખો પતિ મળ્યો. કોઇ વાતે જીવનમાં ખોટ ન હતી. વસંતકાકા પાસે લોકો પત્નીનો ખરખરો કરવા આવે છે. કાકાના મન સુધી કોઇ વાત પહોંચતી નથી. હવે કોઇને જવાબ આપીને ઘરની શોભા નષ્ટ કરવી નથી. મૃત માણસ વિશે ખોટો અભિપ્રાય ઉચ્ચારવો નથી.

અજવાળી તો યે રાત. દીકરાની વહુ ડાહી છે, સમજણી છે, લાગણીવાળી છે. સાથે રહેવા આવી ગઇ છે. સસરાજીની બરાબર સેવા કરે છે પણ વસંતકાકા પત્નીના ગયા પછી રાતોરાત દયાપાત્ર બની ગયા છે. વહુ અને દીકરી ભલે ગમે તેટલું કરે. લડતી હતી, ઝઘડતી હતી પણ ઘરનું માણસ તો હતું?

શાન

માણસ સામાજિક પ્રાણી છે. એ એકલો જીવી શકે નહીં. જે સમાજમાં તે જન્મ્યો છે, તે સમાજના અનેક ઋણ તેને માથે છે. માનવે દેવ ઋણ, પિતૃ ઋણ, સમાજ ઋણ ચૂકવવા જ પડે. જન્મ લીધો તેની સાથે સંબંધોની શરૂઆત થઇ ચૂકી. જન્મ દાતા માતા-પિતા, ભાઈ-બહેનો, કાકા-મામા, પરિવાર એ સંબંધો લોહીથી જોડાયેલા છે, જન્મજાત છે, એમાં આપણો ચોઇસ ચાલતો નથી.

પડોશી, મિત્રો, બીઝનેસ વગેરેના સંબંધો પસંદગીના ગણાય. પત્ની પણ પસંદગીથી લાવવાની હોય છે. સંબંધોના તાંતણા રેશમ દોર જેવા નાજુક હોય. એને જાળવવા પડે, સાચવવા પડે, એમાં ગૂંચ પડવા ન દેવાય, ગૂંચ પડે તો ધીરજથી, હૈયા ઉકલતથી ઉકેલવી પડે. સંબંધોમાં શંકા ન રખાય. શંકાનો અગ્નિ સંબંધોને બાળીને ખાક કરી દેશે. સંબંધોમાં ખાંચ પડે તો સંબંધમાં ભંગાણ પડી જાય. સંબંધો જાળવવામાં વિશ્વાસ સૌથી મોટી જણસ છે.

જીવનની આખરે પાછા વળીને જોયું તો દગો આપનારામાં બહુ અંગત અંગત નામ હતા. અંગત માણસો આપણી અંગત વાતોને જાણતા હોય, તેથી સૌથી વિશેષ નુકસાન અંગત માણસો કરી જાય. સોનું સોનાને ન કાપે. લોહું બધાને કાપી નાંખે. એટલે જ ધમણનો અવાજ, લોખંડને કાપવાનો અવાજ સૌથી મોટો હોય. કહે છે સૌથી વિશેષ ઝેર માના પેટ વચ્ચે જ હોય. ભાઈ-બહેનો, કાકા-મામા અંગત સગાઓ જ જલદી દુશ્મન બની જતા હોય છે, કારણ ત્યાં ભાગલાગ વહેંચવાના હોય, વારસામાં હિસ્સાની મારામારી હોય. મા દીકરાને ઉછેરે એમાં પણ સ્વાર્થ હોય કારણ દીકરો મોટો થઇ અમને પાળશે. સૌથી

નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ ભાઈ-બહેનનો ગણાય. છતાં એમાંયે ક્યારેક સ્વાર્થ, અદેખાઈ આવે પણ બે મિત્રો વચ્ચે નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ હોય. કારણ ત્યાં કંઈ બાંટવાનું નથી, વહેંચવાનું નથી. નફા-તોટાનો હિસાબ માંડવાનો નથી.

પહેલાનાં જમાનામાં દરેક ન્યાતની પોળ હતી. એક લાઈનમાં કુટુંબીઓના ઘર હતા. સોનીની પોળ, વીસા લાડની પોળ, મારવાડીની પોળ, માળી પોળ વગેરે. એક ઓસરીએ હારબંધ કુંટુંબીઓના ઘર હતા. બૈરાઓ એકબીજાની કુથલી કરતાં, ખણખોદ કરતાં. ચાર મળે ચોટલા, ભાંગે ઘરના ઓટલા. દેરાણી જેઠાણી વચ્ચે ચડસાચડસી થતી. ખાંડણિયા દસ્તા જેવી નાની નાની ચીજો માટે ઝઘડા થતા. એકબીજાની જાસુસી થતી. કોઈના ઘરમાં શું શું બન્યું એની ખબરદારી રખાતી. બૈરાઓ પાસે રસોડા સિવાય બીજાં કામ ન હતા. ઘરમાં વહુ આવી ગઈ હોય તો સાસુજીઓ નવરી ધુપ થઈ જતી. પછી ચોવટ ન કરે તો બીજું કરે પણ શું? લડે, ઝઘડે પણ પાછા એકના એક. એકબીજાને પડખે ઊભા રહી જાય. સંબંધમાં થોડો ગોબો પડે, દુઃખ પહોંચે પણ સંબંધોને અકબંધ રાખવાની કળા સ્ત્રીઓને હસ્તગત હોય છે.

ખાસ કરીને દેરાણી-જેઠાણી, ભાઈઓ ભાઈઓ વચ્ચે અદેખાઈ હોય. મારા કરતાં કોઈનું કંઈ પણ ચડિયાતું ન હોય. મારી દીકરીના સાસરિયા કરતાં દેરાણીની દીકરીને ચડિયાતું સાસરિયું ન મળવું જોઈએ. જેઠાણીના દીકરાની વહુ કરિયાવર લાવી તો મારા દીકરાની વહુ ઘર ભરી દે એટલો કરિયાવર લાવે. ભાઈને ત્યાં માટ્ટિ ગાડી આવી, મારે ત્યાં ઓડી આવે. કોની દીકરી ઉંમરલાયક થઈ ગઈ. કોઈના દીકરાને કોઈ દીકરી દેતું નથી. જેઠાણીને ત્યાં દીકરી જ દીકરી છે અને મારે તો ભગવાનના દીધા ત્રણ ત્રણ કંધોતર દીકરા છે. દીકરીઓ ઘર ખાલી કરશે. વહુઓ ઘર ભરી દેશે.

દીકરાના લગન ક્યારે કરો છો એની ચિંતા પડોશી કરશે. લગન

થયા તો ક્યારે ગુડ ન્યુઝ આપો છો એની ચિંતા પણ પડોશીને થશે. અંગત અંગત બાબતોમાં પણ કુટુંબના, અડોશપડોશના લોકો માથું મારે. ગમે કે ન ગમે આપણી પરેશાની વધારે, ફાલતુ સવાલો કરી કરીને. છતાં યે મગજની સ્વસ્થતા ગુમાવ્યા વગર સંબંધોમાં ફાટ પડવા દેવાય નહીં. કારણ એ લોકોના હાવભાવ, દેખાવ એવા હોય છે કે તેઓ જ, તેઓ માત્ર જ આપણા શુભચિંતક છે.

આપણા ઘરમાં કોણ કોણ કમાય છે, વહુ કેટલો પગાર લાવે છે, કેટલી વાર પિયર જાય છે. ઘરમાં રસોઈ પાણી, ઘરકામ કોણ કરે છે, બધી ચિંતા પડોશીઓને હોય. દેરાણી પોતાના ઘમંડને પોષે છે કે મારા ત્રણ દીકરાઓ કમાઈને લાવશે. મારી આર્થિક સ્થિતિ વિશેષ સદ્ગત છે.

અડોશી પડોશી, સગા વહાલા વગર પૂછ્યે સલાહ સૂચનો આપ્યા કરે. આપણાં પરિવારમાં બધાને શું શું અનુકૂળ છે એની ચિંતા આપણે કરવાની હોય. બીજાએ આપણી પચાંતમાં શા માટે પડવું જોઈએ? ખરી રીતે સંબંધોનું મહત્ત્વ જાળવી રાખવું હોય તો આપણી પ્રતિષ્ઠાને કોઈ લૂણો લગાડી ન જાય એવી તકેદારી રાખવી જોઈએ. આધુનિક ગણાતા સગાવહાલા પણ આપણી વહુના પિયરિયાની ચોવટ કરવાનું યે છોડતા નથી. જાણે ગમાર માનસિકતા ધરાવતા હોય. સગાવહાલા શરમ સંકોચ છોડીને ચોવટ કરે. વહુ-સાસુના સંબંધો સારા હોય, કોઈ ચડાવવા આવે. એ વખતે અંતરને ચોટ લાગે. સાસુ સાંભળી લે એના સગાની વાતો, આજના જમાનાની વહુમાં આત્મવિશ્વાસ હોય, સ્વાવલંબી હોય છે. એ શા માટે કોઈની ટકોર સહન કરી લે, આજકાલ તો સાસુ વહુ સાથે સારી રીતે, દીકરી જેવું વર્તન રાખે છે. વહુને ઠેસ પહોંચાડતી નથી. પરિવારમાં મોભીનું અવસાન થયું. કોણ અગ્નિદાહ દેશે, કોણ પિંડ વાળશે, કેટલું મૂકી ગયા? વીલ બનાવીને ગયા કે નહીં. મિલકતની વહેંચણીમાં ઝઘડા પડ્યા કે

કેમ? આવા અનેક પ્રશ્નો સગાવહાલાને ઊઠે, આપણા દુઃખમાં ભાગ લેવાને બદલે આપણા દાવાગ્નિમાં ઘી હોમે, એવા સગાથી દૂર રહેવામાં જ મજા. અમુક અંતર રાખીને સંબંધો જાળવવામાં જ શાન છે.

જમાનો બદલાયો છે. વહુ ભણેલી છે, કમાઈને લાવે છે. કોર્પોરેટ કંપનીમાં કામ કરે છે. ઘરે આવીને લેપટોપ પર કામ કરવાનું હોય. હવેની વહુને ચોવટ કરવાની કુરસદ નથી. નવી નવી ટેકનોલોજી શીખતી રહે છે. વોટ્સ એપ પર મેસેજ કરતી હોય છે. એ સતત બીજી રહી નવું નવું શીખવાની હોશ ધરાવે છે. તો જ એ ટેકનોલોજીના જમાના સાથે કદમ મિલાવી ચાલી શકે. એને એનું ફેન્ડુઝ સર્કલ છે, સમાન વિચારધારા ધરાવતા મિત્રો સાથે ફરવું ગમે. એમનો સંબંધ જાળવવાનો - સંપર્ક જાળવી રાખવાનો રાહ અલગ છે. આજની સ્ત્રી આખો દિવસ કીચનમાં ગાળવાની નથી. સ્વીમીંગ, ડાન્સીંગ ક્લાસમાં જશે. સમય પસાર કરવાની એમની પદ્ધતિ અલગ હોય છે. સ્ત્રીઓ માટે નવી ટેકનોલોજી વરદાન સમી છે. એમાંથી એનો આત્મવિશ્વાસ દૃઢ બનતો જાય છે. રાજકારણથી માંડી એની પાસે અનેક વિષયો છે જાણવા માટે. એ સ્વનિર્ભર છે. પછી શા માટે એ અડોશીપડોશી કે સગાસંબંધીની પરવા કરે?

આજની સ્ત્રીને મન પોતાના સાસુ-સસરા, પોતાનો પરિવાર, પોતાના સંતાનોનું મહત્વ વિશેષ છે. સંબંધો વચ્ચે સમતુલન જાળવતા એને આવડે છે. એને પોતાના, પરાયાના ભેદની ખબર છે. પોતાના વિકાસમાં આડે આવતા પરિબળોની એને ચિંતા નથી. એ દૃઢ નિશ્ચયથી પોતાના માર્ગે આગળ વધતી રહેશે. એ લાભકારક નિર્ણયો લઈ શકે છે. કોર્પોરેટ જગતના સંબંધો સાચવી જાણે એને આવા નાના નાના સંબંધોની પરવા નથી. કોઈની ચોવટ કરવાની એને ટેવ નથી અને કોઈ પોતાની ચોવટ કરે એ એને પસંદ નથી.

પતિનો સધિયારો હોય, મજબુત સપોર્ટ હોય, પછી એ કોઈથી યે ડરવાની નથી. કોઈની યે પરવા કરવાની નથી. આજની નારી સંબંધોની જાળવણી કરવાનું જાણે છે. ફાલતું માણસોની ફાલતુ વાતો એને પસંદ નથી, પરવા પણ નથી. સંબંધો સાચવવાની પ્રથા, રીત બદલાયા છે. ભાઈબીજ-બળેવ વગેરે તહેવારોને દિવસે નણંદને હોટલમાં બોલાવી જમાડી દેશે. ઘરે રસોઈ કરવાની કડાકૂટ એને પસંદ નથી. વડીલોના ક્રિયાપાણી કરવામાં આજની પેઢી માનતી નથી. પણ હોસ્પીટલમાં દાખલ કરી, સારવાર કરવામાં એ જરા કસર નહીં રાખે. લાગણી તો એટલી જ રહી હોય, એને વ્યક્ત કરવાની રીત બદલાઈ છે. જ્યારે જમાનો આટલી ઝડપથી બદલાઈ રહ્યો છે, ત્યારે માનવજીવનના સંબંધોમાં ચડાવ ઉતાર આવવાના. અમેરિકાના સંતાનો હવે કાગળ નથી જ લખવાના, પણ કલાકો સુધી ફોન પર નિયમિત વાતો કરતા રહેશે.

પતિ-પત્નીના સંબંધોમાં પણ બદલાવ આવી ગયો છે. પત્નીની જરૂરિયાતો પતિ સમજે છે. બંને કમાવા જાય છે, તો બંને સાથે મળીને ઘરસંસાર ચલાવવામાં એકબીજાને સહકાર આપે એ આવકાર્ય છે. એમાં જ સંસારની શાન છે.

